

J – symbol joulu.

J-38® – inhibítor cholinesterázy, akaricídum, systémové insekticídum; →*formotión*.

J-reťazec – J-proteín, polymérna súčasť globulínov IgA viazaná disulfidovými mostíkmi, reťazec spájajúci jednotlivé monoméry imunoglobulínu A (do diméru) al. imunoglobulínu M (do pentaméru).

JA – skr. juvenilná artritída.

ja – I. →*ego*. *Filoz.* pojem *ja* sa prvýkrát vyskytuje u R. Descarta v *Meditationes de prima philosophia* vo význame „*res cognita*“ (mysliaca vec). J. Locke má pre *ja* termín *self*, kt. definuje ako mysliacu bytosť s vedomím. G. W. Leibnitz pokladá v *Principes de la nature et de la grace* za stavebné kamene skutočnosti nedeliteľné dynamické jednotky zvané monády a rozlišuje monády nadané len percepciou, t. j. schopnosťou zachytávať daný stav sveta, a monády nadané aj apercepciou, schopnosťou *sebavedomia*. Tieto druhé monády sú ľudské ja. I. Kant v *Kritik der reinen Vernunft* podrobil kritike metafyzické poňatie *ja*, podľa kt. je nositeľom ja duševná substancia. Predpoklad duše ako substancie je podľa Kanta neoprávne-ným úsekom rozumu, kt. zo skúsenosti „ja myslím“, kt. musí sprevádzať všetky moje predstavy“, usudzuje na jeho vecného nositeľa. J. G. Fichte v *Grundlagen der gesamten Wissenschaftslehre* charakterizuje *ja* „kladením seba samého“, t. j. neustále vykonávanou aktivitou, kt. sa prejavuje ako myslenie, nazeranie, vnímanie, žiadostivosť, cítenie atď. nesplýva však so žiadnym týmto stavom. Je prostredníctvom týchto prejavov určiteľná, nie je však žiadnym z nich určená. Podľa neho ide o čisto subjektívny duchovný princíp. Rovnako ako Kant odmieta Fichte väzbu j., na duševný susbtrát. Odtiaľ postupuje Fichte k téze, že *ja* sa určuje ako určené skrz „*ne-ja*“, čo znamená, že *ja* je podnecované k aktivite pudového rázu vonkajšou realitou. „*Ne-ja*“ neznamená vonkajší svet v ontologickom zmysle; je to fenomenálny „vonok“, kt. však je podľa Fichteho založený v adekvátne neobjektívizovateľnom protipóle *ja* a možno ho najvlastnejšie charakterizovať ako „silu“. Tretia fáza procesu, v kt. sa konštituuje *ja*, spočíva v tom, že *ja* sa kladie ako určujúce „*ne-ja*“, t. j. že ruší pôvodné prírodné určenie predmetov, vkladá sa do sveta a zanecháva v ňom stopu. Pripodobniť si úplne prírodu a zároveň sa pripodobniť (vdďaka vzájomnému dávaniu a prijímaniu) všetkým ľuďom, je cieľom dejín, ku kt. sa ľudstvo nekonečne približuje.

Na konci 19. stor. E. Mach v *Analyse der Empfindungen* podáva skeptickú analýzu j., kt. je mu podobne ako predtým už D. Humeovi len sledom vnemov navzájom súvisiacich vôlí vyhnúť sa bolesti a dôjsť k pôžitku. Pretože aj vonkajší svet je Machovi len sériou (iným spôsobom) vzájomne súvisiacich vnemov, nie je podstatný rozdiel medzi *ja* a svetom. Podľa F. X. Šaldu ovplyvnila Machova teória jednoty *ja* aj tvorbu M. Prousta, L. Pirandella a sur-realizmu.

Podľa *psychol.* poňatia *ja* (l. ego, angl. self), je poňatie seba samého, autokonceptcia; vedomie rozdielu *ja* proti *ne-ja*. Je to súhrn osobnej skúsenosti; organizovaný, integrovaný celok duševného života; osoba, jedinec, organizmus. Podľa W. Jamesa je *ja* vedomie seba, podľa A. Adlera vnútorná sila riadiaca všetky potreby, emócie a funkcie, podľa C. G. Junga archetyp ležiaci medzi vedomím a nevedomím, posledná etapa spirituálneho vývoja, podľa G. Allporta základ sebapoňatia a identity, podľa A. Maslowa sebaaktualizujúci princíp, podľa S. Sullivana zdroj tvorivosti, podľa K. Jaspersa vedomie identity v čase a jedi-nečnosti vzhľadom na druhých; →*psychoanalýza*.

jaagsiekte, jaagziekte – [africký jag poľovačka + siekte choroba] pľúcna adenomatóza.

jabíčko →*patella*.

jablčnany – maláty, soli al. estery kys. jablčnej.

jabloňovité →*Malaceae*.

jaborandi – listy rastliny *Pilocarpus jaborandi* Homes (*Pernambuco jaborandi*) al. *P. microphyllus* Stapf (*Maranhao jaborandi*), *Rutaceae*, rastúcich v Brazílii a Paraguay. Obsahuje ~ 1 % alkaloidov, z kt. 0,5 % tvorí pilokarpín, izopilocarpín, jaborín, jaboridín, kys. jaborová a kys. pilokarpová.

Jaboulayova amputácia – [Jaboulay, Mathieu, 1860 – 1913, franc. chirurg] interpelviabdominálna amputácia.

Jaboulayov gombík – [Jaboulay, Mathieu, 1860 – 1913, franc. chirurg] zariadenie na laterálnu anastomózu čreva bez sutúry pozostávajúce z dvoch kovových valcov zapadajúcich do seba cez malý otvor v čreve na princípe skrutky a kľúčového prstenca.

JACCOL – skr. angl. *jaundice/anaemia/cyanosis/clubbing/ oedema/lymphadenopathy* žltáčka, anémia, cyanóza, tŕčikové prst, edém, lymfadenopatia.

Jaccoudov príznak – [Jaccoud, Sigismond, 1830 – 1913, franc. lekár] →*príznaky*.

Jaccoudov syndróm – [Jaccoud, Sigismond, 1830 – 1913, franc. lekár] →*syndrómy*.

Jaccoudova artritída – [Jaccoud, Sigismond, 1830 – 1913, franc. lekár] →*Jaccoudov sy.* (→*syndrómy*).

Jacquenterov príznak →*príznaky*.

Jackson, Charles Thomas – (1805 – 1880) amer. chemik, lekár a mineralóg, pôsobiaci v Bostone. Navrhol zubnému lekárovi W. T. G. Mortonovi použiť éter na anestéziu, čím položil základy operačnej narkózy. Prvý väčší chir. výkon s anestéziou sa uskutočnil r. 1846.

Jackson, John Hughlings – (1834 – 1911) angl. oftalmológ a neurológ. Po štúdiu med. v Yorku a Londýne pôsobil v National Hospital for Nervous Diseases. Skúmal súvislosti medzi očnými chorobami a poruchami mozgu. Zaoberal sa výskumom poškodenia nervového systému pri epilepsii a syfilise. R. 1863 opísal formu epilepsie zapríčinenú úrazom mozgu.

Jacksonov bezpečnostný trojuholník – [Jackson, Chevalier, 1865 – 1958, amer. laryngológ] →*trojuholník*.

Jacksonov príznak I – [Jackson, James ml., 1810 – 1854, amer. lekár] →*príznaky*.

Jacksonov príznak II – [Jackson, John Hughlings, 1834 – 1911, angl. neurológ] →*príznaky*.

Jacksonov príznak III – [Jackson, Chevalier, 1865 – 1958, amer. otorinolaryngológ] →*príznaky*.

Jacksonov strojček – [Jackson, Victor Hugo, 1830 – 1913, franc. lekár] odstrániteľná ortodontická pomôcka zavádzaná pomocou drôtikov tvaru klietky sformovaných tak, aby sledoval vonkajšie bukálne a lingválne kontúry bikuspidálnych a molárnych zubov, spojených pomocou drôtikov uložených v oklúzných medzerách.

Jacksonov syndróm I a II – [Jackson, John Hughlings, 1834 – 1911, angl. neurológ] →*syndrómy*.

Jacksonov zákon (pravidlo) – [Jackson, John Hughlings, 1834 – 1911, amer. chirurg] →*zákon*.

Jacksonova epilepsia – [Jackson, John Hughlings, 1834 – 1911, angl. neurológ] simplexné parciálne epileptické záchvaty (→*epilepsia*). Pri J. e. ostáva ohnisko sektorovo ohraničené, aj keď sa výboj môže v kôre šíriť. Patria sem:

- **Motorické záchvaty** podmienené šírením výboja z ohniska v kôre na gyrus praecentralis. Charakterizujú ich klinické kŕče, kt. sa začínajú na úzko ohraničenej časti tela (tvárm horná al. dolná končatina) a postupné šírenie kŕčov po homolaterálnej polovici tela (napr. z palca na ostatné prsty, ruku, rameno, al. z kútika úst na celú polovicu tváre – „marching“, „march of convulsion“. Iným typom je lokalizovaný epileptický myoklonus (jednoduché kŕče v celej oblasti) a verzívne (adverzívne) záchvaty, t. j. deviácia očí, hlavy al. trupu smerom k druhej strane, než je lokalizované

ložisko. *Motorické simplexné parciálne záchvaty*, pri kt. kŕče postihujú naraz celú polovicu tela bez postupného šírenia, sa líšia od Jacksonovho záchvatu tým, že po jeho odznení pretrváva prechodná paréza postihnutej oblasti (tzv. Toddova paréza), kt. trvá niekoľko min až h a upraví sa spontánne.

- **Senzitívne** Jacksonove polohové (posturálne) **záchvaty**, paroxyzmy fatických al. fonatórnych porúch, ako je vokalizácia al. naopak zastavenie reči a záchvaty špecifické senzorické, ako sú vizuálne, auditívne, olfaktické, gustatórne a vertiginózne. Sú podmienené ohniskom v kôre, z kt. sa výboje šíria na gyrus postcentralis. Obsah týchto senzorických vnemov môže byť jednoduchý, ako sú nepríjemné dyzestázie, fosfény (záblesky) al. fóny (pískanie), vnímanie zápachov ap., ale aj zložitý, ako sú pseudohalucinácie, napr. videnie tvárí, vízie celých scén al. počúvanie hudby, fatické a vegetatívne poruchy ap. *Senzorické pseudohalucinácie* vznikajú pri výboji v príslušnej kôrovej oblasti.

Jacksonova hemiplégia – [Jackson, John Hughlings, 1834 – 1911, angl. neurológ] hemiplegia alternans inferior, hemiplegia alternans infima, hemiplegia alternans hypoglossica, Jacksonov sy., centrálna obrna typu alternujúcej hemiplégie, kt. vzniká pri lézii predĺženej miechy. Prejavuje sa ipsilaterálnou parézou n. XII (porucha hybnosti jazyka, atrofia a fibrilácia jazyka) a kontraetrálnou hemiparézou (hemiplégiou) s poruchami citlivosti.

Jacksonova membrána – [Jackson, Jabez North, 1868 – 1935, amer. chirurg] jemná blana tvorená adhéziami, resp. peritoneom, rozprestierajúca sa medzi laterálnou brušnou stenou a cékom, pokrývajúca cékum; môže vyvolať obštrukciu čreva.

jacksonovské záchvaty (kŕče) – [Jackson, John Hughlings, 1834 – 1911, angl. neurológ] druh epileptických záchvatov s kŕčmim ktoré sa začínajú v malej časti tela a postupne sa šíria na ďalšie oblasti.

Jaclacin® (Lundbeck) – antineoplastikum; → *aklacinomycíny*.

Jacob, François – (*1920) franc. biológ, r. 1965 mu bola spolu s Andréom Michaelom Lwoffom a Jacquesom Lucienom Monodom udelená Nobelova cena za med. a fyziol. za objavy týkajúce sa gen. regulácie enzýmov a syntézy vírusov.

Jacobeus, Hans Christian – (1879 – 1937) švéd. lekár, prof. na Karolínskom inštitúte. Zaviedol torakoskopiu; r. 1920 pomocou neho prvý raz odstránili pohrudnicové zrasty.

Jacobi, Moritz Herrmann von – (1801 – 1874) nem. fyzik a elektrotechnik, pôsobiaci od r. 1835 v Rusku. Zaoberal sa problémami telegrafu, elektrochémie, galvanizmu, skúmal elekt. iskrú a i. Navrhol prístroj na meranie elekt. prúdu, elektromotor na jednosmerný prúd (1834). Preslávil sa objavom galvanoplastiky (1838).

Jacobov vred – [Jacob, Arthur, 1790 – 1834, írsky oftalmológ] kráterovitý vred, napr. na mihalniciach.

Jacobova membrána – [Jacob, Arthur, 1790 – 1834, írsky oftalmológ] vrstva čapíkov a tyčiniek.

Jacobsen-Brodwallov syndróm – [Jacobsen, Carl D., Brodwall, Erling K, nór. lekári] → *syndrómy*.

Jacobsonov kanál – [Jacobson, Ludwig Levin, 1783 – 1874, dán. anatóm] canaliculus tympanicus.

Jacobsonov nerv – [Jacobson, Ludwig Levin, 1783 – 1874, dán. anatóm] n. tympanicus.

Jacobsonov orgán – [Jacobson, Ludwig Levin, 1783 – 1874, dán. anatóm] vomeronazálny orgán, drobný čuchový orgán, kt. podľa niekt. hypotéz slúži na prenos signálov sprostredkovaných feromónmi do mozgu. V porovnaní s človekom je pri mnohých cicavcoch silne vyvinutý.

Jacobsonov test → *testy*.

Jacobsonova anastomóza – [Jacobson, Ludwig Levin, 1783 – 1874, dán. anatóm] spojka medzi n. tympanicus a n. petrosus minor, ktorou prechádzajú parasympatkové vlákna pôvodom z IX. Hlavového nervu do gg. oticum; →*nervus glossopharyngeus*.

Jacobsonov chrupka – [Jacobson, Ludwig Levin, 1783 – 1874, dán. anatóm] vomeronazálna chrupka.

Jacobsonova retinitída – [Jacobson, Julius, 1828 – 1889, nem. oftalmológ] syfilitická retinitída; →*syphilis*.

Jacodov syndróm – [Jacod, Maurice, *1880, franc. lekár] – Jacodova triáda, úplná oftalmoplégia a atrofia zrakového nervu a senzitivne výpadové javy v tvári, neuralgia trigeminu a parézy žuvacieho svalstva. Ide o jednostranný výpadok II. až VI. hlavového nervu v dôsledku lízie v petrosfenoidovom priestore, väčšinou v súvislosti s nádorom nosohltana; petrosfenoidový →*syndróm*.

Jacodova triáda – [Jacod, Maurice, *1880, franc. lekár] →*Jacodov sy.* (→*syndrómy*).

Jacquemierov príznak – [Jacquemier, Jean Marie, 1806 – 1879, franc. pôrodník] →*príznyky*.

Jacqueminov test →*testy*.

Jacquetov erytém – [Jacquet, Leonard Marie Lucien, 1860 – 1914, franc. dermatológ] plienková dermatitída.

Jacquetova dermatitída – [Jacquet, Leonard Marie Lucien, 1860 – 1914, franc. dermatológ] plienková dermatitída.

Jacquetov-Darierov syndróm – [Jacquet, Leonard Marie Lucien, 1860 – 1914; Darier, Ferdinand, 1856 – 1938, franc. dermatológovia] →*syndrómy*.

jact(it)atio, onis, f. – [l. *jactitare* otriasať, šklbať] jakt(it)ácia, otriasanie, zášklby ako pohybová stereotypia.

Jac(ti)tatio capitis nocturna – prudké zášklby hlavy, väčšinou pravidelné kolísanie hlavy zo strany na stranu, napr. u zaspávajúcich detí (fáza 1 a 2 NREM spánku). Druh parasomnie. Pretrvávajúce al. vznik v neskoršom veku môže sa spájať s ďalšími poruchami súpínku al. mentálneho vývoja. Ťažké formy môže mať za následok často závažné poranenia. Obyčajne je však prognóza dobrá, th. sa podávajú benzodiazepíny. Dfdg. treba odlíšiť Tourettov sy.

Jac(ti)tatio corporis – zášklby celého tela spojené s nepríjemnými pocitmi, u dojčiat ešte fyziol.

jaculiferus, a, um – [l. *jaculum* šíp + l. *ferre* niesť] majúci trne, trnistý.

Jacutin® gel (Hermal, Kurt Herrmann) – Lindanum 3 mg (0,3 %) v 1 g gélu; dermatologikum, insekticídum používané v th. svrabu, ftiriázy a pedikulózy; →*lindán*.

Jacutin® lot. (Hermal, Kurt Herrmann) – Lindanum 3 mg (0,3 %) + Benzylum benzoicum 25 mg (2,5 %) v 1 ml emulzie; dermatologikum, insekticídum používané v th. svrabu, ftiriázy a pedikulózy; →*lindán*.

jačmeň – *Hordeum* (Poaceae); →*Graminae*.

Horúci jačmeň →*hordeolum*.

Studený jačmeň →*chalazion*.

Jadassohnov príznak – [Jadassohn, Josef, 1863 – 1936, nem. dermatológ pôsobiaci vo Švajčiarsku] →*príznyky*.

Jadassohnov sebaceózný névus – [Jadassohn, Josef, 1863 – 1936, nem. dermatológ pôsobiaci vo Švajčiarsku] syn. Feuersteinov-Mimsov sy., sy. lineárneho sebaceózneho névu; sy. charakterizovaný jedinými al. lineárnymi hamartómami skalpu, tváre al. krku, kt. vykazuje trvalú progresiu v priebehu života. Niekedy sú prítomné neurol. príznaky, ako je retardácia al. kŕče, príp. očné poruchy. U detí ide o žlté al. hnedé voskovité škvrny spojené s hypopláziou mazových žliaz a vlasových foliulov, al. alopeciou vlasatej časti hlavy. Po puberte škvrny hrubnú a stávajú sa bradavičnaté, často s papilomatóznou hyperpláziou epidermy a ektopických apokrinných žliaz hlbokaj dermy. V neskoršom živote sa niekt. lézie stávajú nodulárne a môžu sa z nich vyvinúť benígne al. malígne nádory adnexov al. bazocelulárny karcinóm.

Jadassohnov test – [Jadassohn, Josef, 1863 – 1936, nem. dermatológ pôsobiaci vo Švajčiarsku] → *testy*.

Jadassohnov-Doessekerov syndróm – [Jadassohn, Josef, 1863 – 1936, nem. dermatológ pôsobiaci vo Švajčiarsku] → *syndrómy*.

Jadassohnov-Lewandowskyho syndróm – [Jadassohn, Josef, 1863 – 1936, nem. dermatológ pôsobiaci vo Švajčiarsku; Lewandowsky, Felix, 1879 – 1921, nem. dermatovenerológ] → *syndrómy*.

Jadassohnova choroba – [Jadassohn, Josef, 1863 – 1936, nem. dermatológ pôsobiaci vo Švajčiarsku] → *choroby*.

Jadassohnova-Pellizariho anetoderma – [Jadassohn, Josef, 1863 – 1936, nem. dermatológ pôsobiaci vo Švajčiarsku; Pellizari, Pietro, 1823 – 1892, tal. dermatológ] prim. anetoderma vznikajúca po zápalových al. urtikariálnych vyrážkach. Lézie sú okrúhle al. oválne erytematózne makuly, kt. zanechávajú atrofické, zmraštené a vyblednuté ložiská. Postihuje obyčajne ženy v 3. – 4. dekáde. Ide pp. o autozómovo dominantne dedičnú dyskeratózu: vrodená onychogrypóza (drápvito ohnuté nechty) všetkých prstov, neskôr hyperkeratóza dlaní a stupajov, často aj na vonkajšej strane laktov a kolien, v axilách a v oblasti genitálu. Prítomné bývajú leukoplakie jazyka, na sliznici úst a v oblasti pier, kútikov a hrdle. Často je zhrubnutá rohovka s poruchou zraku, katarakta. Hyperhidróza, sklon k abscesom potových žliaz. Na koži bývajú puchieriky, ochlpenie je znížené, rast kostí do dĺžky je zvýšený a prerezávanie zubov onesko-rené s ich predčasným vypadávaním. Prítomné sú poruchy intelektu. Androtropizmus.

Dfdg. treba odlíšiť Schweningerovu-Buzziho anetodermu postihujúcu obyčajne ženy, pri kt. ide o progresívnu prim. anetodermu bez predchádzajúcich zápalových zmien, charakterizovanú náhlym vznikom početných modrobelavých makúl, z kt. niekt. prominujú.

Jadelotove čiary (brázdy) – [Jadelot, Jean François Nicolas, 1791 – 1830, parížsky lekár] brázdy na tvári u malých detí, opisované ako príznaky niekt. chorôb, napr. lícová, labiálna, nosová, okulozygomatická.

jadierko → *nucleolus*, plasmosoma.

Jadit® (Hoechst) – antimykotikum; → *buklozamid*.

jadro → *nucleus*.

jadrová energia – energia jadrovej reakcie, energia uvoľnená pri jadrovej reakcii na úkor vnútornej energie zúčastnených jadier; → *nukleárna energia*.

jadrová magnetická rezonancia → *nukleárna magnetická rezonancia*.

jadrový ikterus → Kernikterus.

Jaegerove optotypy – [Jaeger, Edward von Jastthal, 1818 – 1884, rak. okulista] → *optotypy* na hodnotenie schopnosti práce na blízko (čítanie, písanie, vyšívanie ap.). Tvoria ich texty zložené z

rôzne veľkých písmen. Fyziol. hodnota, t. j. čítanie normálnej tlače sa uvádza ako Jaeger č. 1 – znamená 100 % schopnosť čítať na vzdialenosť 35 – 40 cm.

Jaffého reakcia – [Jaffé, Max, 1841 – 1911, nem. internista a farmakológ pôsobiaci v Königsbergu] – skúška na dôkaz kreatinínu reakciou s kys. pikrovou; → *testy*.

Jaffého-Lichtensteinova choroba – [Jaffé, Henry Lewis, *1896, amer. patológ; Lichtenstein, Louis, *1906, amer. lekár] – polyostotická fibrózna dysplázia kosti, kostné tkanivo je čiastočne nahradené väzivom. Choroba manifestuje medzi 5. a 15. rokov, prejavuje sa bolesťami kostí a spontánnymi fraktúrami; → *choroby*.

jagsiekte, jagziekte → *jaagsiepte*.

Jaguar® – antidiabetikum; → *guar*.

jahňada – súkvetie, kt. hlavná stonka je slabá a klas previsnutý (topoľ, lieska).

jahoda → *Fragaria*.

Jaikin® (Basotherm) – antiseptikum, adstringens; boran sodný.

JAK – [Janus rímsky boh dvoch tvárí, z toho názov kinázy s dvoma homologickými doménami JH1 a JH2, z kt. JH1 je katalyticky aktívna] skr. Janus kináza, rodina tyrozínkináz, zúčastňuje sa na vnútrobunkovom prenose signálu, napr. po aktivácii cytokínových receptorov. Aktivácia má za následok fosforyláciu ďalších proteínov (napr. STAT), kt. translokáciou do jadra aktivujú transkripciu niekt. génov. Tento proces sa uplatňuje pri mnohých významných dejoch, napr. v krvotvorbe, imunite, proliferácii buniek. Mutácia génov JAK má závažné dôsledky, napr. mutácia JAK2 má za následok niekt. leukémiu, myeloproliferatívne choroby (V617F), mutácia JAK 3 ťažké poruchy imunity (SCID).

Jakov, Alfons Maria – (1884 – 1931) nem. psychiater a neuropatológ. Pôsobil najprv v Mníchove u prof. Kraepelina, v Alzheimerovom laboratóriu, neskôr ako patológ v Hamburgu, kde sa po vojne stal prof. neurológie. Skúmal otrasy mozgu, sek. degeneráciu nervov, neurosyfilis a extrapyramídové poruchy. R. 1921 opísal spastickú hemiparézu, rok opredtým však už jeden prípad tejto choroby publikoval Hans-G. Creutzfeldt.

jakobín – **1.** jedovatý alkaloid z rastliny *Senecio jacobea* (*Compositae*); vyvoláva nekrózu pečene; **2.** stúpenec sekty jakobínizmu, franc. revolučného hnutia na konci 18. stor., namiereného proti monarchizmu a feudalizmu; **3.** *prenikavo* ostrý radikalizmus.

jakobita – **1.** prívrženec návratu kráľa Jakuba II. na angl. trón koncom 17. stor.; **2.** člen starokresťanskej sekty Jakuba Baradaia.

Jakobova choroba – [Jakob, Alfons Maria, 1884 – 1931, nem. psychiater] → *Creutzfeldtova-Jakobova choroba*

Jakobova spastická pseudoskleróza → *Creutzfeldtova-Jakobova choroba*.

Jakobova-Creutzfeldtova choroba → *Creutzfeldtova-Jakobova choroba*.

jakodín – syn. α -longilobín, expektorans, emetikum, hepatotoxický pyrolizidínový alkaloid; izoloval sa z rastliny *Senecio platyphyllus* DC (*Compositae*), *S. Jacobaea* L., *Crotalaria juncea* L. (*Leguminosae*); → *senecifylín*.

Jakschov test – [Jaksch Rudolf von Wartenhorst, 1855 – 1947, rak. lekár] → *testy*.

Jakschov-Hayemov syndróm – [Jaksch Rudolf von Wartenhorst, 1855 – 1947, rak. lekár; Hayem, Georges, 1841 – 1933, franc. internista] – megaloblastová anémia dojčiat živých výhradne kozím

mliekom, súčasne býva splenomegália. Ide pp. o nedostatok kys. listovej al. vitamínu B₁₂. Po prechode na kravské mlieko anémia vymizne; →*syndrómy*.

jaktácia – [*jactatio*] otriasanie, zášklby, zmietanie sa pacienta na posteli; →*jactatio*.

jalapa – [špan. jalapa z názvu mexického mesta *Jalapa*] sušený hľuznatý koreň rastliny *Exogonium purga* (Hayne) Lindl. *Convolvulaceae*; jej živica má katartické účinky.

Jalovis® →*hyaluronidáza*.

jama – l. fossa, fovea.

jamais vécu – [franc. *ilusion du jamais vécu* ilúzia nikdy neprežitého] prežívanie dačoho nového v známej situácii; op. *déjà vécu*.

jamais vu – [franc. *ilusion du jamais vu* ilúzia nikdy nevideného] pocit odcudzenia, pacient má dojem, že jemu známe prostredie je mu cudzie, že také čosi nikdy nevidel; vyskytuje sa ako aura psychomotorických záchvatov (→*epilepsia*); →*ilúzie*.

jamboo – jávská slivka, kôra, plody a semená rastliny *Syzygium jambolanum* (Lam.) DC. (*Eugenia jambolana* Lam), *Myrtaceae*, rastúcej vo Vých. Indii. Kôra obsahuje živicu a tanín, plody prchavé a neprchavé oleje, živicu a tanín, semená živicu, tuk, kys. galovú a albumín. Používa sa ako antidiareikum.

Jamesov schodový test – [James, Thomas Naum, *1925, amer. kardiológ] →*testy*.

Jamesov zväzok – [James, Thomas Naum, *1925, amer. kardiológ] akcesórna prevodová dráha ako priame spojenie medzi zadným, internodálnym a intraatriálnym prevodovým systémom a hlbokými oddielmi AV uzla (kt. hlavnu časť tak obchádza), príp. Hisovho zväzku; uplatňuje sa pri preexcitačnom sy. Je prítomný vrodene len zriedka. Predsiene a komory sú normálne prepojené len Hisovým zväzkom

Jamesova-Langeho teória – [James, William, 1842 – 1910, amer. psychológ a filozof; Lange, Carl G., 1834 – 1900, dán. lekár a psychológ] psychol. teória, podľa kt. afektívny komponent emócie skôr nasleduje ako predchádza nastupujúcej fyziol. zmene; →*teória*.

jamka – l. fossula, fovea.

Jamylene® – laxatívum obsahujúce dokuzát sodný a dantrón.

Janbonov syndróm – [Janbon, M., franc. internista] →*syndrómy*.

Janet, Pierre – (1859 – 1947) franc. psychiater a psychológ. žiak J. M. Charcota, prof. na College de France. Študoval psychické príčiny neuróz a vypracoval ich psychoterapiu.

Janetov test – [Janet, Pierre Marie Felix, 1859 – 1947, franc. lekár] →*testy*.

Janetova choroba – [Janet, Pierre Marie Felix, 1859 – 1947, franc. lekár] psychasténia.

Janewayov príznak – [Janeway, Edward Gamaliel, 1841 – 1911, amer. lekár] →*príznaky*.

Janewayov sfygmomanometer – [Janeway, Theodore Caldwell, 1872 – 1917, amer. lekár] →*sfygmomanometer*.

Janewayov syndróm – [Janeway, Charles A, *1909, amer. imunológ] →*syndrómy*.

Janewayove lézie – [Janeway, Edward Gamaliel, 1872 – 1917, amer. lekár] Janewayov príznak; drobné niekoľkomilimetrové nebolestivé hemorágie na dlaniach a stupajách pri infekčnej endokarditíde; →*príznaky*.

jantse horúčka →*schistozomiáza*.

janiceps – [l. *Janus* mýtický boh s dvoma tvármi + l. *caput* hlava] zrastené dvojčatá s jednou hlavou a dvoma tvármi opačne smerujúcimi.

Janiceps asymmetros – spojené dvojčatá s nedokonalou a jednou úplnou tvárou navyše.

Janiceps parasiticus – spojené dvojčatá, pri kt. ide o čiastočnú duplikatúru hlavy vo frontálnej rovine.

Janimine® (Abbott) – antidepresívum; →*imipramín*.

Janiševského úchopový reflex →*reflexy*.

Jankovich, Anton – (1799 – 1886) slov. lekár. Študoval na univerzite v Pešti. Bol dvorným lekárom arcikniežat Jozefa a Štefana, čestným členom budapeštianskeho lekárskeho spolku. R. 1832 uverejnil štúdiu o cholere.

Jannetova procedúra – [Janetta, Peter Joseph, *1932, amer. neurochirurg] mikrovaskulárna dekompresia.

Janošík, Jan – (1856 – 1927) čes. anatóm a embryológ, prof. na Karlovej univerzite. Zaoberal sa najmä embryonálnym vývojom močovopohlavného orgánu, tepien hornej kočatiny, sleziny, pankreasu a adrenogenitálnymi vzťahmi. Napísal prvú čes. učebnicu histológie a anatómie (Histologie a mikroskopická anatómie, 1892; Anatómie človeka, 1897 až 1901).

Janošíkovo embryo – [Janošík, Jan, 1856 – 1927, čes. anatóm] ľudské embryo s tromi aortálnymi oblúkmi a dvoma faryngovými vakmi.

Janovského príznak – [Janovskij, Feofil Gavrilovič, 1860 – 1928, sov. internista] →*príznaky*.

Janovský, Vítězslav (Viktor) – (1847 – 1925) čes. lekár, prof. na Karlovej univerzite. R. 1890 opísal akantózu a nekrotickú perifolikulitídu.

Jansen, Zacharias – (1580 – 1638) hol. optik. Získal spolu s otcom patent na mikroskop zložený z 2 šošoviek a r. 1609 na model ďalekohľadu.

jansenizmus – [podľa hol. kňaza H. Jansena] reformné hnutie v katolíckej cirkvi v 17. – 18. stor., blízke kalvinizmu.

Jansenov syndróm – [Jansen, W. Murk, 1867 – 1935, hol. ortopéd] →*syndrómy*.

Jansenov test – [Jansen, W. Murk, 1867 – 1935, hol. ortopéd] →*testy*.

Jansenova choroba →*Jansenov sy.*

Jansenova-Ritterova radikálna operácia – [Jansen, Albert, 1859 – 1933, berlínsky otológ] →*operácie*.

Janského klasifikácia – [Janský, Jan, 1873 – 1921, čes. psychiater] →*klasifikácie*.

Janského-Bielschowskyho choroba – [Janský, Jan, 1873 – 1921, čes. psychiater a sérolog pôsobiaci v Prahe a Baltimore; Bielschowsky, Max, 1869 – 1940, berlínsky neuropatológ] →*choroba*.

Janský, Jan – (1873–1921) čes. psychiater. Pôbil ako prof. na Karlovej univerzite v Prahe a v Baltimore. Zaoberal sa výskumom krvných skupín. R. 1909 v práci Haematologické studie v psychotikú zverejnil svoj objav 4 krvných skupín (na rozdiel od K. Landsteinerja, kt. objavil tri skupiny).

jantár – skamenená živica predvekových ihličnatých stromov.

Janthinosoma – rod komárov, resp. podrod rodu *Psorophora*.

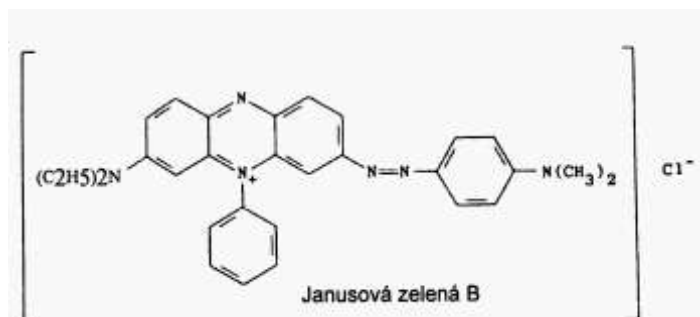
Janthinosoma lutzi – komár prenášajúci vajíčka múch *Dermatobia* uchytené na jeho brušku.

Janthinosoma posticata – druh prenášajúci vajíčka múch *Dermatobia*.

Janus kinázy → JAK.

Janusov syndróm – [Janus – starorímsky ochránca vchodov a východov] → *syndrómy*.

janusova zelená B – 3-(dietylamo)-7-[[4-(dimetylamino)fenyl]azo]-5-fenylfenazíniumchlorid, $C_{30}H_{31}ClN_6$, M_r 511,09; supravitálne farbivo na znázornenie mitochondrií, napr. v lymfocytoch (CI 11050®).

Japanese encephalitis vaccine® – vakcína proti japonskej encefalitíde B. Roztok obsahuje inaktivovaný vírus, kt. sa získa pomnožením vírusu v mozgu myší. Vakcína je určená osobám pohybujúcim sa dlhší čas vo voľnej prírode v juhových. Ázii. Zákl. očkovanie prebieha v 2 inj. s odstupom 2 týžd., ďalej po 12 mes. a potom v priebehu 1 až 4 r.

Japanisches Heilpflanzeöl® oil (Divapharma-Knufinke Arzneimittelwerk) – *Mentha arvensis* etheroleum 10 ml; fytofarmakum; → *Mentha arvensis*. Používa sa perorálne ako antiseptikum pri ochoreniach horných dýchacích ciest, ako spazmolytikum a sekretolytikum pri funkčných poruchách GIT, zvonka ako derivans pri myalgiách a neuralgických ťažkostiach. Pri cholelitiáze, uzávere žlčových ciest, zápaloch žlčníka a ťažkej hepatopatii je kontraindikovaný.

japonská encefalitída → *encephalitis japonica B*.

japonská riečna horúčka → *tsutsugamushi*.

japonský gáfrový olej – formózsky gáfrový olej, rektifikovaný gáfrový olej, prchavý olej z rastliny *Cinnamomum camphora* T Nees & Eberm. (*Lauraceae*). Obsahuje safrol, acetaldehyd, gáfor, terpineol, eugenol, cineol, *d*-pinén, felandré, dipentén, kadinén. Je to bezfarebná al. nažltlá tekutina, gáfrového zápachu, nerozp. vo vode, rozp. v chloroforme, éteri, olejoch a ~ 3 obj. alkoholu. Uskladňuje sa v dobre uzavretých nádobách a chráni pred svetlom. Používa sa vo farbiarskom a lakovníckom priemysle, pri výrobe mydla a detergentí a na maskovanie technického zápachu; rubefaciens.

japonský vosk – japonský loj, rastlinný vosk, tuk vytlačený z mezokarpu plodov rastliny *Rhus succedanea* L. (*Anacardiaceae*), rastúcej v Japonsku a Číne. Obsahuje 10 – 15 % palmitínu, stearín, oleín, kys. japanovú a homológy. Používa sa na odtlačky zubov a i.

Jaquetov aparát – [Jaquet, Alfred, 1865 – 1937, švajč. farmakológ] prístroj snímajúci žilový pulz a srdcové údery.

Jarchov presometer – [Jarcho, Julius, 1882 – 1937, amer. pôrodník rus. pôvodu] prístroj na meranie tlaku počas inj. rtg kontrastnej látky počas uterusalpingografie.

Jarchov syndróm – [Jarcho, Julius, 1882 – 1937, amer. pôrodník rusk. pôvodu] → *syndrómy*.

Jarchov-Levinov syndróm – [Jarcho, Saul Wallenstein, *1906, amer. pôrodník rus. pôvodu; Levin, Paul M., amer. lekár 20. stor.] → *syndrómy*.

Jarischova voda – roztok glycerolu a kys. boritej v destilovanej vode, používa sa v kožnom lekárstve a kozmetike. Pôsobí prípadne dezinfekčne, používa sa na upokojenie podráždenej pleti a jej čistenie.

Jarischova-Herxheimerova reakcia – [Jarisch, Adolf, 1891 – 1965, rak. fyziológ pôsobiaci vo Viedni a Innsbrucku; Herxheimer Karl, 1861 – 1944, nem. dermatológ pôsobiaci vo Fankfurte n. M.] reakcia na toxíny, kt. sa uvoľňujú pri rozpade *Treponema pallidum* po prvej inj. antibiotika, napr. penicilínu. Prejavuje sa vzostupom telesnej teploty, zhoršením al. manifestáciou prvých príznakov, najmä pri ranom syfilise. Podobné reakcie sa môžu vyskytnúť pri chemoterapii brušného týfusu a leptospiróz.

jarný katar – vernárna konjunktivitída, alergický zápal spojoviek, charakterizovaný výskytom výraznej hypertrofiie papíl na tarzálnej spojovke, kt. má až dlaždicovitý charakter. Môže byť postihnutá aj rohovka. Postihuje obyčajne deti a nemusí sa vyskytovať len v jari. V th. sa podávajú antialergické prípravky.

Jarjavayov sval – [Jarjavay, Jean François, 1815 – 1868, franc. lekár] sval odstupujúci z ramus ossis ischii a upínajúci sa do m. constrictor vaginae; vyvoláva depresiu močovej rúry.

jarmo – g. *zygon*, l. *jugum*.

jarmová kosť – [os zygomaticum] kosť tvárovej časti lebky (splanchnokránia); Ālebka.

jarmový oblúk – [*arcus zygomaticus*] → *lebka*.

jas – *L*, fotometrická veličina určená podielom rovnomerne rozdelenej → *svietivosti* zdanlivého povrchu svetelného zdroja a veľkosti tohto povrchu; → *svetlo*. Zdanlivým povrchom svetelného zdroja rozumieme veľkosť $\emptyset$ skutočného povrchu zdroja od roviny kolmej na smer šírenia ($S \cdot \cos \alpha$).

Hodnota jasu niektorých svetelných zdrojov

Zdroj	Jas (nt)
Slnko	2.0 ⁹
Biely papier pri slnečnom osvetlení	25 000
Plameň sviečky	5 000
Oblaky pri miernej oblačnosti	3 200
Mesiac	2 900

Ak si za povrch plošného zdroja vyberieme plôšku *S* (obr.), pričom $\Delta\Phi$ je svetelný tok, kt. vysiela táto plôška do malého priestorového uhla $\Delta\Phi$, pre jas *L* v danom smere platí

$$L = \frac{\Delta\Phi}{S \cdot \cos DF} = \frac{I}{S \cdot \cos \alpha}$$

Jednotkou *j.* je nit (nt); tá však nepatrí do sústavy SI. Medzinárodne uznávanou je $\text{cd} \cdot \text{m}^{-2}$.

jasle – zariadenia pre deti vo veku do 3 r. Počet miest v *j.* sa riadi vybavením *j.* postieľkami a ležadlami podľa priestorovej normy (3,5 m² na postieľku a 2,5 m² na ležadlo). Skupiny dojčiat majú byť 15-členné, batoliat 20-členné. V dennej miestnosti má byť 3 m²/dojča, resp. 2,5 m²/batoľa.; v odpočivárni 2,5 m²/dojča, resp. 2 m²/batoľa. Na umyváreň a záchody sa ráta 15 m², pričom umývadiel má byť 1/10 detí, resp. 1(4 batolaťatá, nočníkový kút pre 3 – 10 detí. *J.* majú byť vybavené kočikarňou (pre 100 % kočikov dojčiat a mladších batoliat, pre 50 % kočikov starších batoliat). Na pieskovisku sa ráta 2 m²/dieťa, na trávinatej ploche 3 m²/dieťa.

Každé oddelenie v *j.*, má byť stavebne izolované, s vlastným vchodom, ako aj s vlastným súborom potrebných miestností. Túto požiadavku treba rešpektovať aj vo vonkajších priestoro-roch zariadeniach, využívaní záhrady, ihrísk, pieskovísk.

Protiepidemické opatrenia v j.: do j. sa prijímajú len zdravé deti na základe lekárskeho vyšetrenia (do 3 d). Podmienkou prijatia je aj doklad o očkovaní dieťaťa. Okrem vstupných zdrav. prehliadok a pravidelných priebežných kontrol zdrav. stavu detí i personálu je významné vykonávanie ranného filtra. Ide o overenie teploty, príp. aj iných možných príznakov ochorenia – kontrola spojoviek, tonzíl, pokožky ap., informácie o zdrav. stave dieťaťa i jeho súrodencov. Z epidemiologického hľadiska je významné oplotenie pozemku zariadenia, aby sa zamedzil prístup iným deťom, ako aj vstupu nepovolaným osobám do zariadenia.

V j. treba dodržiavať zásady skupinovej izolácie, individuálne používanie predmetov osobnej hygieny (označené uteráky ap.), dodržiavanie osobnej hygieny detí a personálu, zabezpečenie vhodného režimu vetrania v zariadení, dodržiavanie čistoty a dezinfekcie prostredia, hračiek, podláh, včasná izolácia v účelových špeciálnych izolačných priestoroch, vybavených na spôsob nemocničného boxu do odvozu detí do domáceho, príp. ústavného ošetrovania a liečenia novovzniknutých ochorení, pravidelná výmena piesku s cieľom prevencie proti geohelmintom (raz/pol r.), zabezpečenie epidemiologicky bezchybného stravovania.

K opatreniam na posilnenie špecifickej a nešpecifickej odolnosti detí patria ochranné očkovanie, špeciálne otužovacie procedúry vzduchom, slnkom a vodou, pričom treba dodržiavať tieto zásady: **1.** otužovať len zdravé deti; **2.** otužovať od útleho veku počas celého života; **3.** pravidelnosť; **4.** postupné zvyšovanie dávky; **5.** otužovanie vodou je účinnejšie ako vzduchom. Patrí sem aj dodržiavanie správneho režimu d, zachovávanie vhodného času a pravidelnosti v zaraďovaní zákl. komponentov spánku, príjmu stravy, pobytu vonku a výchovnej činnosti. Trojročné dieťa má spať min 13 h/d, z toho cez deň 1,5 – 2 h, a to na čerstvom vzduchu al. vo vyvetraných miestnostiach, príp. na verandách al. terasách. Spánok a voľný pobyt na čerstvom vzduchu min. 2 h/d významne prispievajú k otužovaniu dieťaťa. Veľký význam pre správny rast a vývin má energeticky primeraná a biol. hodnotná výživa.

U detí v j. je vyšší výskyt ochorení, najmä respiračného systému, väčšinou vírusového pôvodu. Najvyššia chorobnosť je v prvých 6 mes. po prijatí do j. Chorobnosť je až 5-krát vyššia ako u detí z rodinného prostredia. Deti, kt. prichádzajú do materskej školy z j., majú obyčajne nižšiu chorobnosť ako deti prichádzajúce z domáceho prostredia.

Normy otužovacích procedúr (podľa Máčka, 1980): Teplota vzduchu v miestnosti 20 – 18 °C, teplota vody na omývanie 20 °C, najnižšia teplota v zime pri bezvetrí, pri kt. je možný pobyt vonku – 15 °C, teplota vody pri otužovaní vodou trením 32 – 26 °C, polievaním a sprchovaním 35 – 30 °C, kúpanie 3 – 4 min, čas otužovania vodou 10 – 15 min, slnkom 3 – 5 min, vzduchom až 30 min. Hygienicky sa j. posudzujú podľa zdrav. záznamu vypracovaného Ústa-vom hygieny LF UK v Bratislave.

V 50. r. nastalo u nás hromadné rozšírenie j. Dôležitá bola ochrana kolektívu pred infekčnými ochoreniami. V dôsledku narušenia prirodzeného citového kontaktu medzi matkou a dieťaťom, najmä v tzv. uzavretých a polouzavretých zariadeniach – týždenných j. a v j. s nepretržitou prevádzkou, bolo treba riešiť problém deprivácie. Problémom bolo nielen zdrav. zabezpečenie, ale aj otázky utvorenia vhodných predpokladov na správny psychomotorický vývin dieťaťa, aby sa nevyskytovali prejavy určitej retardácie v rečovom, motorickom a sociálnom správaní detí v kolektívnych zariadeniach.

Jasminum grandifolium L. (*Oleaceae*) – jazmín veľkokvetý. Opadavý ker z čeľade olivovitých. Má dlhé, tenké, na povrchu takmer holé konáre, vyžadujúce oporu. Listy sú protistočné, zložené z 5 – 7 elipsovitých al. oválne zosťrených lístkov, dlhých 15 – 40 mm. Biele, ~ 35 mm veľké kvety, vyrastajú na tenkých stopkách a sú usporiadané do riedkych strapcov. Jeho pôvodnou domovinou bola oblasť od Iránu po Čínu. Pre voňavé kvety sa dnes pestuje v teplejších oblastiach v záhradách, v miernom pásme v skleníkoch. Zbierajú sa len kvety, kt. sa nesušia, ale spracúvajú sa čerstvé. Silica sa získava aj z kvetov bielo kvitnúceho *J. auriculatum* zo Srí Lanky, *J. gracile* zo záp. Afriky, *J.*

gracillimum z Bornea al. *J. dichotomum* zo záp. Afriky. Existujú aj druhy s ružovými al. svetivožltými kvetmi. V kvetoch sa nachádza silica, kt. sa získava extrakciou čerstvých kvetov petroléterom al. enfleurážou. Jej hlavnými zložkami sú benzylacetát, benzylalkohol, jazmón, eugenol, farnazol a i. Kvantitat. obsah jednotlivých zložiek sa mení podľa pôvodu rastlín. Ročne sa vyrobí asi 4000 kg silice z rozličných druhov rodu *Jasminum* L.

Jasminum grandifolium

Jazmínová silica sa používa v parfumérii na výrobu parfumu a parfumovanie iných prípravkov. Jazmínový parfum je zložitá zmes 6 základných, 21 upravovacích, 18 pôsobiacich a 8 ustalovacích látok. Je súčasťou parfumu Chanel 5 a Chat noir. Jazmínový parfum je vhodný do pleťových krémov, želé, rúžov, mydiel, brilantín, púdrov atď. Jazmín veľkokvetý a i. druhy sa často pestujú ako okrasné kry. Čerstvé jazmínové kvety sa niekedy používajú na parfumovanie čajov.

Jaspers, Karl – (1883 – 1969) nem. filozof. Bol hlavným predstaviteľom nem. existencializmu. Pôsobil ako prof. na univerzite v Bazileji a psychiater. V psychopatol. javoch nevidel prejav rozpadu osobnosti, ale zostrené pátranie človeka po svojej individualite (Všeobecná psychopatológia, 1913). Toto chorobné pátranie pokladal za jadro skutočného filozofovania a prichádza k záveru, že ľubovoľný racionálny obraz sveta možno skúmať ako istú alegóriu, „racionalizáciu“ duchovných úsilí, nikdy úplne nepoznatelných: tento obraz je iba „šifrou bytia“ a vždy ho treba vysvetliť. Zákl. úlohou filozofie je odkryť obsah šifry al. aspoň objasniť okolnosť, že v základe všetkých vedomých prejavov človeka (vo vede, umení, náboženstve atď.) je nepoznatelné pôsobenie → *existencie*, že nerozumné, kt. vládne vo svete, je výsledkom vyššej múdrosti (Rozum a existencia, 1935).

Špecifickosť jeho existencializmu najjasnejšie vystupuje v jeho učení o hraničných situáciách. Podľa J. sa skutočný zmysel bytia odkrýva človeku len počas hlbokých otrasov (choroba, smrť, neodčinená vina ap.). Práve v týchto momentoch nastáva „dešifrovanie“: človek sa oslobodzuje od ťarchy svojich každodenných starostí (od „prítomného bytia-vo-svete“) i od svojich ideových záujmov a vedeckých predstáv o skutočnosti (od „transcendentného bytia-v-sebe“). Pred ním sa odhaľuje svet jeho intímneho jestvovania („osvetlenie existencie“) a jeho skutočné prežívanie Boha (transcendantna) (Filozofia, 1932). Učenie o hraničnej situácii slúžilo J. na obhajobu „kultúrno-psychologickej hodnoty“, „studenej vojny“ (Atómová bomba a budúcnosť človeka, 1958). Posledné diela (Problém viny a Kam ide SRN) vystupujú proti autoritárstvu a diktátorstvu a i. politickým problémom.

Jastrowova ilúzia → *klamy zmyslové*.

jastvo – [čes. „jáství“, Heverochovo výraz (1919) pre vedomie (uvedomovanie si) svojho vlastného → *ja*; sebauvedomovanie. Angl. „self“, franc. „connaissance de moi“, nem. „Ich-Gefühl“. Syn. → *ego*, individuum, osoba, Alportovo „proprium“, osobnosť, individuálny subjekt, psychol. ja (autokonceptcia, poňatie seba samého). Ide o pocit, kt. prežívame duševné procesy ako svoje vlastné. Uvedomovanie si seba samého. Vedomie rozdielu ja oproti non-ja, t. j. subjekt proti objektu, vedomie činnosti, vedomie identity, vedomie trvalej kontinuity, prítomnosti i minulosti, vedomie jednoty, ja ako jeden sám (vedomie v zmysle uvedomenia si). J. sa chápe ako individuum ako vidí seba samého (Murphy, 1947) al. ako jednotiaci komponent duševného života človeka (Stagner, 1961).

K poruchám j. patrí: **1. transformácia** osobnosti (pacient sa pokladá za inú osobu al. – hoci somaticky zdravý – za chorého); **2. apersonalizácia** (pacient si privlastňuje inú osobnosť, napr. pokladá sa za Ježiša, Napoleona ap.); **3. tranzitívizmus** (čo pacient cíti sám, prisudzuje aj iným); **4.**

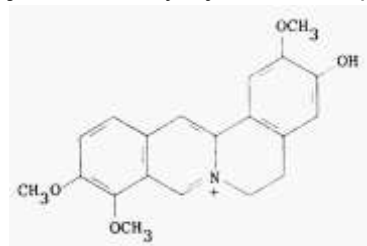
identifikácia (pacient prežíva to isté čo osoba, ktorú miluje); 5. rozpad a rozštep osobnosti (celý citový, myšlienkový i vôľový život je hlboko narušený).

Jatroneural® (Rohm & Haas) – antipsychotikum; →*trifluoperazín*.

Jatropha – [g. iatros lekár + g. trofé výživa] rod tropických rastlín z čeľade *Euphorbiaceae*. Rôzne druhy majú laxatívne, stomachické, antipyretické a adstringenčné vlastnosti. Rastú v Mexiku a Juž. Amerike. Semená *J. curcas* a *J. multifida* L. obsahujú laxatívny olej a potenciálne toxický fytotoxín.

Jatropur® (Rohm & Haas) – diuretikum; →*triamteren*.

jatrorizín – syn. jateorizín, neprotín; 5,6-dihydro-3-hydroxy-2,9,10-trimetoxydibenzo[a,g]-chinolizínium,

M_r 338,39. Látka izolovaná z koreňa rastliny *Jatrorhiza palmata* (DC.) Miers (*J. columba* Miers), *Menispermaceae*, z *Berberis asiatica* Roxb. ex DC., *B. thunbergi* DC., *Berberidaceae*, *Coptis teeta* Wall., *Ranunculaceae*, *Mahonia acanthifolia* Wall., *M. borealis* Takeda a *M. Simonsii* Takeda, *Berberidaceae*.

Jatrorizín

Jatrox® tbl. (Röhn Pharma) – Bismuthi subsalicylas 300 mg + Calcii carbonas 350 mg + Acidum aminoaceticum 50 mg v 1 tbl.; →*antacidum*; →*bizmut*.

Jatrox S® susp. (Röhn Pharma) – Bismuthi subsalicylas 274 mg v 15 ml (1 vrecko); →*antacidum*; →*bizmut*.

jav – 1. vo filozofii konkrétne udalosti, vlastnosti alebo procesy, ktoré vyjadrujú vonkajšie stránky skutočnosti a sú formou prejavu a odhalenia podstaty. Podstata je súhrn skrytých väzieb, vzťahov a vnútorných zákonov, určujúcich základné črty a tendencie vývinu systému. Kategórie podstaty a javu sú vždy nerozlučne spojené. 2. v štatistike (jav = udalosť) fenomén, akákoľvek zmena, pohyb, prístupné pozorovaniu; vo filozofii op. podstaty; →*fenomén*. J. môže byť údaj, fakt ako výsledok udalosti; dej, udalosť, proces, prejavovaná vlastnosť, správanie, kt. možno pozorovať, aj keď jeho príčiny al. niekt. prvky, kroky sú nepozorovateľné; v psychol. osobný zážitok prístupný len introspekcii; vo fenomenológii zistenie, znalosť o objektoch al. udalostiach vysvetliteľná prostredníctvom kategórií; v tvarovej psychol. každý objekt, kt. je, existuje vo vedomí vnímajúceho, mysliaceho a prežívajúceho jedinca; používa sa vo fyziol. a patol. pre príznaky a reflexy, napr. Purkyňov j.

Dopplerov jav – opísal r. 1842 rak fyzik Doppler. Syn. Dopplerov posun: frekvencia odrazených ultrazvukových vln, resp. jej zmena je priamo úmerná rýchlosti pohybu štruktúr, od kt. sa odrazila. Zmena frekvencie f ultrazvukovej vlny odrazenej od pohybujúceho sa rozhrania (štruktúr od kt. sa odrazila) je úmerná rýchlosti V_1 pohybu rozhrania vo vzťahu:

$$f = \frac{2 \cdot V_1 \cdot f_0 \cdot \cos \alpha}{V_{UZ}}$$

kde f_0 je frekvencia vysielaného ultrazvukového signálu, V_{UZ} – rýchlosť šírenia ultrazvuku v tkanive, $\cos \alpha$ – kosínus uhla vznikajúceho medzi ultrazvukovým lúčom a smerom šírenia sledovaného prúdu; →*utrasonografia*.

Ak sa zdroj zvuku pohybuje určitou rýchlosťou vzhľadom na pozorovateľa, frekvencia zvuku závisí od rýchlosti, ktorou sa jeho zdroj pohybuje. Prijemca akustických alebo elektromagnetických vln registruje kmitočet nižší /klesajúci, keď zdroj vln sa od neho vzdaluje, alebo naopak. Tón hvizdu, ktorý vydáva približujúci sa vlak, sa zdá vyšší, kým tón hvizdu vzdalujúceho sa vlaku nižší. Napr. ak píšťala vydáva tón s frekvenciou 1000 Hz a rýchlosť vlaku je 120 km/h, tak prijímaná frekvencia

bude pri približovaní sa vlaku 1100 Hz a pri jeho vzdďalovaní 900 Hz, čo možno ľahko vypočítať zo vzťahu

$$f = f_0 \frac{c + v}{c}$$

kde f je prijímaná frekvencia, f_0 vysielaná frekvencia, c rýchlosť zvuku vo vzduchu a v rýchlosť zdroja vlnenia.

To isté platí o svetelnom vlnení, kt. vlnová dĺžka takisto závisí od rýchlosti pohybujúceho sa zdroja.

Veľký význam má D. j. pre meranie rýchlosti pohybu galaxii. Rýchlosti hviezd v našej galaxii sú pomerne malé (niekoľko km/s), naproti tomu rýchlosti pohybu galaxii poriadkovo 300 až 400 km/s. Na ich meranie sa používa spektrograf, kt. rozkladá svetlo na kompletne spektrum vlnových dĺžok. Viditeľné svetlo sa rozkladá na spektrum farieb v závislosti od vlnových dĺžok, pričom fialovej farbe zodpovedajú najmenšie a červenej najväčšie vlnové dĺžky. Ak sa merajú Dopplerove posuny postupne pri vzdialenejších galaxiách, ich spektrálne čiary sú v porovnaní so spektrom získaným z pozemského zdroja posunuté viac do červenej časti spektra (tzv. červený posun). Keďže červenej farbe zodpovedá väčšia vlnová dĺžka, vzdialenejšie galaxie sa pohybujú smerom od nás väčšími rýchlosťami. Pomocou D. j. sa zistilo, že čím sú galaxie vzdialenejšie, tým rýchlejšie sa od nás vzdďalujú. Ide o prírodný zákon expanzie vesmíru.

D. j. sa používa aj na meranie rýchlosti áut radarom. Čím rýchlejší je pohyb auta, tým väčší je rozdiel frekvencie signálu vysielaťného radarom a signálu odrazeného od auta, kt. sa radarom zachytáva. Na D. j., t. j. zmene kmitočtu ultrazvukovej vlny odrazenej od pohybujúcej sa prekážky sú založené ultrazvukové detektory krvného toku a merače rýchlosti toku, kt. umožňujú neinvazívne z povrchu tela získať informácie o rýchlostných profiloch ciev a i. parametroch krvného riečiska. Na rozdiel od sond pri impulznej odrazovej metóde, kde ten istý menič slúži ako vysielač i prijímač, musia sondy Dopplerových systémov obsahovať najmenej 2 meniče (jeden pracuje ako vysielač, druhý ako prijímač).

Z fyz.-technického hľadiska sa rozoznávajú:

- *Systémy s nedomulovanou nosnou vlnou* (tzv. kontinuálny Dopplerov systém, CW) sú nesmerové a smerové. *Nesmerové systémy* slúžia na indikáciu (najčastejšie akustickú) pohybu tkanív a prúdenia krvi. Vysielaťná ultrazvuková vlna sa odráža od nepohyblivých štruktúr, ako aj pohybujúcich sa červených krviniek. Táto časť odrazení ultrazvukovej vlny je frekvenčne posunutá. *Smerové Dopplerove systémy* sú podstatne zložitejšie a slúžia na meranie a záznam dopredných i späťných tokov v danom mieste krvného riečiska.
- *Systémy s modulovanou nosnou vlnou* slúžia na identifikáciu viacerých pohybujúcich sa štruktúr v oblasti citlivosti sondy, určenie hĺbky pohybujúcich sa štruktúr a prietokového množstva krvi. Patria sem impulzové systémy s pseudonáhodnými moduláciami a systémy s frekvenčnou moduláciou.
- *Kombinované systémy* vznikajú spojením dvoch al. troch ultrazvukových dg. systémov; → *ultrasonografia*.

Psychol. zvukový zdroj rýchlo sa približujúci k uchu skresľuje tón smerom nahor, pri opačnom pohybe sa zdá, že tón klesá; pri svetelnom zdroji nastáva postun k modrej, resp. červenej farbe.

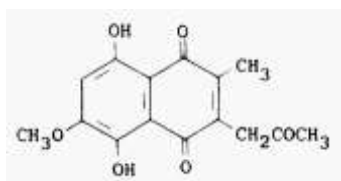
Faradayov jav – uhol otočenia roviny polarizovaného svetla je úmerný intenzite vonkajšieho magnetického poľa, kt. siločiarly sú rovnobežné so smerom prechádzajúceho svetla; → *optická aktivita*.

Kerrov jav – prechodná optická aktivita priezračných dielektrík, vyvolaná elekt. polom. Keď prechádza lineárne polarizovaný svetelný lúč cez priezračnú látku umiestenú medzi doskami

kondenzátora, vzniká dvojlom, pričom lúč, kt. kmity sú rovnobežné so smerom poľa, a lúč s kmitmi kolmými na tento smer sa šíria rôznou rýchlosťou. Pre rozdiel indexov lomu svetelnej zložky kmitajúcej pozdĺž poľa (n_p) a kolmo na smer poľa (n_k) platí: $n_k - n_p = KnE^2$; n je index lomu látky bez prítomnosti poľa, E intenzita elekt. poľa a K Kerrova konštanta, kt. závisí od kvantity látky, vlnovej dĺžky svetla, teploty, jej hodnota môže byť kladná al. záporná. Meraním Kerrovej konštanty sa určuje štruktúra molekúl.

Javalov oftalmometer → *oftalmometer*.

javanicín – 5,8-dihydroxy-6-metoxy-2-metyl-3-(2-oxopropyl)-1,4-naftalíndión, $C_{15}H_{14}O_6$, M_r 290,26; antibiotická látka produkovaná hubou *Fusarium javanicum*.

Javanicín

javelská voda – franc. *eau de Javel* (mesto predtým pri Paríži, dnes jeho časť) dezinficiens; Labaraqueov roztok.

javorový sirup – angl. *maple syrup*, nem. *Ahornsirup*. **Choroba javorového sirupu** – auzotómovo recesívne dedičná porucha metabolizmu leucínu, izoleucínu a valínu s autozómom (maple syrup urine disease, MSUD). Klinicky ju charakterizuje zápach po javorovom sirupe. Incidencia je asi 1:200 000. Choroba je podmienená deficitom niekt. podjednotky enzýmového komplexu, kt. sa zúčastňuje na dekarboxylácii týchto aminokyselín s rozvetveným reťazcom. Koenzýmom tohto komplexu je tiamínpyrofosfát. Každá zo 4 podjednotiek komplexu je kódovaná rozdielnym génom (19p, 6q, 1 q, 7p). Rozlišujú sa tieto typy: **1. Klasický typ** – najzávažnejšia, manifestuje sa do 1. týžd. po narodení vracaním, letargiou, oftalmoplégiou, svalovou rigiditou s opistotonom (častá je zámena za meningitídu al. sepsu), hypoglykémiou a ketoacidózou. Hodnoty leucínu, izoleucínu a valínu v telových tekutinách (a moči) sú zvýšené. V akút. fáze je nevyhnutná dialýza a komplexná th., ak ju dieťa prežije je stále ohrozené ketoacidózou, edémom mozgu a exitom po záťaži (infekcia, operačný výkon ap.). Diéta s obmedzeným prísunom rozvetvených aminokyselín s dlhým reťazcom (ak je však hodnota izoleucínu príliš nízka, rozvíja sa acrodermatitis enteropathica) neovplyvní neurol. a mentálne postihnutie. **2. Intermittentný typ** – manifestuje sa u dosiaľ zdravého dieťaťa klin. podobnými akútnymi záchvatmi ako klasická forma, a to po strese (infekcia, operačný výkon ap.). Aktivita enzýmového komplexu býva 8 – 16 %. Po zvládnutí akútnej fázy deti väčšinou tolerujú normálnu stravu, neurol. prejavy varíujú. Deti ohrozuje recidíva akút. záchvatu. **3. Mierny typ** – manifestuje sa v dojčenskom veku najčastejšie pri infekcii. V ďalšom období je mierny stupeň psychomotorickej retardácie a zvýšené hodnoty leucínu, izoleucínu a valínu v plazme. Aktivita enzýmu je asi 2 – 8 %. **4. Tiamínresponzívny typ** – vyskytuje sa pri miernom al. intermitentnom type. V th. sa osvedčuje podanie tiamínu. Rspozívnosť je podmienená kombináciou dvoch rozličných mutantných alel („double heterozygotes“), kt. sa vyskytujú pri tých dvoch formách.

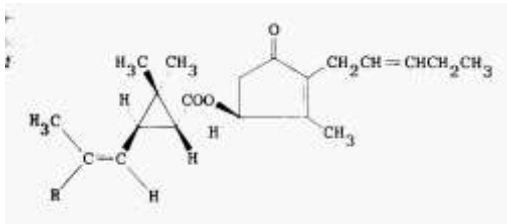
Jaworskiho telieska – [Jaworski, Walery, 1849 – 1924, poľský lekár] špirálovité telieska v sliznici žalúdka pri hyperchlórhdyrii.

Jaworskiho test – [Jaworski, Walery, 1849 – 1924, poľ. lekár] → *testy*.

jay – Tja.

jazierko slzné – lacus lacrimalis.

jazmolíny – aktívne insekticídne zložky pyretrových kvetov.

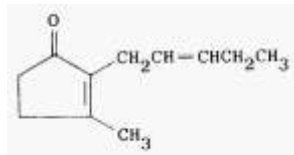

Jazmolíny I, $C_{21}H_{30}O_3$, 2-metyl-4-oxo-3-(2-pentenyl)-2-cyklopenten-1-ylester kys. 2,2-dimetyl-3-(2-metyl-1-propenyl)cyklopropankarboxylovej.

Jazmolín II, $C_{22}H_{30}O_5$, 2-metyl-4-oxo-3-(2-pentenyl)-2-cyklopente-1-ylester kys. 3-(3-metoxi-2-metyl-3-oxo-1-propenyl)-2,2-dimetylcyklo-propankarboxyklovej, R =

$COOCH_3$.

jazmón – 3-metyl-2-(2-pentenyl)-2-cyklopenten-1-ón, $C_{11}H_{16}O$, M_r 164,24. Látka zistená v prchavej časti olejov z jazmínových kvetov. Používa sa vo voňavkárstve.

Jazmón

jazva – I. *cicatrix*, väzivový produkt hojenia, výsledok procesu reparácie. Jazva sa môže vyskytovať v koži, v myokarde po prekonanom infarkte; por keloid.

Hypertrofická jazva – pseudokeloid, hypertrofická jazva, charakteristická väčšou tuhosťou a výškou proti okolitej koži. Je väčšinou výsledkom väčšieho napätia v mieste sutúry, nesprávneho smeru priebehu j. al. nesprávnej, traumatizujúcej techniky chir. ošetrenia rany, pri hojení per secundam intencionem po hlbokých popáleninách, poleptaní, infekciách v rane. Na rozdiel od $\rightarrow$ keloidu zaujíma vždy len rozsah pôvodnej jazvy.

Keloidná jazva – keloid, benígny nádor utvorený v dôsledku poruchy syntézy a ukladania kolagénu. Podobá sa hypertrofickej j., môže však prerásť aj do okolia a prekročiť rozsah pôvodnej j. Klin. sa prejavuje pruritom, miernou bolestivosťou a hyperestéziou. Histol. sa zistil v keloide osobitný druh fibroblastov. Od hypertrofickej j. ho možno odlíšiť metódou tkanivových kultúr.

Kontrahujúca sa jazva – jazva vyťahujúca okolitú nezjazvenú kožu do krkvy.

Orientálna jazva – kožná forma $\rightarrow$ leišmaniózy.

Parrotové jazva – radiálne jazvy vznikajúce po vyhojení syfilitických infiltrátov a fisúr na tvári okolo pier.

Pigmentovaná jazva – jazva s tmavším farebným odtieňom ako okolitá koža. Vyniká nahromadením tkanivového pigmentu v jazve, väčšinou u ľudí s tmavšou pleťou. Môže vzniknúť v dôsledku včasného slnenia po vzniku jazvy.

Zhrubnutá jazva – cheloidum; $\rightarrow$ keloid.

jazvenie – cicatrisatio, ulosis.

jazyček – lingula.

jazyk – anat. g. glossa, l. lingua.

Bolestivý jazyk – glossodynia.

Červený jazyk – vyhladený j. červenej farby, vyskytuje sa pri pelagre a i. stavoch s atrofiou GIT.

Čierny jazyk – *lingua nigra*, melanoglossia. **Čierny chlpatý jazyk** – *lingua villosa nigra* charakterizujú nadmerne dlhé, hypertrofické a hyperkeratotické, hnedočierne sčesaným vlasom podobné konce papíl, najmä v strednej a zadnej časti j. Vyskytuje sa najčastejšie u starších oslabených mužov.

Fuliginózny jazyk – *lingua fuliginosa*, suchý, hrubo povlečený j., vyskytuje sa pri sepe.

„**Hadí jazyk** – glossoschisis.

Hunterov jazyk – vyhladený, akoby nalakovaný j., na hrote a okrajoch kt. bývajú bolestivé pupence. Vyskytuje sa pri pernicióznej anémii.

Malinovitý jazyk – vyskytuje sa pri šarlachu a Kawasakiho chorobe.

Malý jazyk – microglossia.

Mapovitý jazyk – glossitis geographica, sivobiele valy na j. tvorené zrohovatenými bukami, kt. ostro ohraničujú nepravidelne rozložené tmavočervené políčka sliznice.

Ochlpený jazyk – trichloglossia.

Povlečený jazyk – patol. povlak jazyka zapríčinený poruchou trofiky nitkovitých papíl v dôsledku poruchy prekrvenia a sekrécie slín. Uplatňuje sa tu aj nedostatočné fyziol. čistenie ústnej dutiny. Rozlišujú sa dva stupne p. j.: **1.** dyspeptický povlak, prechodný stav charakterizovaný žltkastosivým povlakom, kt. sprevádza dyspepsie v priebehu chorôb GIT a i. orgánov; **2.** akút. patol. povlak ako prejav nevratného poškodenia nitkovitých papíl, spočiatku s vysychaním j. a tvorbou povlaku, v deskvamačnom štádiu s vlhnutím a olupovaním. V atrofickom štádiu je j. vyhladený, červený, lesklý a vlhký. V regeneračnom štádiu sa začínajú znova tvoriť nitkovité papily. Klin. význam povlečeného jazyka je predovšetkým prognostický, jeho ústup je príznakom celkového zlešenia zdrav. stavu. Vyskytuje sa pri infekčných chorobách (brušný týfus), sepse, peritonitíde, špinavo povlečený j. býva v urémii.

Jazyk v tvare V, W – povlečený jazyk pri brušnom týfe.

Rozbrázdnený jazyk – *lingua gyrata* a *glossitis rhomboica mediana* sú pp. vývojovo kongenitálne anomálie. Prejavujú sa rôzne usporiadanými brázdami a ryhami j. al. ako červené políčka rôzneho (často romboidného) tvaru v strednej zadnej časti povrchu j. Dfdg. treba odlíšiť epitelóm.

Tmavočervený jazyk – vyskytuje sa pri žltej zimnici.

Veľký jazyk – macroglossia.

Vráskavý jazyk – *lingua scrotalis*, veľký rozbrázdnený j., vyskytuje sa pri trizómii 21 (→*Downov sy.*; →*syndrómy*).

Vyhladený jazyk – je prejavom glossitis atrophica. Vyskytuje sa pri stavoch s karenciou riboflavínu, niacínu, železa, pri achylickom sy. a neliečenej pernicióznej anémii, pelagre, sprue, pečenej cirhóze, chorobách s porušenou sekréciou slín, poruchách metabolizmu a v priebehu antibiotickej th.

jazyk – lingv. systém znakov (prim. zvukových, sek. písaných), kt. slúžia na dorozumenie členov ľudskej spoločnosti, na komunikáciu v určitom spoločenstve. J. znamená: **1.** ľudskú činnosť slúžiacu na využívanie systému znakov podľa určitých, všade predpokladaných *formačných pravidiel*; **2.** historicky a spoločensky mienené formy všeobecnej ľudskej jazykovej funkcie, *jednotlivé j.* V rámci jednotlivého j. treba rozlišovať: a) celok znakov a foriem, kt. môže hovoriaci využívať (to, čo sa dá povedať); b) psychosomatický výkon reči; c) vyslovené a počuté slovo (prejav).

R. Brown (1965) sumarizuje najvšeobecnejšie vlastnosti j. takto: < 100 zvukov, kt. sú individuálne – samy osebe – bezvýznamné, sa skladajú dohromady, avšak nie všetkými možnými spôsobmi a utvárajú niekoľko stoviek tisícov významových morfémov, napr. slová s významom, kt. sa im pripisuje arbitrárne a tieto morfémy sa kombinujú podľa pravidiel tak, že dávajú konečný súbor odvodených, zmysluplných viet. Všetky systémy komunikácie, nazývané (ľudskými) j. majú tieto zákl. črty. V každom j. sa teda zjavujú 3 významné zložky: **1. produkcia** (napr. nekoknečného súboru viet); **2. dualita štruktúry** (napr. niekt. jednotky sú bez významu, iné majú „význam“); **3. arbitrárnosť symbolickej referencie** (napr. význam prisudzujú arbitrárne ľudia daného j.).

Pre všetky j. platia dva všeobecné princípy: **1. Dvojaká štruktúra**, t. j. dve úrovne štruktúry gramatiky: a) prim. (*syntaktická*) úroveň, kde si možno vety predstaviť ako kombinácie významových jednotiek, t. j. slov; b) sek. (*fonologická*) úroveň, kde si možno vety predstaviť ako kombinácie jednotiek, kt. nemajú význam samy osebe a slúžia na identifikáciu prim. jednotiek. Sek. jednotkami sú zvuky (fonémy). **2. Kreativita** („otvorený charakter“), t. j. schopnosť jedinca hovoriaceho bežným j. vyslovovať a chápať nekonečne veľký počet viet, kt. nikdy predtým nepočul a kt. neboli azda ani predtým prednesené. Táto vlastnosť je špeci-fická pre človeka ako tvorcu slov, viat na rozdiel od „uzavretého systému“ napr. telegrafic-kých značiek.

Každá definícia zachytáva určitú stránku j., napr. G. Révész (1956) podáva rôzne definície rôznych autorov:

E. Abernathy: j. je symbolická reprezentácia myslenia.

Aristoteles: j. opisuje svet.

Bühler: ako Aristoteles.

Carnap: j., ako napr. angličtina, je systém činností al. skôr návykov, t. j. dspozícií na určité činnosti, kt. slúži najmä komunikovaniu a koordinácii činností medzi členmi skupiny.

Cassirer: funkcia j. je tvorba objektivity.

Dittrich: j. je súhrnom vyjadrovacích schopností, kt. majú jednotlivé bytosti a zvieratá, a kt. môže porozumieť aspoň jedno odlišné individuum.

Ebbinghaus: j. je systém konvenčných znakov, kt. sa môže v ľubovoľnom okamihu ľubovoľne utvoriť.

Eisler: j. je každé vyjadrovanie skúseností, kt. vykonáva bytosť obdarená dušou.

B. Erdmann: j. nie je druhom oznamovania ideí, ale druhom myslenia: myslenia, kt. konštatujeme al. formulujeme. J. je nástrojom, fakticky je to nástroj al. orgán myslenia, vlastný len nám ako ľudským bytostiam.

Fröbes: j. je usporiadaný rad slov, pomocou kt. ten, kto hovorí, vyjadruje svoje myšlienky s tým zámerom, aby ich poznal poslucháč.

Gardiner: v prvom priblížení definujeme reč ako ľudské používanie artikulovaných zvukových znakov s cieľom oznamovať svoje požiadavky a názory na vecí.

Groce: j. je artikulovaný, ohraničený zvuk, kt. je organizovaný s cieľom vyjadrovania``,

J. Harris: Slová sú symboly všeobecných, ako aj jedinečných ideí: všeobecných prvotne, podstatne a bezprostredne, jedinečných len druhotne, náhodilo a nepriamo.

Hegel: j. je aktom teoretickej inteligencie v jeho pravdivom zmysle, pretože je jeho vonkajším výrazom``.

Humboldt: ako Cassirer.

Jespersen: j. je ľudskou činnosťou, kt. cieľom je oznamovať idey a pocity.

Jodl: j. slov je ľudská schopnosť formovať – pomocou kombinácie tónov a zvukov opierajúcich sa o obmedzený počet prvkov – súhrn ľudských vnemov a pojmov, formovať ich v tomto prirodzenom zvukovom materiáli takým spôsobom, že sa onen psychol. proces stáva jasným a pre druhých zrozumiteľným až do najmenších podrobností.

Kainz: j. je štruktúra znakov, pomocou kt. sa môže vykonať reprezentácia ideí a faktotov takým spôsobom, že sa

môžu reprezentovať veci nevyskytujúce sa aktuálne, ba zmyslovo vôbec nepostrehnuteľné.

C. Lévi-Strauss: j. je kultúrnym činom „par excellence“ (odlišujúcim človeka od zvieratá) a súčasne sa jeho prostredníctvom tvorili a udržiavajú všetky formy spoločenského života.

R. Lord: j. je funkciou spoločnosti a je prim. a azda najdôležitejšou formou sociálnych vzťahov. j. Je teda určitým „sociálnym kontraktom“, kt. sa jedinec musí od detstva učiť. Na rozdiel od reči ho možno študovať oddelene. J. predstavuje menntálne operácie, t. j. poznávanie a používanie znakov s ich psychol. zložkami: pojmom a zvukovým obrazom. Preto možno očakávať, že existujú aj non-vokálne j., napr. gestá, zrakové znaky j. hluchonemých ap.

Martinet (1962): j. je médiom komunikácie, kt. sa analyzuje ľudská skúsenosť (odlišne v každej komunite) do jednotiek (moném), kt. počet je v danom j. fixný a kt. povaha a vzájomné vzťahy kolíšu od j. k j.

Marty: j. je každé intenčné vyslovenie zvukov ako znaku psychického stavu.

Meader: j. je prostriedkom al. nástrojom oznamovania myšlienok spoločne s ideami a pocitmi.

Morris: j. v úplnom semiotickom význame tohto termínu – je každý intersubjektívny súbor znakov – nositeľov, kt. použitie je determinované syntaktickými, sémantickými a pragmatickými pravidlami.

Sapir: j. je čisto ľudskou a neinštinktívnou metódou komunikovania ideí, pocitov a túžob pomocou systému ľubovoľne utvorených symbolov. Prim. funkciou j. je snaha vyjadriť realitu symbolicky.

F. De Saussure: j. je sociálny produkt, kt. umožňuje jedincom používať túto schopnosť. Je to systém znakov vyjadrujúcich komunikovanie.

Schuchard: podstata j. spočíva v komunikovaní.

Szober: zvukovým j. nazývame súbor zvukov, kt. používame s cieľom dorozumieť sa s jeho okolím al. kt. reprodukuje v mysli s cieľom jasne sprítomniť vlastné myšlienky.

I. I. Žinkin (1965): j. je systém znakov, kt. sú nástrojom poznania i komunikácie, a tým aj prostriedkom odovzdávania a na spracovanie informácií.

J. ako prirodzený systém (napr. vo forme národných j.) je výsledkom historického vývoja spoločnosti; človek si ho osvojuje učením a v praktickej medziľudskej komunikácii. Znaky prirodzeného j. a i. druhy umelých (napr. matematických, logických) znakov si ľudia tvorili ako prostriedok dorozumievania a riadenia činnosti druhých ľudí i svojho vlastného konania. J. je systém znakov, kt. vznik a funkcie nie sú výsledkom spoločenskej konvencie, ale zložitých objektívnych psychosociálnych zákonitostí.

Z hľadiska štruktúrnej lingvistiky sa j. skladá zo zvukových jednotiek (*fonémov*, fonetických viet) a morfológických, lexikálnych a znakových jednotiek (*morfémov*, slov, slovných spojení, viet, vetných celkov, textov).

O *zvieracích j.* možno hovoriť len v redukovanom zmysle, pretože zvieratá nevyjadrujú nijaké myšlienky a nedokážu prejavovať svoje pocity a túžby prostredníctvom pojmov. J. u ľudí i zvierat zahŕňa prafunkcie prírodne viazaného oznamovania vlastného zážitku a vyvolávanie zážitku cudzieho formou jeho oznámenia (prelogický j.), ako aj jedine človeku vlastné duchovné funkcie „podania stavu vecí“ (kt. stavia na predchádzajúcich funkciách a čiastočne ich využíva), prostredníctvom systému zámerne kladených znakov a symbolov (psychológia j. K. Bühlera).

Človek je schopný zvukové znaky nahradiť inými, napr. v písme, keď prchavé zvukové znaky nahradzuje časovo trvalejšími, grafickými. Zobrazenie myšlienok sa však dá realizovať aj bez okľuky cez zvuk písomnými a i. znakmi (napr. pojmové písma Čiňanov). Prvým zákl. tvarom zvuku je *slabika*; prvým zákl. tvarom významonosného jazykového znaku je *slovo*; prvým zákl. tvarom j.

samého je *veta*. Až vo vete sa vyslovuje úplná myšlienka. Až z jazykovej situácie a z celku vety slová nadobúdajú určitý význam. Do istej miery to platí o vete, pokiaľ je členom dajakého celku reči.

J. vystupuje v pestrej rozmanitosti jednotlivých j., pri kt. sa prejavujú podstatné rozdiely v slovnej zásobe, ako aj v štruktúre. Možnosť reprodukovať to, čo je vyjadrené v jednom j., iným j. (preklad), je síce zásadne vždy daná, napriek tomu však v rôznych ohľadoch obmedzená, najmä pokiaľ ide o súzvučnosť citovej hodnoty.

Pre presne definované množiny výrokov sa dajú konštruovať univerzálne a formalizované j. s veľkou presnosťou, ako sa to stalo v matematike, logike a informatike. Tieto j. slúžia len na prenos pojmových obsahov s odhliadnutím od akéhokoľvek duševného výrazu. Pretože o prirodzených al. formalizovaných j. možno opäť vypovedať nejaké výroky, odlišujú sa od bezprostredných objektových j. viacstupňové metajazyky, pomocou kt. sa dá vyhnúť sémantickým antinómiám.

Jazyk a myslenie – v pôvodnom zmysle je j. zvukovou reprezentáciou myšlienok. Nositeľom j. je človek, kt. jediný zo všetkých viditeľných bytostí má myšlienky, kt. môže oznámiť iným ľuďom a jediný zo všetkých duchovných bytostí je schopný vyjadriť zmyslovo vnímateľnými zvukmi. J. preto odráža psychosomatickú podstatu človeka a riadi sa ich zákonmi. Ako zvuk jestvuje j. len v prejave.

Aj keď reč je – odhliadnuc od prenosu myšlienok – aj akýmsi prejavom duše hovoriaceho, na rozdiel od iných výrazových pohybov sa na to hlavný úmysel reči neorientuje; ide jej o zobrazenie a oznámenie myšlienok. Kým obrazové spodobenie napodobňuje mienený predmet v jeho zmyslovej podobe, a preto mu bezprostredne porozumie každý pozorovateľ, nesprítomňuje j. predmet, ale myšlienku (v jej rozvinutej podobe) nie zobrazením, ale prostredníctvom zástupného znaku. Porozumie ho teda len ten, kto pozná → *zmysel*, a tým aj význam znaku.

Vo svojich začiatkoch j. pracoval aj s bezprostredne zrozumiteľnými, obrazovými výrazovými prostriedkami. Spojenie zmyslových, osebe významovo indiferentných zvukov s určitým zmyslom, t. j. s poukazom na jeho význam (jeho objektový obor) je možno preto, že v človeku neexistuje nijaké pôvodné odlúčenie zmyslového názoru a duchovnej myšlienky; myšlienky sa získavajú abstrakciou zo zmyslového názoru a vždy zostávajú v istom spojení so zmyslovou schémou.

Vzájomnú súvislosť j. a skutočnosti možno teda odhaliť len vtedy, keď sa j. chápe v jednote s myslením a to na pozadí vzťahu poznávacieho procesu a predmetu poznania. Pri štúdiu j. treba rozlišovať: **1.** zákl. vývojové osvojovanie jazykového systému (fonológie, morfológie – syntaxu a sémantiky); **2.** osvojovanie rôznych funkcií medzi hovoriacimi (interpersonálna komunikatívna a sociolingvistická funkcia) a medzi hovoriacim subjektom samotným (interpersonálna kognitívna funkcia).

Percepcia reči (*fonologická dekodácia*) a produkcia reči (*fonologická enkodácia*) prebiehajú pomocou zložitého fonologického kódu, kt. podmieňuje radikálne transformácie sluchových signálov do fonémov a fonémovej skupiny do vstupných miest a verbálnych prejavov do akustických signálov výstupných miest. Nie je zatiaľ známe, kt. prvky kódu sú dané vrodene a kt. sa získavajú skúsenosťou, mechanizmami učenia.

Verbalizácia slúži najmä ako pomôcka percepčno-pozornostným a mnemonickým procesom, t. j. dejom, kt. funkciou je dodávať mysliacemu jedincovi objekty a príležitosti na myslenie. Symboly, najmä lingvistické, poskytujú kódovaný hrubý materiál na myslenie. Nie je pp. správne hovoriť, že človek myslí v slovách, správnejšie je, že človek často myslí o slovách a pomocou slov. J. je formou existencie a formou vyjadrenia myslenia. J. má dôležitú úlohu pri formovaní myslenia.

J. je aj prostriedkom fixácie a zachovania nahromadeného poznania a jeho prenosu ďalším pokoleniam. Len pomocou j. je možné abstraktné myslenie a zovšeobecňovanie. J. a myslenie však nie sú totožné, sú to relat. samostatné javy (preto neexistuje totožnosť medzi pojmom a slovom, úsudkom a vetou). Od samého počiatku života ovplyvňuje výstavbu jazyka kultúra. Zvládnuť cudzí j.

znamená zvládnuť jeho kultúru a žiť v nej psychologicky. Jazykové spoločenstvo je prim. faktorom vzniku pocitu spolupatričnosti.

Komunikatívna funkcia jazyka – spočíva v prenášaní myšlienkových obsahov a vo formulovaní myšlienok, pomocou kt. sa človek začleňuje do sociálnej štruktúry; prejavuje sa v tom, že vždy myslíme v dajakom jazyku. Rozumenie znakom, jazyku, je základom dorozumievania. Dohodnuté, tradíciou upevnené znaky majú zo spoločenského hľadiska objektívny význam, kt. sa nemusí kryť so subjektívnymi zámermi ľudí užívajúcich tieto znaky bez znalosti určitej konvencie.

Pri komunikácii je dôležité *dorozumenie*. Na rozdiel od nedorozumenia ide o proces, v kt. jeden hovoriaci produkuje znaky a druhý ich vníma, pričom obidvaja týmto znakom rozumejú rovnako. V takomto prípade ide o efektívne dorozumenie, t. j. proces, v kt. sa s rovnakým porozumením spája rovnaké presvedčenie. K prekážkam dorozumenia patrí mnohoznačnosť a neostrosť výrazov a jazyková hypostáza. Metóda upresňovania zmyslu výrazov (sémantická analýza) smeruje k odstráneniu týchto nedostatkov ľudskej reči. Treba rozlišovať mnohoznačnosť výrazov a ich neostrosť. Mnohoznačnosť možno odstrániť sémantickou analýzou, neostrosť má objektívny charakter a úplne ju odstrániť nemožno. Mnohoznačnosť výrazov sa vyskytuje v dvoch podobách: **1.** ako *homonymá*, t. j. slová s rôznym významom skrývajúce sa pod rovnakou zvukovou formou; **2.** ako *polysémia*, vlastná mnohoznačnosť, kt. spočíva v tom, že slovo má v závislosti od kontextu rôzne, avšak podobné významy. Medzi homonýmiou a polysémiou neexistuje nijaká výrazná hranica.

Neostrosť slova je jav spočívajúci v tom, že oblasť použitia tohto slova nie je presne ohraničená. Neostrý výraz je taký všeobecný výraz, kt. nemá presne vymedzené hranice použiteľnosti (malý, veľký, rýchlo, pomaly atď.). Neostrosť výrazov sa v podstate vzťahuje na všetky výrazy. Táto črta je odrazom relatívnosti každej klasifikácie, kt. sa vyskytuje v podobe všeobecných názvov, resp. výrazov. V objektívnej skutočnosti jestvujú prechody medzi triedami vecí a javov vyčlenenými v jednotlivých slovách a práve tieto prechody, „hraničné“ javy sú základom neostrosti výrazov. Jediným spôsobom odstránenia neostrosti výrazov je konvencia stanovujúca presné hranice poľa, na kt. sa vzťauje daný výraz (definičné upresňovanie).

J. z hľadiska komunikácie skúmajú 3 pododbory lingvistiky: **1. syntaktika** – teória vnútornej štruktúry, podľa kt. sa j. skladá z určitých prvkov (znakov); je to pohľad dovnútra znakovkej sústavy, nezaobera sa funkciami j.; **2. sémantika** – zaoberá sa zmyslom znakov, zisťuje vzťahy medzi nimi a tým, čo označujú; **3. pragmatika** – zaoberá sa komunikujúcimi partnermi, t. j. užívateľmi j. Tieto 3 subdisciplíny sa spájajú spoločným názvom semiotika.

Jazyk a reč – tzv. kultúrny j. (j. literárnych spoločností) má dve podoby, písanú a hovorenú, kt. zhruba zodpovedá dichotómii, „jazyk–reč“ (glossa–logos, lingua–sermo, langue–parole). F. de Saussure odlíšil j. (langue) ako abstraktný, spoločnosťou utvorený systém znakov od reči (parole), kt. je individuálnou realizáciou systému znakov. J. prirovnal k pravidlám šachovej hry, kým reč ku konkrétnym šachovým partiám, kt. hrajú jednotliví účastníci hry. Ľudskú schopnosť utvárať artikulované zvukové jednotky, viazané na určité významy, nazýval **vravou** (language). Bežne (laicky) sa však stotožňujú výrazy reč a vrava a veľmi často aj reč a j.

Gardiner (1951) rozoznáva reč ako činnosť so zreteľne utilitárnymi cieľmi a j. ako určité vedenie týkajúce sa faktorov komunikovania pomocou slovných znakov. V širokom zmysle slova je j. každý systém znakov určitého typu, kt. slúži účelom ľudskej komunikácie a môže v určitých prípadoch slúžiť formulácii myšlienok v poznávacom procese. Každý iný systém znakov je teda pomocný vzhľadom na zvukový j. (napr. gestá, mimika pri reči ap.). al. svojím spôsobom tento j. zastupuje, prekladá do iného systému znakov všetky kódy ap., každý takýto systém musí hovoriaci znova preložiť do kategórií zvukového j.

J. nemožno odtrhávať od skutočnosti a jej odrazu v ľudskom rozume, ani jazykové výrazy interpretovať ako obrazovú analógiu skutočnosti.

Podľa K. Marxa reč je stará ako vedomie, reč je prakticky vedomie existujúce aj pre iných ľudí, teda aj pre mňa samého. Existujúce skutočné vedomie a reč vzniká, rovnako ako vedomie, až z potreby, z nevyhnutnosti styku s druhými ľuďmi. Dialektika jazyk–myslenie a proces poznávania skutočnosti spočíva v tom, že jazyk–myslenie, utváraný ako odraz skutočnosti v ľudskom poznaní, je zároveň (najmä vďaka výchove, kt. odovzdáva prostredníctvom j. nahromadené skúsenosti minulých pokolení) organon, nástroj utvárajúci spôsob vnímania a poznania onej skutočnosti. Bez j. nejestvuje abstraktné myslenie. Skutočnosť formuje j., kt. zasa formuje náš obraz skutočnosti.

Prirodzený j. sa v kontakte so životom ľudí neustále obrodzuje a stáva sa vlastne v pravom zmysle slova živou súčasťou spoločenského bytia.

Analogickou dichotómiou ako je „jazyk–reč“ vymedzil v psychol. rovine tvorca tzv. generatívnej gramatiky Noam Chomsky, kt. hovorí o jazykovej kompetencii, t. j. sume jazykových znalostí a pravidiel ich prepojenia s celým kognitívnym systémom, v protiklade k schopnosti j. používať (performance), s kt. súvisí jazykové al. rečové správanie.

Pre všetky j. platia dve všeobecné vlastnosti: **1. dvojaká štruktúra** (angl. duality structure, double structure), t. j. dve úrovne štruktúry gramatiky: **a)** prim. (syntaktická) úroveň, kde si možno vety predstaviť ako kombinácie významových jednotiek, t. j. slov; **b)** sek. (fonologická) úroveň, kde si možno vety predstaviť ako kombinácie jednotiek, kt. nemajú význam samy osebe a slúžia na identifikáciu prim. jednotiek; sek. jednotkami sú zvuky, fonémy; **2. kreativita** („otvorený charakter“), t. j. schopnosť jedinca hovoriaceho bežným jazykom prenášať a chápať nekonečne veľký počet viet, kt. nikdy predtým nepočul a neboli možno predtým ani vyslovené; táto vlastnosť je špecifická pre človeka (ako tvorca slov, viet, na rozdiel od „uzavretého systému“ napr. telegrafických značiek).

Materský jazyk – materská reč, je j., ktorým sa človek ako prvým naučil hovoriť, v kt. obyčajne myslí a najradšej ho používa vo svojej rodine a súkromí, pretože mu je najbližší. Svedčí o tom, že jazykové spoločenstvá majú k svojim → *národným jazykom* nielen racionálny vzťah (ako k účinnému nástroju myslenia a spoločenského dorozumievania), ale aj hlboký citový vzťah. Je hodnotou väčšinou spätou s hodnotou pôvodného domova, vlasti. Na jeho báze prebieha prvotná socializácia, internalizácia hodnôt a noriem danej kultúry.

Národný jazyk – je j., kt. sa bežne dorozumievajú príslušníci určitého → *národa*, jeden z podstatných znakov, ktorým sa (okrem znakov geomorfologických, ekonomických a sociálno-kultúrnych) väčšinou líši jeden národ od druhého. Národ je organickou a prirodzenou jazykovou pospolitosťou, kt. sa najviac zúčastňuje na utváraní j., pričom obrátene j. má veľký význam pri utváraní národa. Vedomie príslušnosti k určitému národu sa okrem iných faktorov opiera o existenciu a používanie n. j., ku kt. sa získava citová väzba ako k → *materskému jazyku* a kt. možno charakterizovať aj ako silu integrujúcu príslušníkov národa do jedného celku.

Bez j. by nemohla existovať ani ľudská spoločnosť, ani vyšší stupeň kultúry. Z významu j. pre spoločnosť plynie aj povinnosť jedinca voči j., najmä nepoužívať ho proti jeho bytostnému poslaniu, kt. je vyjadrovať myšlienky.

Slovný jazyk – pomáha stabilizovať významy, budovať hierarchiu významnosti od konkrétnej predstavy objektu až po abstrakciu kvality, resp. významu a umožňuje interpersonálnu komunikáciu. Slová slúžia nielen na vyjadrenie a oznamovanie emócií, ale aj na uvoľnenie emócií (vybitie potlačenej emócie verbálne – emočným vyjadrením).

Jazyk vedy – je filoz. funkčná abstrakcia, pomocou kt. sa vyjadruje skutočnosť, že jednotlivé vedy sa utvárajú a používajú vlastný spôsob vyjadrovania, „jazyky“, kt. sa niekto spoločnými črtami líšia od jazyka každodennej komunikácie i od tzv. umeleckého j. O. Neurath a R. Carnap, členovia

Viedenského kruhu sa v 30. r. pokúsili vytvoriť „jednotnú vedu“, kt. mala byť založená na jednotnom j. vedy. Nadväzovali pritom na dielo G. W. Leibniza, kt. sa pokúšal vytvoriť „ars communicatoria“ (umenie kombinovať) ako prostriedok na odhalenie pravdy. Domnieval sa, že naše myslenie je akýmsi druhom počítania so znakmi, preto možno preložiť všetky pojmy do jazyka čísel (a i. znakov) a vybudovať logický kalkul, kt. by umožnil plniť všetky funkcie rozumového myslenia úspornejšie a efektívnejšie. Idea jednotného j. sa opierala okrem iného aj o tento predpoklad: ak je dajaký znak definovaný pomocou iných znakov, možno ho eliminovať všade tam, kde sa vyskytuje, a to tak, že vetu, kt. znak obsahuje, preložíme do tvaru vety, kt. ho už neobsahuje. Za základ navrhovaných zjednoco-vacích procedúr členovia Viedenského krúžku navrhli j. vtedy najrozšírenejšej vedy fyziky. Idea jednotnej vedy viedla k idei jednotného j., a tá vyprodukovala fyzikalizmus ako prístup k vede a svetu. Predstava jednotného j. vedy je síce lákavá, ale nemožno ju do dôsledku realizovať.

Novopozitivistická filozofia síce ideu jednotného j. neskôr sama opustila, ale zanechala vo filozofickom myslení výraznú stopu tým, že položila dôraz na analýzu j. vedy. Niekt. pozitívisti zašli až tak ďaleko, že celú filozofiu chápali ako analýzu j. vedy a neskôr ako analýzu j. vôbec.

Rozlišovali sa dve úrovne j. vedy, úroveň pojmov, kt. priamo súvisí s pozorovaním a skúsenosťou a úroveň pojmov, kt. nemajú túto povahu. Preto sa rozlišovali tzv. observačné termíny (pojmy) a observačný j. a tzv. teoretické termíny (pojmy) a teoretický j.

J. vedy vychádza z prirodzeného, resp. bežného j., súčasne sa však snaží vylúčiť z neho niekt. z jeho podstatných charakteristík, najmä polysémiu, emocionálnu zaťaženosť niekt. slov, metaforickosť, redundanciu, spätosť bežného j. s bežnými životnými situáciami a kontrétnym komunikačným kontextom. Každé vede ide o vyjadrovaciu presnosť, jednoznačnosť a výraznosť, pričom ideálom je vždy max. formalizovaný j.

Jednotlivé vedy redukujú bohatstvo prirodzeného j., lebo ho používajú na čo najpresnejšie vyjadrenie vedeckého poznania v určitej predmetnej oblasti. Túto redukciu dosahujú okrem iného tým, že si utvárajú vlastnú terminológiu, súhrn odborných pojmov prevzatých z prirodzeného (vlastného al. cudzieho) j., al. umelo utvorených, pričom ich význam je jednoznačne určený definíciami.

Sémantickú škálu j. možno schematicky zobraziť približne takto:

- „tvrdé“ j. (programovací j.)
- j. deduktívnych vied (čistej matematiky, matematickej logiky a matematiky pri aplikácii na opis javov vonkajšieho sveta)
- j. vedy (j. chémia, psychológia, filozofie)
- bežný j.
- j. umenia (architektúry, realistického maliarstva)
- „mäkké“ j. (j. abstraktnej maľby).

Zvukový jazyk – je základom každého systému komunikovania v civilizovanej spoločnosti. Podľa A. Schaffa (1963) ho možno definovať ako systém slovných znakov, kt. slúžia na formuláciu myšlienok v procese odrážania objektívnej skutočnosti subjektívnym poznaním a spoločenskému oznamovaniu týchto myšlienok o skutočnosti, ako aj s nimi spojených emocionálnych, estetických, vôľových a i. zážitkov. Zvukový j. je systém znakov, t. j. artikulovaných zvukov podliehajúcich gramatickým, syntaktickým a sémantickým pravidlám daného j. Práve preto sa artikulovaný j. stáva znakom, t. j. má význam len a výlučne v rámci daného jazykového systému.

Tzv. **parajazyk** (angl. paralanguage) je forma nonverbálnej komunikácie. Podľa Tragera má 2 zložky: **1. vokalizácia** – rôzne zvuky, kt. nemajú štruktúru jazyka (napr. smiech, plač, krik, grganie), ďalej vokálna kvalifikácia intenzity, výška hlasu, jeho rozsah a rôzne prejavy ako hm, hm, uh–uh súhlasu, váhanie, opakovanie, zadržávanie v reči; **2. kvality hlasu**, ako tempo, rozsah, rezonancia, kontrola artikulácie, perová kontrola hlasu ap.

Jazyk v informatike – angl. language, je prirodzený kód (systém symbolov a pravidiel ich spájania), kt. slúži na vyjadrenie informácií a ich prenos. Ako systém znakov na komunikáciu sa zvyčajne skladá zo slovníka a pravidiel.

Dotazovací jazyk – angl. query language, typ používateľského j., kt. sa tvorí systémom príkazov s presne definovaným významom a pravidlami na ich využívanie v dialógu s počítačom pri vyhľadávaní v uložených bázach dát. Slúži na výber dát a ich prezentáciu používateľovi na výstupných pamäťových médiách. K jeho základným funkciám patrí výber príslušnej bázy dát, vykonanie prieskumu pomocou termínov al. ich kombináciou, vyhľadávanie vo vopred určenej časti záznamu, pravo- al. ľavostranné rozšírenie vyhľadávacích termínov, vyhľadávanie reťazcov znakov, termínov v tej istej vete, polí al. citácií, vyvolanie si priebehu komunikácie, prezeranie si slovníka možných termínov, vyhľadávanie v tezaure, uchovanie odladenej rešeršnej požiadavky na neskoršie využitie, prezeranie si iba určitých polí z vyhľadaných záznamov, umožnenie tlače off-line vo vopred určenom formáte, ukončenie komunikácie s databázovým centrom.

Pri vyhľadávaní v bázach dát sa používajú 2 formy komunikácie: 1. forma ponukového zoznamu (*menu-driven systems*) – je vhodná pre menej skúsených používateľov dotazovacieho j.; používateľ volí jednu z možností ďalšieho postupu, kt. sa mu ponúka na obrazovke terminálu; 2. forma príkazov (*command-driven systems*) – predpokladom jej používania je zvládnutie syntaxu a sémantiky príkazov; príkaz má tento tvar: command name argument1, argument2,... Ako command name (meno príkazu) sa volí obyčajne termín vystihujúci funkciu príkazu (HELP, NEWS, INFO, COST, DISPLAY, FIND, PRINT atď.) Počet a význam argumentov závisí od konkrétneho príkazu. Príkaz bez uvedenia argumentov systém interpretuje ako príkaz so štandardnou hodnotou argumentov.

Unifikovaným d. j. je napr. Common Command Language (CCL), podporným prostriedkom databázových centier umožňujúcim pri komunikácii využívať d. j. jedného systému sú medzisieťové počítače (gateways).

Informačný jazyk – jeden zo základných pojmov v oblasti vstupného spracovania dokumentov. Slúži ako nástroj na reprezentáciu dokumentu a informácií v komprimovanej (redukovanej) forme, t. j. na transformáciu údajov o obsahu a forme dokumentu z prirodzeného do formalizovaného al. umelého j. U nás jestvovali dve koncepcie i. j.: 1. *Kovářova koncepcia* usporadúvania informácií, kt. vychádzala zo selekčného j. ako sústavy znakov prirodzeného, formalizovaného al. umelého j. utvoreného pre potreby triedenia, ukladania, vyhľadávania, príp. distribúcie; 2. *Cigánikova koncepcia*, kt. chápe túto problematiku širšie; vychádza z pojmu i. j. ako nástroja na opis, uloženie, vyhľadávanie, spracovanie a komunikovanie informácií. I. j. môže byť podjazykom vloženým do prirodzeného j.

Z hľadiska prepojenia báz dát s globálnymi informačnými sieťami (→*internet*) a potreby kooperácie medzi inštitúciami je dôležitá kompatibilita systémov. Najjednoduchšie sa dosahuje používaním rovnakého i. j. Možno ju riešiť aj tzv. prepojavacími j., napr. Broad System Unit (BSU), makrotezaurus a dosiahnutím pojmovej kompatibility (orientácia teórie klasifikácie na organizácie poznania a terminológiu). Vzťah teórie klasifikácie a organizácie poznania je obojstranný. *Organizácia poznania* ako interdisciplinárny odbor sa zameriava najmä na systemizované poznanie, kt. potrebuje klasifikáciu ako nástroj na vyjadrenie štruktúry poznania. *Teória klasifikácie* a i. j. môžu zasa dosiahnuť ďalšie zdokonalenie aplikáciou poznatkov z oblasti organizácie poznania. I. j. možno pokladať za istý typ systému organizácie poznania, za klasifikačné, príp. pojmové modely určitých oblastí poznania. Členia sa na hierarchické a fazetové klasifikácie (priame modelovanie), abecedno-predmetové a deskriptorové i. j. (sprostredkované modelovanie).

Štruktúrny model informácií definuje Waters ako model statických al. uchovaných informácií používaný v teórii klasifikácie a indexovania. Pozostáva z 2 zložiek, pojmov (myšlienok

obsiahnutých v informačnom zdroji) a vzťahov (asociácií medzi pojmami). Prístup k informáciám uľahčujú hypertexty a hypermédiá.

Pre potreby spracovania dokumentov možno rozlišovať: **1. dokumentografické informačné jazyky** – selekčné j., ku kt. patrí identifikačný selekčný j. (napr. údaje bibliografického záznamu), vecné selekčné j.: a) systematické selekčné j. (napr. MDT, DDT, Triedenie Kongresovej knižnice a i.): hierarchické, fazetové, kombinované; b) predmetové selekčné j.: predmetové heslá, deskriptorové selekčné j. (napr. tezaury, kľúčové slová ap.); **2. faktografické informačné jazyky**; **3. prirodzený jazyk** ako i. j. (anotácia, abstrakt, spracovanie plných textov).

Prirodzený (všeobecný) jazyk – angl. natural language, j., kt. sa vyvíja a jeho pravidlá vyplývajú z konvencie, takže sa nemusia formálne stanovovať; je definovaný z hľadiska fonetického, sémantického, gramatického, lexikografického, psychol. atď.

Selekčný jazyk – angl. indexing language, documentary language, formalizovaný al. umelý j., kt. sa používa na vyjadrenie údajov al. obsahu dokumentu s cieľom ich uchovania a prieskumu (prieskumový j., angl. retrieval language).

Jazyk symbolických inštrukcií – angl. assembly language, programovací j. najnižšej úrovne. Je strojovo závislý. Tvoria ho symboly, ktorým priamo zodpovedajú kódy strojového j.

Umelý jazyk – angl. artificial language, j. utvoriteľný al. riadený pomocou súboru vopred stanovených pravidiel; j., ktorého pravidlá boli vopred určené so zreteľom na jeho použitie (v informačnom prieskume).

jazykový slovník – (dictionary) je slovník obsahujúci prehľadne usporiadanú slovnú zásobu určitého →jazyka (al. jej časť), jej preklad do jedného al. viacerých j. (prekladový slovník), jej výklad z hľadiska pravopisu, sémantiky, etymológie, synonymie ap. (významový slovník). Obsahujú predovšetkým informácie filologického charakteru. Odborné (terminologické) slovníky sa zameriavajú na slovnú zásobu jednotlivých vedných odborov, resp. špecializácií.

jazykoveda →lingvistika.

jazykovohltanový – glossopharyngicus.

jazykový – l. lingualis.

jazyľka – [os *hyoideum*] kosť splanchnokránia uložená v prednej časti krku medzi spodinou ústnej dutiny a hrtanom, jedna z kostí, na kt. sa upína jazyk a niekt. svaly krku; →leбка.

JB, JC

JB 11® – antineoplastikum; →*trimetrexát*.

JB 251® – agonista b-adrenergických receptorov; bronchodilatans; →*protokylol*.

JB 305® – anticholínergikum; →*piperidolát*.

JB 323® – anticholínergikum; →*pipenzolátbromid*.

JB 516® – antihypertenzívum; →*feniprazín*.

JB 8181® – antidepresívum; →*dezipramín*.

JBE-vírus – skr. vírus →*japonskej encefalitídy B*.

JBMS – skr. angl. *Joel Behavior Maturity Scale* test na zisťovanie stupňa zrelosti správania u predškolských detí (2 – 6-r.). Vychádza sa z pojmu „dospelosť“ a ako kritériá slúžia: samostatnosť, sebakontrola a sociálne postoje. Test sa skladá z 20 položiek, posudzovacia stupnica je 5-

stupňová (Joel, 1936). Richard (1940) skrátil JBMS na 8 položiek.

JC vírus – skr. JCV, vírus z rodu *Polyomavirus* vyskytujúci sa u človeka. Prim. infekcia nebýva obyčajne klin. významná, vírus perzistuje v bunkách obličiek. Aktivácia nastáva pri hlbokom a dlhodobom poklese imunity, vírus vyvoláva progresívnu multifokálnu leukoencefalopatiu.

JCA – skr. juvenilná chronická artritída.

JCV – skr. JC vírus.

Jeanine® – perorálny steroidový kombinovaný jednofázový antikoncepčný prostriedok; obsahuje dienogest a etinylestradiol.

Jeanselmov uzlíky – [Jeanselme, Antoine Edouard, 1858 – 1935, franc. dermatológ] syn. Steinerove tumory, juxtaartikulárne uzlíky, gummy terciárneho syfilisu a nevenerických treponemových chorôb lokalizované na kĺbových puzdrách, burzách a šľachových pošvách.

Jecoris aselli oleum – Infadin® rybí tuk.

Jectofer® inj. (Astra) – Ferrosorbitolum 600 mg (komplex železa, sorbitolu a kys. citrónovej, 100 mg Fe³⁺) v 2 ml vodného rozt.; antianemikum; → **železo**.

Indikácie – sideropenické anémie, zvýšená potreba železa v gravidite a laktácii, straty krvi, najmä ak nemožno aplikovať železo p. o. al. sa železo po podaní p. o. neutilizuje.

Kontraindikácie – absol.: hemochromatóza, sideroblastická anémia, chron. hemolýza; závažné nefropatie a hepatopatie, hypersenzitivita, i. v. aplikácia. Relat.: možnosť aplikácie železa p. o. Opatrnosť je žiaduca pri alergii a kachexii.

Dávkovanie – spočiatku 50 mg/d al. obdeň do celkovej dávky 2 – 3 g, aplikuje sa hlboko intragluteálne suchou ihlou a striekačkou bez alkoholu; dmd 1,5 mg/kg.

Pri *predávkovaní* môže vzniknúť hemochromatóza, slabosť, potenie, bolesti hlavy, závraty, pálenie na hrudníku, začervenanie tváre, nazea, kovová pachuť v ústach, malabsorpčný sy., miestna bolestivosť a urtikariálna reakcia. I. m. aplikácia sa volí tam, kde nemožno aplikovať železo i. v.

Jecto-Sal® (Mallard) – komplex železa so sorbitolom.

jecur, oris, f. – [l.] pečeň. **Oleum jecoris aselli** – olej z rybacej pečene, rybí tuk.

JC vírus – JCV, vírus z rodu *Polyomavirus* vyskytujúci sa u človeka. Primárna infekcia nebýva obvykle klinicky významná, vírus przistuje v bunkách obličiek. Aktivácia nastáva pri hlbokom a dlhodobom poklese imunity. Choroba sa nazýva progresívna multifokálna leukoencefalopatia.

jed – toxinum, venenum. Prírodná al. syntetická látka, kt. väčšinou v nepatrných množstvách al. opakovaných dávkach poškodzujú organizmus a môžu za istých okolností zaperičiniť smrť. Rozlišujú sa podľa pôvodu, účinku a miesta pôsobenia; podľa pôvodu ide napr. o hadí, šípový, mŕtvolný atď.; podľa účinku napr. kŕčový, omamný; podľa miesta pôsobenia krvný, nervový, srxcový jed. Mechanizmus účinku jedov sú rôzne (napr. kyabnidy blokujú činnosť cytochrómiov dýchacieho reťazca, organofosfáty vrátane niekt. bojových látok blokujú acetylcholínesterázu atď.). Niekt. jedy sa vyznačujú organotropným účinkom, t. j. plôsobia prednostne na niekt. orgány (tetrachlórmetán vyvoláva ťažké poškodenie pečene). Jedy prírodného pôvodu sa označujú ako toxíny; → *otravy*.

Baktériový jed – toxinum.

Hadí jed – ophiotoxinum; napr. kobratoxín, jed okuliarnika.

Krvný jed – patria sem napr. dusitany, saponíny, sírouhlík.

Mŕtvolný jed – napr. biogénne amíny, kadaverín, ptomaíny, putrescín.

Nervový jed – napr. bojové a psychotropné látky.

Omamný jed – napr. ópiové alkaloidy; → *drogy*.

Srdcový jed – napr. kardiotonické steroidy.

Šípový jed – napr. antiarín, kurare, γ -strofantín, strychnín.

jedinec – individuum, organismus.

jedlá sóda – hydrogénuhličitan sodný; → antacída.

Jedlička, Rudolf – (1869 – 1923) čes. chirurg. Prof. na Karlovej univerzite. Priekopník röntgenológie a rádiológie v Čechách, zakladateľ a prvý prednosta II. chir. klin. UK. Zaoberal sa najmä th. žalúdočných vredov. Zaviedol lumbálnu anestéziu a prispel k dg. kostných ochorení. K jeho žiakom patrili J. Diviš, E. Polák a i. Významná bola jeho aktivita v sociálno-zdrav. a humanitnej oblasti.

jedno- – mono-, uni-.

jednoduchý – simplex.

jednojadrový – mononuclearis.

jednolalokový – unilobaris.

jednooký – monocularis.

jednorohý – unicornis.

jednoskundová vitálna kapacita – objem (vyjadrený v % vitálnej kapacity pľúc), ktorý je schopný jedinec vydýchnuť pri usilovnom výdychu za 1 s.

jednostranný – unilateralis.

jednotka – elementum, angl. unit.

Jednotka intenzívnej starostlivosti – JIS. Zariadenie poskytujúce intenzívnu starostlivosť. Intenzívna starostlivosť vo všeobecnosti znamená sústredenie lekárskej dg. a th. starostlivosti, sústavné sledovanie a registrácia životne dôležitých funkcií u pacientov, kt. sú ohrození ich zlyhaním.

Na JIS sa obyčajne zaznamenáva srdcová frekvencia, rytmus (EKG), TK, príp. centrálny žilový TK al. TK v a. pulmonalis pomocou Swanovho-Ganzovho katétra (tlak v zaklínení odráža plniaci tlak ľavej predsene a komory), respirácia, teplota, mentálny stav, kvalita centrálného a periférneho pulzu, telesná teplota, bilancia tekutín a minerálov, dusíková a ener-getická bilancia, ukazovatele hydromineralnej a acidobázickej rovnováhy a i.

Jednotka pre lieky – množstvo niekt. liekov sa neudáva v jednotkách hmotnosti, ale tzv. medzinárodná jednotka, kt. sa určila z účinku na ľudský organizmus J. sa používajú aj pri vitamínoch.

Medzinárodná jednotka → *Sústava SI*.

Štatistická jednotka – elementárny prvok štatistického súboru. Môžu ním byť osoby, predmety, pokusné zvieratá, ukazovatele, udalosti ap. Š. j. treba presne definovať z hľadiska vecného obsahu, časového a priestorového vymedzenia. Vlastnosťami š. j. sú štatistické znaky, pomocou kt. bližšie charakterizujeme skúmané š. j. Kvantit. znakmi meriame množstvo, rozsah, veľkosť, objem, intenzitu (úroveň veličín), kým kvalit. znakmi vlastnosti j., kt. sa nedajú vyjadriť číselne, ale iba slovne. Súhrn š. j. toho istého druhu sa nazýva štatistický súbor.

jednotlivý – singularis.

jednotná psychóza → *psychóza*.

jedovatost' – toxicitas. **Baktériová jedovatost'** – virulencia.

jedovatý – toxicus, venenosus.

JEE-vírus – skr. vírus japonskej encefalitídy E.

Jeffersonia – [Jefferson, Thomas, 1743 – 1826] rod bylín z čeľade *Berberidaceae*. Droga z koreňa *J. dipohylla* (L.) Pers. rastúcej v sev. Amerike má tonické, diuretické a expektoračné, vo vyšších dávkach aj emetické účinky.

Jeffersonov syndróm – [Jefferson, Geoffrey sir, 1886 – 1961, brit. neurochirurg] → *syndrómy*.

Jeffersonova fraktúra – [Jefferson, Geoffrey sir, 1886 – 1961, brit. neurochirurg] ruptúra prstenca atlasu následkom náhleho axiálneho pôsobenia násilia na lebku s dislokáciou frag-mentov laterálne. Môže vyvolať príznaky kompresie miechy.

Jeffox® (Jefferson) – polyetylénglykol.

Jefron® (Pitman-Moore) – hematinikum; → *polyferóza*.

Jeghersov syndróm – [Jeghers, Harold, *1904, bostonský internista] → *Peutzov-Jeghersov sy.* (→ *syndrómy*).

Jegorovov syndróm – [Jegorov, Boris A., *1889, sov. internista] → *syndrómy*.

jejunalis, e – jejúnový, lačníkový.

jejunectomy, ae, f. – [*jejunum* + g. *ektomé* odstránenie] jejunektómia, chir. odstránenie lačníka.

jejunitis, itidis, f. – [*jejunum* + *-itis* zápal] jejunitída, zápal lačníka. Vyskytuje sa pri gastroenteritíde a ako izolované ochorenie (nekrotizujúca j.) s ťažkým klin. obrazom (silné kolikovitité bolesti, ileus, peritonitída).

jejunocaecostomia, ae, f. – [*jejuno-* + l. *caecum* hrubé črevo + g. *stoma* ústa] jejunostómia, operačné utvorenie spojenia medzi jejúnom a cékom.

jejunocoloanastomosis, is, f. – [*jejuno-* + g. *kólon* hrubé črevo + g. *anastomosis* spojenie] jejunokoloanastomóza, chir. spojenie lačníka s hrubým črevom.

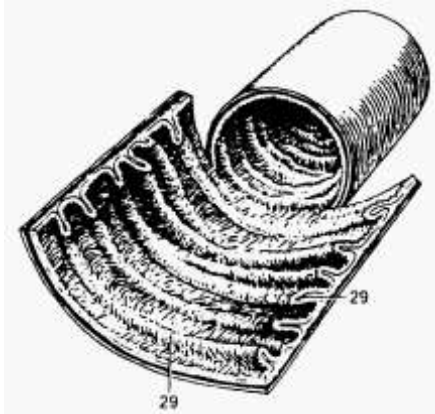
jejunocolostomia, ae, f. – [*jejuno-* + g. *kólon* hrubé črevo + g. *stoma* ústie] jejunokolostómia, chir. spojenie lačníka navonok kvôli umelému živeniu.

jejunoilealis, e – [*jejuno-* + l. *ileum* bedrovník] jejúnoileový, týkajúci sa lačníka a bedrovníka.

jejunoileitis, itidis, f. – [*jejuno-* + g. *ileum* bedrovník + *-itis* zápal] jejúnoileitída, zápal lačníka a bedrovníka. Môže byť súčasťou Crohnovej choroby. Postihnutie rozsiahlejšieho úseku tenkého čreva môže o. i. vyvolať príznaky malabsorpcie.

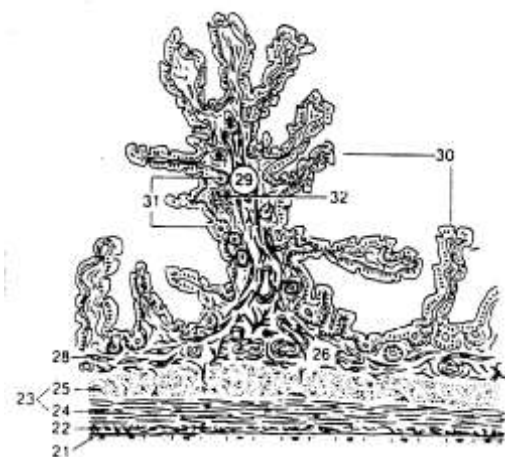
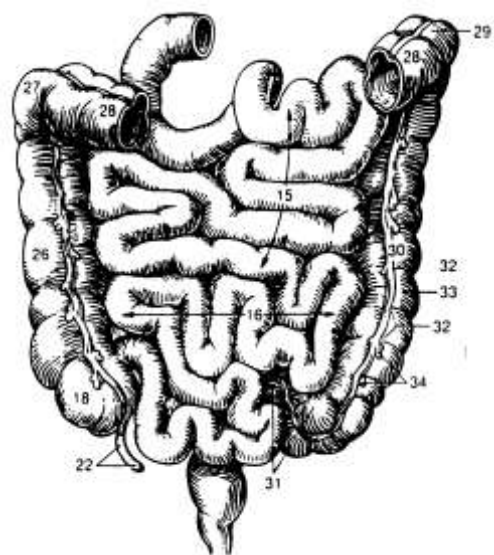
jejunoileostomia, ae, f. – [*jejuno-* + *ileum* bedrovník + g. *stoma* ústie] jejunoleostómia, odstránenie časti tenkého čreva ležiaca medzi jejunom a ileom sa odstraňuje väčšinou kvôli zhubnému nádoru. Chir. spojenie lačníka a bedrovníka sa vykonáva aj kvôli vyradeniu tenkého čreva pri extrémnej obezite s > 100 % nadhmotnosťou a neúspechu redukčných kúr, pretože v tejto časti prebieha rozhodujúci podiel vstrebávania živín z potravy; operácia má striktné indikácie.

jejunoileum, i, n. – lačník a bedrovník. Začína sa ako pokračovanie dvanástnika vo flexura duodenojejunalis vľavo pri L₂ a končí sa pri ústení ilea do hrubého čreva v pravej bedrovej jame pri articulus sacroilicus dexter.

Obr. 1.

Tenké a hrubé črevo. 15 – jejunum; 16 – ileum; 18 – caecum; 26 – colon ascendens; 27 – flexura coli dextera; 28 – colon transversum; 29 – flexura coli sinistra; 30 – colon descendens; 31 – colon sigmoideum; 32 – plicae semilunares coli; 33 – haustra (sacculaciones) coli; 34 – appendices epiploicae (omentales)

Obr. 2. Jejunoileum (histol. rez). 21 – tunica serosa; 22 – tela subserosa; 23 – tunica muscularis; 24 – stratum longitudinale; 25 – stratum circulare; 26 – tela submucosa; 27 – tunica mucosa; 28 – lamina muscularis mucosae; 29 – plicae circulares Kerckringi; 30 – villi intestinales; 31 – glandulae intestinales; 32 – folliculi lymphatici solitarii

Jejunoileum sa delí na lačník a bedrovník; obidve časti sa morfológicky líšia síce niek. znakmi, počas operácie sa však nedajú odlíšiť. **Lačník (jejunum)** je orálnejší úsek, tvorí 3/5 dĺžky, t. j. ~ 2,5 m; je dlhší, širší, má hrubšie steny, je lepšie vaskularizovaný (ružovejší), v mezosténiu jejúna sú 1 – 2 artérové oblúčky, z kt. vychádzajú dlhé, 5-cm aa. rectae), množstvo tuku v mezosténiu jejúna je menšie, preto je priehľadné. Sliznica jejúna má mnoho rias, početnejšie klky, lymfatické uzliny sú solitárne. Jejúnium býva prázdne (lačník), je uložené vpravo hore. **Bedrovník (ileum)** je aborálnejší úsek, zaujíma 2/5 dĺžky, t. j. ~ 1,5 m.

Začiatok i koniec j. sú pevne fixované, kým ostatná časť, zložená do početných slučiek, je voľne pohyblivá, fixovaná k zadnej stene brucha duplikatúrou peritonea, tzv. **okružím (mesostenium seu mesenterium)**. Úpon mezosténia na zadnú stenu brucha prebieha v šikmej čiare, dlhý 15 – 17 cm; pri konci ilea je mezosténium zasa nízke.

Voľný okraj mezosténia je dlhý ako dĺžka j. a je mnohonásobne sprehybaný. Slučky čreva s vysokým mezosténiom naliehajú na prednú stenu brucha antimezosteniálnou stranou; ostatné slučky sú v hĺbke. Napriek veľkej nekonštantnosti polohy slučiek tenkého čreva sú slučky jejúna v ľavom hornom oddieli brušnej dutiny, slučky ilea v pravom dolnom oddieli, zasahujúc až do panvy. Hrubé črevo obkolesuje dookola slučky tenkého čreva; rozopnuté slučky môžu však prekryvať spredu hrubé črevo, najmä ak je prázdne. Medzi horné črevné slučky a prednú stenu brucha sa vsúva veľká predstera, omentum majus.

Krvné zásobenie – j. zásobuje a. mesenterica superior, kt. je prim. artériou pupočnej slučky, z kt. zostupného ramena vzniká j. A. mesenterica superior vystupuje medzi pankreasom a dvanástnikom do radix mesostenii, v kt. prebieha vľavo konvexným oblúkom, zatáčajúc sa do pravej bedrovej jamy. Z konvexity odstupuje ~ 12 – 16 vetiev pre j. (aa. jejunales et aa. ileae). Tieto vetvy sa

navzájom spájajú oblúkmi – arkádami – v jejúne 1 – 2, v ileu 3 – 5, z kt. idú radiárne vetvy (aa. rectae) k črevu (v jejúnu asi 5 cm, v ileu len asi 2 cm dlhé).

Aa. rectae idú na jednu al. druhú stranu črevnej slučky; zriedka sa delia na 2 vetvy pre obidve strany. Ležia najprv pod serózou (subseróznou sieť), potom prerážajú svalovinu a utvoria submukóznou sieť, z kt. idú vetvy do sliznice; tu sa vetvia na splete okolo žliaz a v klkoch.

Napriek početným anastomózam (arkády) sú artérie tenkého čreva vo funkčnom zmysle koncovými. Usporiadanie ciev do arkád a kolmý priebeh aa. rectae na os čreva je výhodný, lebo chráni cievu pred napínaním a stláčaním pri pohybe čreva.

Žily sa zbierajú zo spleť v submukóze; prebiehajú ďalej paralelne s tepnami (po ich pravej strane) do v. mesenterica superior a ďalej do v. portae. Roztiahnuté žily tenkého čreva môžu pojať väčšinu krvi, takže nastane „vykrvácanie“ do ciev brušnej dutiny.

Lymfatické cievy sú početné; začínajú sa v klkoch (klkový sínus) a lymfatických sínusoch pri báze lymfatických uzlíkov. Sliznicová sieť sa spája so submukóznou sieťou, odtiaľ oteká lymfa do subseróznej siete; cestou pribierajú lymfatické cievy a lymfu zo svaloviny (Auerba-chov interlaminárny plexus medzi obidvoma vrstvami svaloviny). Ďalej prebiehajú lymfatické cievy mezosténiom 3 radmi lymfatických uzlín: juxtaintestinálnym (tesne pri čreve), interme-diárnym (uprostred výšky mezosténia) a centrálnym (v radix mesostenii). Z poslednej skupiny lymfatických uzlín, kt. sú najväčšie, vzniká truncus intestinalis, vliavajúci sa do cisterna chyli.

Nervy jejúnoilea sú vegetatívne, parasymptikové (z n. vagus) a sympatikové, prichádzajúce k črevu z plexus coeliacus pozdĺž ciev (plexus mesentericus superior). Nervy utvárajú predovšetkým subseróznou spleť (parasymptikovú). Medzi obidvoma vrstvami svaloviny sa nachádza mohutný interlaminárny plexus myentericus (Auerbach) a v submukóze plexus submucosus (Meissneri). Obidve tieto prevažne sympatikové splete obsahujú početné gangliové bunky dôležité pre automatizmus čreva. Svalová spleť reguluje motoriku steny, submukóznou spleť obstaráva motoriku sliznice (muscularis mucosae) a inerváciu žliaz a klkov.

jejunojejunoanastomosis, is, f. – [jejunum + g. anastomosis spojenie] jejúnojejúnoanastomóza, chir. spojenie dvoch častí lačníka.

jejunostomia, ae, f. – [jejuno- + g. stoma ústie] jejunostómia, →enterostómia.

jejunotomia, ae, f. – [jejuno- + g. tomé rez] enterotómia, operačné preťatie lačníka.

jejunum, i, n. – [l.] lačník; intestinum jejunu; druhá časť tenkého čreva, v kt. prebieha veľká časť vstrebávania natrávenej potravy; →jejunoileum.

jejunus, i, m – [l.] hladný, lačný, prázdný.

jelenkovité – *Hydnaceae*. Čľaď bazídiových húb, vyznačujúca sa tým, že výtrusorodá vrstva (hyménium) sa nachádza na ostňovitom hymenofore. Plodnica je rozkonárená, klobúkovitá, niekedy kôrovitá. K jedlým, hubám patrí jelenka poprehýbaná (*Dentinum repandum*) a jelenkovec škridlicový (*Sarcodon imbricatum*), kt. rastú na zemi v lesoch.

Jellinekov príznak – [Jellinek, Stefan, 1871 – 1968, viedenský patológ] – zvýšená hnedastá pigmentácia mihalníc pri tyreotoxikóza; →príznaky.

Jellin® (Grünenhtal) – glukokortikoid, antiflogistikum; →fluocinológacetonid.

jelša – *Alnus* (*Betulaceae*), rod z čelade brezovitých; u nás rastú tri druhy. J. lepkavá, *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn., čes. olša lepkavá. Strom dorastajúci obyčajne do 20 m výšky, ale veľmi často rastie ako ker. Koruna je široká, rozložitá. Kmeň je pokrytý tmavosivou rozpukanou kôrou, na mladých konároch je kôra lesklá, hladká, zelenkastohnedá, lepkavá. Púčiky sú na stopkách, vajcovité, hladké, pokryté šupinami červenohnedej farby. Listy sú stopkaté, čepeľ široko zaokrúhleno

vajcovitá, na hrote tupá al. vykrojená, na okraji 2-krát zubatá, za mlada lepkavá. Samčie jahňady sú dlhé, zložené z hnedočervených podporných šupín, v ich pazuchách sedia 3 kvety so 4 šupinkami. Samičie jahňady sú menšie, na dlhých stopkách, vajcovité, ich šupinové listene ukrývajú 2 kvety, neskôr tvrdnú a drevnatejú. Jahňady sa rozvíjajú skoro na jar, ešte pred rašením listov. Plod je jednosemenná, okrúhla nažka.

U nás bola kedysi veľmi hojným stromom, ustupuje reguláciám, melioráciám a úpravám lesa. Rastie na vlhkých stanovištiach okolo potokov, do výšky 1000 m. Kedysi v týchto miestach tvorila rozsiahly sprievod tokov, v súčasnosti sa obmedzuje len na úzke pásy, obruby potokov. Na prameniskách a mokrastých svahoch zarastá v podobe rozsiahlych krovísk miesta bývalých pasienkov. J. sa používala na upevňovanie brehov a hrádzí a jej pevné, vo vode veľmi trvanlivé drevo sa používalo na všetky druhy vodných stavieb. Drevo je spočiatku bielej al. slabo ružovej farby, na vzduchu rýchlo oxiduje a dostáva tmavooranžovú farbu. Hodí sa na výrobu ceruziek, na rezbárske a nábytkárske ciele. V kôre sa nachádza →*alnulín*.

Jelša sivá – *Alnus incana* (L.) Moench., čes. olše šedá.

ŠObr. vľavo: jelša lepkavá, vpravo jelša sivá

Jenacaine® – miestne anestetikum; →*prokaín*.

Jenamazol 2 %® crm. vag. (Jenapharm) – Clotrimazolom 20 mg v 1 g krému; antimykotikum, gynekologikum; →*klotrimazol*.

Jen-Diril® (Jenkins) – diuretikum; →*hydrochlorotiazid*.

Jendrassikov manéver – [Jendrassik, Ernő, 1858 – 1921, maď. lekár] →*manéver*.

Jendrassikov príznak I a II – [Jendrassik, Ernő, 1858 – 1921, maď. lekár] →*príznaky*.

Jenetten® – jednorazový kombinovaný antikoncepčný prostriedok; obsahuje dezogestrel a etinylestradiol.

Jenner, Edward – (1749 – 1823) angl. lekár. Do dejín med. sa zapísal ako objaviteľ imunizácie proti variole pomocou vakcíny získanej z kravských kiahní. Vyštudoval chir. a istý čas pôsobil v Londýne u Johna Huntera. R. 1773 sa usadil ako vidiecky lekár v Gloucestershire. Tu si všimol, že ľudia, kt. prekonal variolu, sú proti nej imúnni. Svoj objav publikoval r. 1798 v spise *An inquiry into the causes and effects of the vaccinae*. R. 1803 založil Jenner inštitút, očkovací ústav pre chudobných. Jeho metóda sa onedho rýchlo rozšírila a r. 1800 sa už uplatnila aj v Brne a Prahe. Prvú variolizáciu v stred. Európe však vykonal prešovský stoličný lekár Ján Adam Raymann už r. 1721.

Jennerova metóda – [Jenner, Louis Leopoldt, 1749 – 1823, angl. lekár] metóda farbenia krviniek.

Jenningov test →*testy*.

Jennings, Herbert Spencer – (1868 – 1947) amer. psychológ. Predstaviteľ amer. zoopsycho-lógie, pôsobiaci v Baltimore. Zaoberal sa najmä problémami dedičnosti a premenlivosti nižších živočíchov. Značný vplyv mala jeho práca *Behavior of the Lower Organisms* (1906), kt. položila základy behaviorizmu.

Jensen, Hans – (*1907) nem. fyzik. Pôsobil v Hannoveri a Heidelbergu, od r. 1951 v USA. Zaoberal sa problémami jadrovej spektroskopie. Vypracoval nový model atómového jadra a dokázal, že jeho štruktúra je vrstvitá, a nie homogénna, podobná kvapke hustej kvapaliny. R. 1963 mu bola spolu s M. Goeppertovou-Mayerovou a E. P. Wignerom udelená Nobelova cena za fyz. za utvorenie novej vedeckej teórie o štruktúre elektrónového obalu atómového jadra.

Jensenov sarkóm – [Jensen, Carl Oluf, 1864 – 1934, dán. veterinárny patológ] malígny nádor myši prenosný transplantáciou malých častí nádoru.

Jensenova choroba – [Jensen, Edmund, 1861 – 1950, dán. oftalmológ] → *choroby*.

jentac. – skr. l. *jentaculum* raňajky.

JEPI – skr. angl. *Junior Eysenck Personality Inventory*, dotazník pre vek 7 – 16 r. Obsahuje tri skóre; zisťuje extravéziu, neuroticizmus, lož (Sybil B. G. Eysenck, 1963–65).

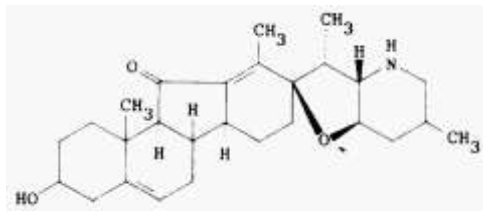
jeremejevit – minerál, boran hlinitý $Al_2O_3 \cdot B_2O_3$.

Jerne, Niels Kaj – (*1911) dán. imunológ, r. 1984 mu bola spolu s Cesarom Milsteinom a J. F. Köhlerom udelená Nobelova cena za med. a fyziol. za selektívnu teóriu tvorby protilátok, rozpoznávanie „vlastného“ a „nevlastného“ lymfocytmi T a funkčnú sieť interagujúcich proti-látok a lymfocytov.

jeruzalemský čaj – chenopódiový olej.

Jervellov-Lange Nielsenov syndróm – [Jervell, Anton, *1901, nór. kardiológ; Lange Nielsen, Friedrik, nór. kardiológ 20. stor.] → *syndrómy*.

jervín – (3b,23b)-17,23-epoxy-3-hydroxyveratraman-11-ón, $C_{27}H_{39}NO_3$, M_r 425,59; steroidový alkaloid izolovaný z kýchavice *Veratrum grandifolium* (Maxim.) Loes F., *V. album* L., *V. viride* Sol. (*Liliaceae*).

Jervín

jeseterovitá – *Acipenseridae*, čeľaď rýb. Kostra je obyčajne chrupkovitá. Ústa sú bez zubov na spodnej strane hlavy, kt. je predĺžená do rypáka. Pred ústami sú 4 hmatové fúzy. J. žijú v mori a do riek tiahnu neresiť sa. Potravu hľadajú na dne. Jeseter malý (*Acipenser ruthenus*) má dlhé fúzy, je 50 – 80 cm dlhý a váži asi 10 kg. Žije v Dunaji, neresí sa v riekach so štrkovitým dnom. Jeseter veľký (*Acipenser saturio*) je 4 – 5 m dlhý a do 200 kg ťažký. Má krátke fúzy. Vyza veľká (*Huso huso*) je až 9 m dlhá, váži aj 1500 kg. Je dravá, živí sa obyčajne rybami.

jesienka obyčajná → *Colchicum autumnale*.

Jessenius (Jesenius, Jesenský) **Ján** – (1566 – 1621) slov. humanista, lekár a filozof. Syn slov. zemana z Horného Jasena v Turci. Študoval na univerzite vo Wittenbergu a Leipzigu filozofiu a med. a v Padove bol žiakom H. A. Fabricia. Pôsobil ako praktický lekár a r. 1594 sa stal prof. chir., neskôr vedúcim katedry anatómie a botaniky na univerzite vo Wittenbergu. Bol osobným lekárom cisára Mateja vo Viedni. R. 1617 sa stal rektorom Karlovej univerzity. Popravili ho za účasť v čes. stavovskom povstaní. R. 1600 uskutočnil 1. verejnú pitvu v Prahe a komentár k nej vyšiel neskôr vo forme prednášok. Týmto dielom sa zaradil medzi popredných anatómov doby. Napísal rozpravu o

kostiach, návod na chir. prax, dve rozpravy o moro-vej nákaze, o ochrane pred chorobou, pozoruhodné dielo o krvi. Bol autorom filozofických, politických a príležitostných spisov, ako aj literárnych diel.

Jestryl® gtt. ophthal. (Ankerpharm) – Carbacholum 1 g v 100 ml rozt.; parasimpatiko-mimetikum, oftalmologikum, antiglaukomatózum; →*karbachol*.

Jetrium® (Hek) – narkotické analgetikum; →*dextromoramid*.

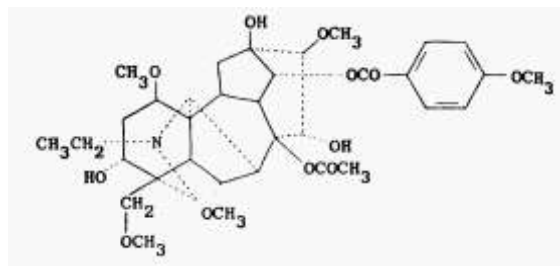
Jeunov syndróm – [Jeune, Mathis, *1900, franc. pediater] →*syndrómy*.

Jeunov-Tommasiho-Freyconov-Nivelonov syndróm – [Jeune, Mathis, *1900, franc. pedia-ter; Tommasi, Michel, *1928, franc. neurológ; Freycon, F. a Nivelon, J. L., franc. pediatri] →*syndrómy*.

Jewettov klinec – [Jewett, Eugene Lyon, *1900, amer. chirurg] klinec na vnútornú fixáciu trochanterickej zlomeniny.

Jexin® (Duncan, Flockhart) – myorelaxans; →*tubokurarín*.

jezakonitín – (1 α ,3 α ,6 α ,14 α ,15 α ,16 α)-20-etyl-1,6,16-trimetoxy-4-(metoxymetyl)akonitan-3,8,13,14,15-pentol 8-acetát 14-(4-metoxybenzoát), C₃₅H₄₉NO₁₂, M_r 675,75; látka izolovaná z rastliny *Aconitum fischeri* Reich. a *A. sachalinense* F. Schmidt (*Ranunculaceae*).

Jezakonitín

jezuitský čaj – čaj z listov z rastliny *Ilex paraguensis* St. Hill., *Aquifoliaceae*, rastúcej v Bra-zílii, Uruguay, Argentíne a Paraguay. Obsahuje kofeín a i. puríny, taníny a podobné látky, ako je kys. chlorogénová a jej deriváty.

ježohlavovité →*Sparganiaceae*.

ježovité – *Erinaceidae*, hmyzožravce s pichliačmi na chrbte. Pichliače sú premenené pesíky. Silný podkožný sval umožňuje stočiť sa do kĺbka a vztýčiť pichliače. J. zimu prespávajú, vtedy klesá teplota tela a spomaľuje sa metabolizmus a ostatné procesy v tele. Sú všežravé. U nás žije jež bledý (*Erinaceus europaeus*).

ježovky – *Echinoidea*; →*Echinodermata*.

ježurovité →*Echidnidae*.

JH – skr. juvenilné hormóny.

Jilkon® – inhibítor cholinesterázy; →*galantamín*.

Jirásek, Arnold – (1887 – 1960) akademik, čes. chirurg, prof. na Karlovej univerzite, zakladateľ čes. neurochirurgie. K významnejším dielam patrí Hnisavá onemocnění prstů a ruky (1949), Ošetřování chirurgických nemocných (1958), Náhle příhody břichní (1958), Chirurgie bolesti (1961) a i.

Jiráskov syndróm – [Jirásek, Arnold, 1887 – 1960, čes. chirurg] Jiráskov-Zuelzerov-Wilsonov sy., neurogénny ileus, varian Hirschsprungovej choroby, ťažký ileózný stav sa zjavuje už v prvých dňoch života.

Jirout, Jan – (1912 – 2001) – čes. neurológ profesor Hennerovej neurologickej kliniky v Prahe, priekopník neurorádiológie.

Jiroutov bod – [Jirout, Jan, 1912 – 2001, čes. neurológ] miesto na záhlaví nad atlantookcipitálnou membránou, kt. býba bolestivé pri arachnoiditíde.

Jiroutov syndróm – [Jirout, Jan, 1912 – 2001, čes. neurológ] posunutie mozgového kmeňa smerom do chrbticového kanála pri zvýšenom vnútroľbkovom tlaku. Prejavuje sa bolesťami hlavy, tuhnutím šije a ďalšími príznakmi.

Jírovec, Otto – (1907 – 1972) čes. parazitológ. Pôsobil ako prof. na Karlovej univerzite a riaditeľ jej Zoologického ústavu v Prahe. Napísal viaceré významné učebnice, ako Zoologická technika (1947), Parasitologie pro lékaře (1948), Parasitologie pro zvěrolékaře (1948), Protozoologie (1953).

JL 991® – sedatívum, hypnoticum; → *tetrabarbital*.

JL 1078® – anticholínergikum; → *dihexyverín*.

J-Liberty® (J. Pharmacal) – anxiolytikum; → *chlórdiazepoxid*.

JM8® – antineoplastikum; → *karboplatina*.

JME – skr. juvenilná myoklonická epilepsia.

JMML – skr. juvenilná myelomonocytová leukémia, zaraďuje sa do myelodysplastického sy; vzniká u malých detí.

JNA – skr. Jenská Nomina Anatomica.

JO 1016® – antiflogistikum; → *tixokortol*.

Jo-1 – druh extrahovateľného nukleárneho antigénu (ENA), zodpovedá histidyl-tRNA-polymeráze. (Auto)protilátky proti Jo-1 (anti-Jo-1) sú prítomné najmä pri dermatomyozitíde.

Jobertov steh – [Jobert de Lamballe, Antoin Joseh, 1799 – 1867, parížsky chirurg] spôsob zošitia čreva prerušovaným stehom pri spojení end-to-end.

Jobertova jama – [Jobert de Lamballe, Antoine Joseph, 1799 – 1867, franc. chirurg] jama v popliteálnej oblasti ohraničená zhora m. adductor magnus a zdola m. gracilis a m. sartorius; najlepšie je viditeľná pri zohnutom kolene a stehne silne rotovanom navonok. V tomto mieste možno dobre vyh+ľadať a. poplitea, najmä pri potrebe jej podväzu.

Jobov syndróm – [Job biblický hrdina zo Starého zákona, kt. trpel na kožnú chorobu a i. neduhy] → *syndrómy*.

Jocastin komplex – [Jocasta matka Oidipova; → *Oidipov komplex*] kastrálny komplex, pôsobenie materského vplyvu typu Jocasty. Charakterizuje ho strach z lásky a z toho vyplývajúci pocit viny, mimoriadny egocentrizmus, silné masochistické tendencie, prehnané pudenie po uznaní a celkový narcizmus; nerozriešený Oidipov komplex sa pokladá za hlavnú črtu geniálnych mužov (Besdine, 1968).

JOD – skr. angl. *juvenile onset diabetes* juvenilný diabetes mellitus, menej obvyklá skr. pre diabetes začínajúci sa v mladosti (štandardná skratka je JODM).

jód – jodum, značka I, halogén, prvok VII. hlavnej podskupiny. Voľný I sa vyskytuje len zriedkavo. Viazaný sa nachádza v jodidoch a jodičnanoch ako sprievodná látka v čílskom liadku, v prírodných a minerálnych vodách a mineráloch. Morské rastliny a živočíchy, ako riasy, chaluhy, huby a koralý hromadia I z morskej vody vo forme jódovaných bielkovinových zlúč. (ako jódspogín a kys. jódgorgová).

I je tuhá látka. Pripravuje sa oxidáciou jodidov a vyrába sa z popola morských chalúh a kryštalizačných lúhov po kryštalizácii čílskeho liadku. Kryštalizuje v sivočiernych, kovovolesk-lych tabuľkách. Aj za obyčajnej teploty sublimuje a má osobitný zápach. Vdychovanie jódových pár

dráždí dýchacie cesty. Topí sa pri teplote 104 °C pri zahrievaní vo vákuu, pri zahrievaní na vzduchu sublimuje. Nasýtené pary majú modrú farbu, nenасыtené sú fialové (g. ioeidés fialový). I sa rozpúšťa vo vode oveľa menej ako ostatné halogény (1:5000, t. j. 0,02 %). Dobre sa rozpúšťa v chloroforme, sírouhlíku, benzéne na fialový rozt. a v liehu a éteri na hnedý rozt. Rozt. jódu v liehu sa nazýva jódomová tinktúra (*Solutio iodi spirituosae*), obsahuje ~ 6,5 % voľného I a ~ 2,5 % KI v 95 % liehu. Za prítomnosti jodidov sa rozpúšťa veľmi dobre aj vo vodnom prostredí. Vzniká pritom komplexná zlúč. $KI + I_2 \leftrightarrow KI_3$ al. $KI[I_2]$.

Rozt. I v jodide draselnom sa nazýva Lugolov rozt. (rozt. 1 % I v 2 % KI). Používa sa vo fotografii a analytike.

Voľný I farbí škrob do modra. Sfarbenie po zahriatí mizne, ale po schladení sa znova zjaví. Táto farebná reakcia sa využíva pri jodometrických stanoveniach na presnejšiu indikáciu ekvivalentného bodu. Zlúč. I so škrobom má charakter adduktu ($\rightarrow$ jodometria).

I je menej reaktívny ako Cl a Br, preto ho tieto vytláčajú z jeho zlúč. s vodíkom a kovmi. I je len mierne oxidačné činidlo.

Zlúčeniny jódu – v zlúč. má I väčšinou oxidačné stupne -I, I, V a VII.

Jodovodík HI je bezfarebný plyn ostrého zápachu, na vzduchu dymí. Vo vode sa rozpúšťa na kys. jodovodíkovú HI (*Acidum hydroiodicum*). Je to bezfarebná tekutina. Ľahko sa oxiduje rôznymi oxidovadlami, preto sa používa ako redukčné činidlo. Niekt. soli kys. jodovodíkovej – jodidy (*Salia iodata*) – sa používajú v med. (NaI, KI, NH₄I, CaI₂ a i.).

Kys. jódna HIO (*Acidum hypiodosum*) je žltkastý rozt., veľmi nestála kys., má oxidačné a bieliace vlastnosti. Jej soli sú jódnany (hypojodity, *Salia hypiodosa*).

Oxid jodičný I₂O₅ je anhydridom kys. jodičnej. Je to kryštalická bezfarebná látka, oxidovad-lo. Používa sa na stanovenie oxidu uhoľnatého, kt. sa ním oxiduje na CO₂ a uvoľní jód. Rozpúšťa sa ľahko vo vode, rozt. je silná kys. s oxidačnými vlastnosťami. Jej soli – jodičnany (jodáty, *Salia iodica*) – používajú sa ako štandard v jodometrii.

Kys. (meta)jodistá HIO₄ (*Acidum periodicum*) je tuhá látka. Vo vodných rozt. kys. jodistej vznikajú zložité ióny, pretože atóm jódu môže pútať na svojom veľkom objeme rôznych počet molekúl vody: H₃IO₅ – kys. trihydrogénjodistá (kys. mezojodistá), H₅IO₆ – kys. pentahydrogénjodistá (kys. ortojodistá) ap.

Rádioaktívny I sa používa vo forme izotopov ¹³¹I (t_{0,5} rozpadu 8 d) a ¹²⁵I. ¹³¹I sa vyžiarovaním lúčov b a g mení na xenón: $^{131}_{53}I \rightarrow ^{131}_{54}Xe$.

Význam jódu v medicíne – I je biogénny stopový prvok. V ľudskom tele sa nachádza 15 – 20 mg, t. j. 0,0285.10⁻³ tel. hm. V plazme sa nachádza v koncentrácii 0,8 mmol/l, vyššie hodnoty sú v jeseni ako na jar. Pitná voda obsahuje 0,2 – 2 mg/l.

Denná potreba I (SZO 1996) u novorodenca a detí do 12 mes. je 50 μg, pre 2 – 6-r. deti 90 μg, pre 7 – 12-r. deti 120 μg, pre adolescentov a dospelých 150 μg, u ťarchavých a dojčiacich žien 200 μg. Pri dlhodobom zníženom prívode I sa zvyšuje plazmatická koncentrácia T₄ a spätoväzbovo klesajú hodnoty TSH, kt. stimuluje adaptačné mechanizmy na deficit I (zvýšené vychytávanie jodidu štítnou žľazou, zefektívnenie hormonogenézy, zrýchlenie obratu I, recyklácia nehormónového I a struma).

Vzduch vo výške 1,5 m od zeme obsahuje ~ 0,4 mg/m³, kým vo výške 10 cm je ho mnohonásobne viac. Rastliny žijú teda v atmosfére bohatšej na I a sú najdôležitejším zdrojom I pre živočíchy. Preto je obsah I v krvi v lete vyšší ako v iných ročných obdobiach.

Jediná známa funkcia I sa spája s činnosťou štítnej žľazy. Anorg. I sa viaže na molekulu tyrozínu, pričom v štítnej žľaze vzniká nakoniec tyroxín (T₄) a trijódtyronín (T₃). Jód tvorí 60 % hmotnosti T₄.

I sa z potravy resorbuje v tenkom čreve úplne do krvného obehu, kde cirkuluje ako anorg. jodid a org. I, 15 – 45 % resorbovaného I sa vychytáva folikulovými bunkami štítnej žľazy („jodidová pumpa“) ako jodid a v nej sa koncentruje, oxiduje sa a viaže na bielkovinu v koloide, pričom sa tvorí tyroxín, monojódtyrozín, dijódtyrozín, dijódtyronín a trijódtyronín. Z nich sa len trijódtyronín a tyroxín secernuje do obehu.

I sa z obehu vychytáva vo forme jodidu na bazálnom póle folikulovej bunky účinkom jodáz. Tento systém enzýmov blokuje tiokyanid a perchlorát (Chlorigen κ). Účinkom peroxidáz (blokujú ich deriváty tiomočoviny, napr. Carbimazol κ) sa jodid oxiduje na elementárny jód a viaže sa na tyrozínové zvyšky („organifikácia jódu“) uložené v tyreoglobulíne. Tento proces prebieha na apikálnom póle folikulovej bunky. Vzniká monojódtyrozín (MIT) a dijódtyrozín (DIT), kt. sú hormónovo neúčinné. Až pôsobením tzv. kopulačných enzýmov vznikajú z nich jódtyroníny, z kt. T₄ a T₃ sú vlastné účinné hormóny.

Hormóny sa uvoľňujú tak, že sa najprv fagocytuje tyreoglobulín na apikálnom póle bunky, ktorou potom kvapôčka koloidu prechádza k bazálnemu pólu, pričom podlieha proteolýze. Po nej sa na bazálnom póle z folikulovej bunky uvoľnia hormóny do obehu. I z jódtyrozínov sa vychytáva dejodázovým systémom, čím sa zabraňuje jeho unikaniu zo štítnej žľazy a návratu do zásob vo folikulovej bunke, kde sa môže znova využiť na hormonogénu.

Účasť jódu v biosyntéze hormónov štítnej žľazy

Etapa	Enzým	Blokujúca látka
1. Vychytávanie I	jodázy	tiokyanid, perchlorát
2. Oxidácia jodidu na I	peroxidázy	tiouracil
3. Organifikácia I (jódtyrozíny)		
4. Kopulácia (tyroníny)	„kopulačné“ enzýmy	
5. Uskladňovanie hormónu		
6. Uvoľňovanie hormónu	proteázy, dejodázy	
7. Transport v plazme		
8. Utlizácia v tkanivách		

Vrodený deficit enzýmov potrebných na biosyntézu hormónov štítnej žľazy (jodázy, peroxi-dázy, „kopulačných“ enzýmov al. dejodáz) podmieňuje vrodenú hypotyreózu so strumou; →hypotyreóza.

Obsah I v štítnej žľaze je 0,01 – 0,04 % (2 – 28 mg I), t. j. asi 50 % z jeho obsahu v tele. Zvyšok sa vylučuje obličkami ako bezprahová látka.

Z potravín sa najviac I nachádza vo fazuli, cibuli a morských rybách. Hlavným zdrojom I je však jodidovaná soľ. V USA obsahuje 1 g kuchynskej soli 76 mg I, kým v SRN sa nesmie prekročiť prídavok I 5 mg/g. U nás sa do kuchynskej soli pridáva 25 mg I/kg.

Pri dlhodobom nedostatku I vzniká hypertrofia štítnej žľazy a struma, a to najprv difúzna neskôr uzlová. Nedostatok jódu a/al. hormónov štítnej žľazy v priebehu včasného rastu a vývoja (od začiatku fetálneho života do 3. r. postnatálneho života) má za následok spomalenie metabolizmu všetkých buniek, ale aj ireverzibilné zmeny vo vývoji mozgu. Klin. následkom je mentálna retardácia. V oblastiach s nedostatkom jódu v potrave sa vyskytuje endemická struma a kretenizmus, znížená plodnosť, zvýšená perinatálna a dojčenská úmrtnosť. Tieto oblasti sú obvyklé horské, pretože obsah jód v pôde je najnižší v pôde, kt. dlho pokrývali štvrtohorné ľadovce. Keď sa ľadovce roztopili, väčšina I sa z pôdy vyplavila pod nimi. Oblasti najviac postihnuté strumou v celosvetovom meradle sú v súčasnosti Himaláje a Andy. Riziku porúch z nedostatku I je vystavených ~ 1,5 miliardy ľudí na svete (140 miliónov Európanov) a strumu má ~ 12 % (655 miliónov, v Európe ~ 97 miliónov ľudí).

Struma je adaptačným prejavom deficitu I a pri dlhodobom deficite vyúsťuje do hypotyreózy. Oveľa vážnejším dôsledkom deficitu I sú duševné a rastové poruchy. Endemická struma postihovala v r. 1949 – 1953 u nás v endemických oblastiach až 80 % dospelých žien a 70 % dievčat do 10-r. Výskyt kretenizmu dosahoval 3 %. Jodúria bola 24 μ g/d (Podoba, 1962). Od r. 1951 sa začala na Slovensku jódová profylaxia jodidáciou kuchynskej soli. Od r. 1965 sa u nás vyrába kuchynská soľ s obsahom 25 mg KI/kg (18 mg I) s povoleným rozpätím 15 – 35 mg. Neskôr sa začala výroba soli obohatenej o jodičnan draselný (35 mg I/kg). Povinná jódová profylaxia bola u nás uzákonená zákonom 20/1966 o zdraví ľudu a vyhláškou MZ č. 45/1966. Výskyt strumy potom poklesom pod 0,5 % a úplne vymizla uzlová struma u detí.

Obsah jódu v niektorých potravinách (mg I/100 g)

	$\bar{x} \pm s$	medián
Morské živočíchy	66 $\pm$ 18	54
Ovocie	32 $\pm$ 10	28
Mäso, údeniny	26 $\pm$ 7	18
Vajíčka	26 $\pm$ 8	15
Mlieko a mliečne produkty	13 $\pm$ 1	14
Chlieb, múčne produkty	10 $\pm$ 2	11
Ovocie	4 $\pm$ 22	1,8

---

	x	xmin–xmax
Tľapka riečna	51	9 – 107
Treska škvrnitá	139	122 – 169
Treska sušená	100	75 – 139
Langusta	44	38 – 49
Sépie obyčajná	20	15 – 30
Ustrice	140	100 – 200
Rybací tuk	700	510 – 870

Obsah I v mlieku, vajíčkach a mäse závisí od prívodu I v potrave, obsah I v rastlinách od zloženia pôdy a hnojenia. Nedostatočný prívod I v potrave (vode) vyvoláva proliferáciu tyreocytov s následnou hyperpláziou a hypertrofiou štítnej žľazy. Nadmerný prívod I (> 1000 mg/d) môže vyvolať u disponovaných jedincov „jód-Basedowovu hypertyreózu“.

Stav hospodárenia organizmu s I sa dá hodnotiť na základe klin. a biochem. ukazovateľov. Z klin. indikátorov je to veľkosť štítnej žľazy určená palpáciou al. presnejšie ultrasonografiou. Veľkosť štítnej žľazy je nepriamo úmerná prívodu I. Z biochem. parametrov sa stav hospodárenia s I hodnotí podľa vylučovania I močom a koncentrácie TSH a tyreoglobulínu v sére. Močom sa vylučuje priemerne ~ 1,5 mmol I/d (0,19 mg/d). Vylučovanie I závisí od jeho prívodu: pri prívode 0,8 mg/d sa vylučuje 0,5 mmol/d, pri prívode 4,73 mg/d 2,40 mmol/d.

Obsah jódu v potravinách v oblastiach s endemickou strumou (a) a oblastiach bez strumy (b) v mg/100 g v Grécku

---

	a	b
pitná voda	0,2	0,47
kravské mlieko	2,5	4,2
vajíčka	4,0	28
syr	8,5	4–18
chlieb	0,5	1,6

**Obsah jódu v potravinách v oblastiach s endemickou strumou (a)
a oblastiach bez strumy (b) v mg/100 g v Portugalsku**

	a	b
materské mlieko	0,9	12
syr	4,7	30
bravčové mäso	4,4	30
vajíčka	3,4	22
olivový olej	1,1	0,9
fazuľa, sušená	2,5	9,0
fazuľa, zelená	3,6	4,0
zemiaky	2,3	5,0
jablká	1,6	3,9
víno	0,8	3,0

V med. sa I používa: **1.** Ako dezinfekčný prostriedok na ošetrovanie rán; antiseptická účinnosť I sa zakladá na oxidačných vlastnostiach elementárneho I ($\rightarrow$ dezinficiencia); **2.** Jódové masti sa používajú pri opuchoch na podporu resorpcie; **3.** KI sa používal pri terciárnom syfilise a artérioskleróze; **4.** Org. zlúč. s pevne viazaným I sa používajú ako rtg kontrastné látky.

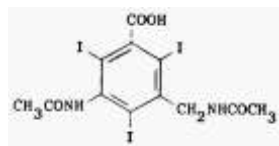
Jodafiline® – bronchodilatans; $\rightarrow$ etamifylín.

Jodairol® – rtg kontrastná látka; $\rightarrow$ o-jódhipurát sodný.

Jodamoeba – rod améb.

Jodamoeba bütschlii – žije v čreve človeka, jej cysta obsahuje veľké množstvo glykogénu, intenzívne sa farbiaceho farbivami, v kt. sa nachádza jód. Nie je škodlivá.

jodamid – kys. 3-(acetylamino)-5-[(acetylamino)-metyl]-2,4,6-trijódbenzoová, kys. ametrijódinová, *N*-metyl-D-glukamát, $C_{12}H_{11}I_3N_2O_4$, M_r 627,93; rtg kontrastná látka, diagnostikum. Prípravky – *N*-metyl-D-glukamínová soľ $C_{19}H_{28}I_3N_3O_9$, jodamidmeglumín – Isteropac E. R. ®, Jodomiron®, Opacist E. R. ®, Renovue-65®, Renovue-DIP®, Uromiro®.

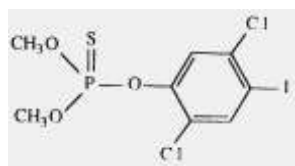
Jodamid

Jodaphyline® – bronchodilatans; etamifylín.

jódbasedow – [jód + Basedowova choroba] hypertyreóza indukovaná jódom.

Jodbromsulfoftalein sodný (¹³¹I)® inj. (Ústav jaderného výzkumu, ČR) – Iodbromsulfofthaleinum natricum (¹³¹I) 18,5 – 40 MBq + Iodbromsulfofthaleinum natricum 0,2 – 1 mg + Aqua pro inj. ad 1 ml inj. rozt.; rádionuklidové diagnostikum.

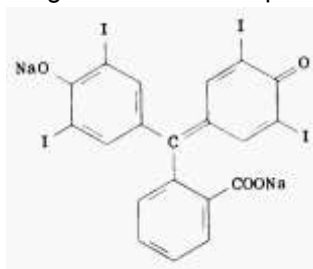
Ftaleínové farbivo, kt. sa používa sa na zisťovanie chromoexkretnej funkcie hepatocytov v dg. cholangiohepatopatií, obštrukcia žlčových ciest ap. Po i. v. podaní sa jódbromsulfoftaleín (¹³¹I) vylučuje z krvi hepatocytmi a jeho metabolizmus a farmakokinetika sa podobá hepatobiliárnemu klírensu bengálskej červene (¹³¹I). Pri hyperbilirubinémii sa mierne zvyšuje podiel látky vylučovanej močom. Podáva sa v dávke 5 – 10 MBq i. v.

jódfenfos – O-(2,5-dichlor-4-jódfenyl) O,O-dimetyléster kys. fosforotiovej, $C_8H_8Cl_2IO_3PS$, M_r 412,29; organofosforové insekticídum, ektoparaziticídum (Nuvanol N®).

Jódfenfos

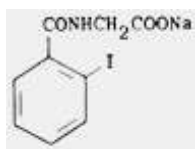
jódftaleín sodný – tetrajódftaleín sodný, T. I. P. P. S., tetiotaleín sodný, $C_{20}H_8I_4Na_2O_4$, M_r 865,86; rtg kontrastná látka používaná na cholecystografiu.

Jódftaleín sodný

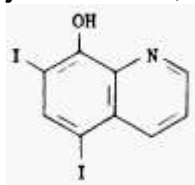
Prípravky – Antinosin®, Bilitrast®, Foriod®, Cholepulvis®, Cholumbrin®, Iodeikon®, Iodo-rayoral®, Keraphen®, Nosophene Sodium®, Opacin®, Photobiline®, Piliophen®, Radiotetra-ne®, Shadocol®, Stipolac®, Videophel®; voľný (tetra)jódftaleín – Iodophene®, Nosophen®.

o-jódhipurát sodný – jednosodná soľ *N*-(2-jódbenzoyl)-glycínu, $C_9H_7INNaO_3$, M_r 327,05; rtg kontrastná látka, diagnostikum používané na rtg (Hippodin®) a scintigrafické vyšetrenie obličiek (forma označená ¹³¹I Hippuran I 131®, Hipputope®, forma označená ¹²³I Nephro-flow®).

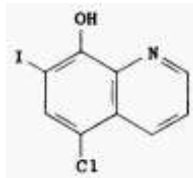
o-jódhipurát sodný

jódchinol – 5,7-dijód-8-chinolinol, dijódhydroxychín, $C_9H_5I_2O$, M_r 398,86; antiamebíbum. *Prípravky* – SS 578®, Dinoleine®, Diodoquin®, Diodoxylin®, Direxiode®, Di-Quinol®, Disoquin®, Dyodin®, Embequin®, Enterosept®, Floraquin®, Moebiquin®, Quinadome®, Rafamebin®, Searlequin®, Stanquinat®, Yodoxin®, Zoaquin®.

Jódchinol

jódchlórhydroxychín – syn. chinoform, 5-chlór-7-jód-8-chinolinol, C_9H_5ClINO , M_r 305,52; črevné dezinficiens. *Prípravky* – Amebil®, Alchloquin®, Amoenol®, Bactol®, Barquinol®, Budoform®, Chinoform®, Clioquinol®, Eczecidin®, Enteroquinol®, Entero-Septol®, Entero-Vioform®, Enterozol®, Entrokin®, Hi-Enterol®, Indoenterol®, Nioform®, Quinambicide®, Rometin®, Vioform®.

Jódchlórhydroxychín

Jodid 100® a **Jodid 200®** tbl. (Merck) – Kalium jodidum 130,8 mg (zodpovedá 100 mg jódu), resp. 261,6 mg (zodpovedá 200 mg jódu) v 1 tbl.; nízkodávkový perorálny jódový prípravok. Používa v profylaxii strumy pri nedostatku jódu v potrave, v gravidite, po ukončení medika-mentózneho th. al. operácie strumy z nedostatku jódu.

Jodid sodný (¹³¹I)® cps. (Ústav jaderného výzkumu, ČR) – Natrii jodidum (¹³¹I) 0,2 – 7,4 GBq + Amylum solani 500 mg + Natrii hydrogenophosphas 1 mg v 1 tobolke; rádionuklidové terapeutikum; →jód. Aplikácia je založená na schopnosti folikulových buniek štítnej žľazy vychytávať z krvného obehu jodid, oxidovať ho na elementárny jód pomocou väzby na feno-lové jadro tyroxínu, jód viazať do org. molekúl (tyrozín, tyronín, tyroxín), takto vznikajúce org. zlúč. skladovať a podľa potreby organizmu vyplavovať od plazmy (krvnou cestou sa dopravujú ku tkanivám). Priebeh jednotlivých etáp metabolizmu jódu sa môže sledovať pomocou detekcie žiarenia rádioaktívneho jódu.

Indikácie – hypertyreóza, malígny exoftalmus, karcinóm štítnej žľazy (po totálnej tyreoid-ektómii pri odstránení zvyškov tkaniva štítnej žľazy, v prípade inoperabilných prim. karcinómov al. metastáz karcinómu, kt. majú zachovanú akumuláciu schopnosť k jódu), eutyroidni kardiáci.

Kontraindikácie – gravidita, tyreotoxická kríza.

Nežiaduce účinky – pri th. tyreotoxikózy: tyreoiditída (svrbenie, tlak a napätie v štítnej žľaze, niekedy, začervenanie kože; ustupujú väčšinou spontánne v priebehu niekoľkých d), recidíva al. zhoršenie tyreotoxikózy (prechodný jav, vyvolaný uvoľnením skladovaných hormónov z folikulových buniek, ustupuje tiež spontánne). tyreotoxická kríza (zvýšená teplota, tachykardia, poruchy vedomia; treba veľmi rýchlo podať Lugolov rozt. i. v., kortikosteroidy a β -blokátory), účinky na kostnú dreň.

Takmer u všetkých pacientov liečených ^{131}I sa vyvinie hypotyreóza (myxedém) a treba trvale do konca života dopĺňovať chýbajúce tyreoidálne hormóny.

Interakcie – predchádzajúca al. súčasná aplikácia prípravkov obsahujúcich tyreostimulačné a tyreoidálne hormóny, estrogény, tyreostatiká, rtg diagnostiká, jódomé prípravky a i. látky s nežiaducimi tyreostatickými účinkami.

Dávkovanie – 200 – 555 MBq; ablácia normálnej tyreoidnej funkcie 0,9 – 1,85 GBq; karcinómy 2,2 – 14,8 GBq. Exspirácia: 21 d od referenčného d.

Jodid sodný (^{131}I) per os® sol. (Ústav jaderného výzkumu, ČR) – Natrii jodidum (^{131}I) 0,3 – 1 GBq + Natrii thiosulfas 0,1 – 0,25 mg + Natrii chloridum 2,3 mg v 1 ml rozt. fosfátového tlmivého rozt.; rádionuklidové diagnostikum a terapeutikum; →jód.

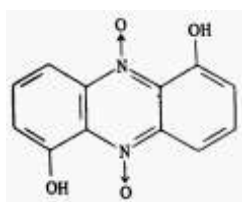
Indikácie – diagnostikum: podozrenie na karcinóm štítnej žľazy, vzdialenú metastázu, ektopiu štítnej žľazy, pred strumektómiou a po operácii štítnej žľazy, v prípade inoperabilných prim. karcinómov al. metastáz karcinómu, kt. majú zachovanú akumuláciu schopnosť k jódu), eutyroidní kardiáci.

Kontraindikácie, nežiaduce účinky a interakcie →Jodid sodný (^{131}I)® cps.

Dávkovanie – 0,185 MBq na scintigrafiu štítnej žľazy, meria sa po 4 h a opäť po 18 – 24 h. Th. dávka: tyreotoxikóza 185 – 555 MBq; ablácia normálnej tyreoidnej funkcie 0,9 – 1,85 GBq; karcinómy 2,2 – 14,8 GBq.

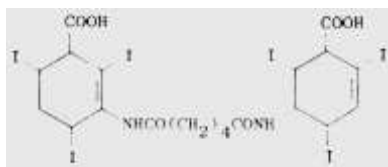
jodinitio, onis, f. – [jodum jód] jodinácia, oxidácia jodidu v štítnej žľaze za tvorby jodína (I^+) al. voľného jódu, nevyhnutného na ďalšiu organifikáciu jódu; →jód.

jodinín – 1,6-fenazíndiol 5,10-dioxid, 1,5-dihydroxyfenazín *N,N*-dioxid, $\text{C}_{12}\text{H}_8\text{N}_2\text{O}_4$, M_r 244,20; antibiotický pigment izolovaný z *Chromobacterium iodinum*, *Wachsmannia aerata* a *Pseudomonas iodinum*.

Jodinín

jodipamid – syn. adipjodón, kys. 3,3'-[(1,6-dioxo-1,6-hexadiyl)diimino]bis[2,4,6-trijódben-zoová, $\text{C}_{20}\text{H}_{14}\text{I}_6\text{N}_2\text{O}_6$, M_r 1139,81; rtg kontrastná látka, diagnostikum. Prípravky – [bis(*N*-metylglukamínová) soľ $\text{C}_{34}\text{H}_{48}\text{I}_6\text{N}_4\text{O}_{16}$ – Cholografín®, Cholospect®; bis(*N*-metylglukamát) – Biligrafín®, Endocistobil®, Endografín®, Cholegrafín®, Intrabilix®, Transbilix®].

Jodipamid

Jodisol® liq. (Dental) – Jodum 450 mg + Polyvidonum (polyvinylpyrrolidonum) 2,55 g + Spiritus vini 95 % 97 g v 100 g rozt.; 3 % liehový rozt. komplexnej zlúč. jódu s povrchovo aktívnou org. zlúč. (jodoform), kt. sa používa ako dezinficiens a antiseptikum; →jód.

jod(i)um, i, m. →jód.

jodizmus – [jodismus] otrava zlúč. jódu.

JODM – skr. angl. *juvenile onset diabetes mellitus* juvenilný diabetes mellitus.

Jodobil® – rtg kontrastná látka, diagnostikum používané pri cholecystografii; kys. jódfaliónová.

jododerma – kožná choroba, ktorá vzniká niekedy pri dlhodobom používaní jódových prípravkov. Prejavuje sa bradavicovými hyperpláziami, ktoré môže abscedovať a exulcerovať, tmavo sfarbenými, vyskytujúcimi sa obyčajne na tvári alebo predkoleniach. Dfdg. treba odlíšiť mykózu.

jododerma tuberosum – druh liekového exantému, ktorý vzniká po prípravkoch obsahujúcich jód. Podobá sa bromoderma tuberosum, je však výraznejšia ulcerácia a menej nápadná hyperplázia epitelu.

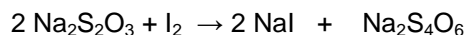
jodoform – trijódmetán, CHI₃, M_r 393,78; používa sa vo veter. med. ako povrchové dezinficiens a antiseptikum samičích reprodukčných ciest. Je to žltý prášok al. kryštálky, nepríjemného zápachu, veľmi slabo rozp. vo vode, 1 g sa rozpúšťa v 60 ml chladného alkoholu, v 16 ml vriaceho alkoholu, 10 ml chloroformu, 7,5 ml éteru, 80 ml glycerolu, 3 ml disulfidu uhličitého, 34 ml olivového oleja; voľne rozp. v benzéne, acetóne, ľahko rozp. v petroléteri. Je inkompatibilný s oxidom ortuťnatým, kalomelom, dusičnanom strieborným, tanínom, peruviánskym balzomom.

jodoformizmus – [jodoformismus] otrava →*jodoformom*.

jodofory – povrchovo aktívne látky (napr. nonoxynol al. Monosan-IOD), kt. pôsobia ako nosiče al. rozpúšťadlá jódu. J. zvyšujú baktericídnu aktivitu jódu, redukujú tlak pár a zápach. Používajú sa ako miestne antiseptiká a dezinficiencia kože (Biopal CVL-10®, Dermevan®, Idonyx®, Iobac®, Ioprep®, Iosan®, Kleenodyne®, Rhudane®, Showersan®, Wescodyne®, Westamine X®); →*povidónjód*.

Jodo-Metil-Fillina® (Malesci) – bronchodilatans; →*etamifylín*.

jodometria, ae, f. – [jodum + g. metron miera] oxidoredukčná odmerná analytická metóda založená na miernej redukcii jódu na jodidový ión a na oxidácii jodidového iónu na jód. Základom j. je reakcia jódu s tiosíranom sodným

tiosíran sodný

tetrátionan sodný

Jodomiron® (Bracco) – rtg kontrastná látka, diagnostikum; *N*-metyl-D-glukamínová soľ →*jodamidu*.

jodopénia – [jodopaenia] nedostatok →*jódu* v organizme. Mierna j. sa môže oprejavíť zväčšením štítnej žľazy (strumou), ťažší nedostatok hypothyreózou, veľmi ťažká j. v detstve má za následok kretinizmus. J. sa najčastejšie zisťuje vyšetrením jodúrie.

jodopsín – jeden z 3 zrakových pigmentov izolovaných v čapíkoch sietnice. Jeho absorpčné maximum je ~ 560 nm. Biol. aktivita je podobná rodopsínu. Pozostáva z chromoforu, 11-*cis* retinalu nadviazaného na fotopsín, špecifickú proteínovú zložku čapíkových pigmentov.

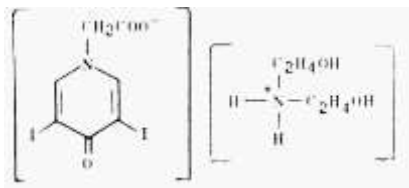
jodoterapia, ae, f. – [jodum + g. therapiá liečba] jodoterapia, liečenie →*jódom* al. jeho zlúč.

jódovaný olej – Oleum ethiodatum, jódované etylestery karboxylových kys. makového oleja (Lipiodol® – obsahuje 0,48 g jódu v 1 ml); rtg kontrastná látka na hysterosalpingografiu, hysteroografiu, lymfografiu, sialografiu, fistulografiu a vyšetrenie slzných kanálikov.

Jodozoat Meglumín® (Dagra) – rtg kontrastná látka, diagnostikum; →*meglumínacetrizoát*.

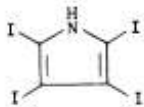
jodouria – [joduria] obsah jkódu v moči,. Vyšetruje sa pri chorobách štítnej žľazy, najmä na posúdenie množstva →*jódu* v tele a na zistenie príp. nedostatku jódu v tele (jodopénie)

jódpyracet – syn. diodón, kombinácia kys. 3,5-dijód-4-oxo-1-(4*H*)-pyridínoctovej a 2,2'-iminobis[etanol] (1:1), $C_{11}H_{16}I_2N_2O_5$, M_r 510,09; rtg diagnostikum. Prípravky – RP 3203®, Diatrast®, Iopyracil®, Nosylan®, Oparenol®, Per-Abrodil®, Neo-Tenebryl®, Nosydrast®, Py-lumbrin®, Savac®, Umbradil®, Uriodone®, Vasiodone®, Xumbradil®).

Jódpyracet

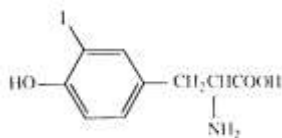
jódpyrol – 2,3,4,5-tetrajód-1*H*-pyrol, $C_4H_4I_4N$, M_r 570,74; antiseptikum, vo veter. med. sa používa ako dezinficiens povrchových lézií a samičích reprodukčných ciest (Iodol®).

Jódpyrol

Jodthyrox® tbl. (Merck) – Levothyroxinum natricum 100 mg + Kalii iodidum 130,8 mg v 1 tbl.; hormón; →levotyroxín.

3-jódtyrozín – monojódtyrozín, $C_9H_9INO_3$, M_r 307,10.

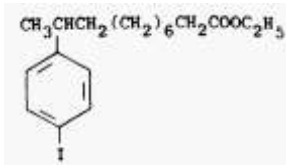

3-jódtyrozín

joduria, ae, f. – [jodum + g. úron moč] jodúria, vylučovanie jódu močom.

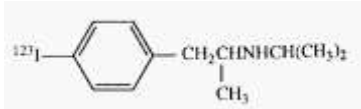
Joestove telieska – [Joest, Ernst, 1873 – 1926, nem. veterinárny patológ] inklúzie v jadrách mozgových buniek zvierat s Bornovou chorobou.

jofendylát – etylester kys. 4-jód-iota-metylbenzéendekánovej, $C_{19}H_{29}IO_2$, M_r 416,34; rtg kontrastná látka, hlavná zložka prípravkov Ethiodan®, Mulsopaque®, Myodil®, Neurotrast®, Pantopaq®.

Jofendylát

jofetamín ¹²³I – (±)-4-(jód-¹²³I)- $\square$ -metyl-*N*-(1-metyl)benzénetánamín; [¹²³I](±)-izopropyl-*p*-jódamfetamín, $C_{12}H_{18}^{123}IN$, rádioaktívna látka rozp. v tukoch, používaná na zobrazovanie mozgu (hydrochlorid $C_{12}H_{19}Cl^{123}IN$ – IMP®, ¹²³I labeled IMP®, ¹²³I-M123®, Perfusamine®, Spectamine®).

Jofetamín

Joffroyov príznak – [Joffroy, Alexis, 1844 – 1908, franc. lekár] →príznaky.

Joffroyov reflex – [Joffroy, Alexis, 1844 – 1908, franc. lekár] →reflexy.

jóga – [sanskrt jarmo, sebaovládanie, disciplína] **1.** obskurné čarodejníctvo, vykonávané pre obživu, uspokojenia zvedavosti davov ap. pohnútok; **2.** systém duševných a telesných cvičení na ovládnutie svojej mysle, tela a jeho fyziol. procesov; **3.** indické nábožensko-filozofické učenie v rámci systém →hinduizmu; →indická medicína. Výraz j. sa vyskytuje vo védskom písomníctve vrátane raných upanišád, kde sa používa v zmysle duchovného spojenia s bohom. V indickej filozofii sa j. pokladá za jeden zo 6 „daršanov“, t. j. filozofických smerov, kt. z rôznych hľadísk skúmajú svet.

Podľa Rádhakrišnana (1961) autori upanišád sú presvedčení, že naše nedokonalé poznávacie schopnosti nie sú schopné postihnúť skutočnosť. Mysleľ človeka porovnávajú so zrkadlom, v kt. sa odráža skutočnosť. Rozsah, v akom poznávame skutočnosť, závisí od stavu mysle, či dokáže reagovať na celé bohatstvo skutočnosti. Farby sa nezjavujú slepcovi, ani hudba hluchému ani filozofické pravdy slabomyseľnému. Poznávacie procesy nie sú ani tak tvorením ako skôr objavovaním. Z toho plynie, že zjavovanie bude nedokonalé al. pokrivené, keď na nástroji lipne dajaká škvrna al. nedokonalosť. Sebecké pranie a vášne sa dostávajú medzi nástroj mysle a skutočnosť, kt. sa má odhaliť, keď pôsobí osobnosť subjektu na povahu nástroja, odraz sa stáva nejasným. Nezrelosť pozorovateľa zatemňuje objekt jeho výmyslami. Predsudky, kt. uňho prevládajú, sú vrhané na pravdu veci. Omyl spočíva v tom, že chyby nástroja prenikajú do skutočnosti. K objaveniu pravdy je nevyhnutný nestranný a neosobný postoj a všetko, čo je len osobné, prekáža tomuto procesu. Musíme sa chrániť pred znetvo-rením a zlyhávaním svojich myslí. Rušná energia mysle sa musí skrotiť, aby prenášala pravdu pasívne ako kanál. J. poskytuje smernicu, ako zušľachtiť myseľ a zlepšiť zrkadlo, udržiavať ho čisté tým, že vylúčime všetko, čo patrí len jedincovi. Len týmto výcvikom možno vystúpiť do tej výšky usilovnej neosobnosti, z kt. takto vybavené duše sveta vidia vzdialené vízie.

Táto metóda je v súlade s upanišádovou teóriou *ja*. Naše vedomie sa odvracia od večného sveta a stráca sa v pomíňajúcom neskutočnom svete, utváraním myslí na základe zmyslových dojmov. Keď sa povzniesieme nad empirické *ja*, nejde o negáciu, ale o zintenzívnenie *ja*. Keď sa *ja* spája s empirickými udalosťami, nemôže sa jeho aktivita úplne rozvinúť. Keď sa prekročia hranice empirickej existencie, zintenzívni sa univerzálny život, *ja* sa obohacuje a osobnosť sa zvyšuje. Potom je celá skúsenosť zatahnutá do tohto *ja*. Na nižších stupňoch, kde sa *ja* stotožňuje s akýmsi určitým stredom, vzniknutým časovými a priestorovými udalosťami, nezachytáva celý svet skúsenosti. Najprv musíme prekonať užší kruh skúseností, ku kt. sme prilipli, kým v sebe môžeme zhromaždiť celú skúsenosť, ktorej stredom a obvodom je boh a človek. Potom vystupujeme do stavu, v kt. „niet rozdielu medzi tým, čo je zvnútra a čo je vonku“. J. kladie dôraz na to, že vonkajšie zameranie sa musí obmedziť skôr než sa môže uplatniť a výrazne vyjadriť pravý vnútorný ideál. Musíme prestať žiť vo svete tieňa skôr než dosiahneme večný život.

J. žiada, aby človek prešiel určitým behom mentálneho a spiri- tuálneho výcviku. Aby uskutočnil slobodu, musí ovládnuť svoju myseľ, kt. ho púta k vonkajším veciam a zotročuje ho. Keď je obeťou vonkajších objektov a okolností, nedosiahne uspokojenie. Cestou, kt. možno dosiahnuť stabilitu mysle, je koncentrácia al. upnutie myšlienky na určitý čas na dajaký osobitný predmet pri vylúčení všetkých ostatných. Len cvik pomáha zdokonaľiť sa v tomto spôsobe.

Ľudská duša v tomto svete žije oddelene od Najvyššej Duše a je podrobená všetkým možným utrpeniam práve pre toto oddelenie. Duchovné splynutie s bohom je cestou ako sa zbaviť utrpenia a strastí tohto sveta. Jóga znamená dostaviť sa k bohu, uviesť sa do pomeru k sile, kt. riadi vesmír, sýkať sa s absolútnom. Ide o úsilie človeka zjednotiť sa s hlbším princípom.

J. je náuka, kt. chce ukázať cestu k múdrosti a spaseniu. Jej ťažiskom je praktická stránka, snaha ukázať prostriedky na dosiahnutie týchto cieľov. Jej teoretickým základom je →*sánkhja*. Na rozdiel od nej však j. pozná osobného boha, kt. nemôže byť tvorcom a vlád-com sveta, ale len najvyššou a súčasne jedinou čistou purušou (duchovným princípom), kt. je od večnosti zbavený spojenia s prakti (materiálnym princípom). Preto v praktickom učení j. nezaujima ústredné miesto.

Za hlavnú vec na ceste k splynutiu individuálnej duše s Bohom pokladá sústavu cvičení, kt. vedú k stavu mystickej extázy a úpl- ného tranzu, keď sa človeku stráca okolitý reálny svet. Myšlienku, že človek môže dosiahnuť najhlbšie poznanie, vytrženie a spasenie určitým systémom asketických cvičení, meditáciou a koncentráciou, kt. je základom j., nájdeme aj u iných národov.

Tieto cvičenia majú pôvod v ďalekej minulosti. Podľa archeologických nálezov sa usudzuje, že j. existovala v Indii už pred 6000 r.

Ťažiskovým textom j. je 194 sútier (Jóga-sútry), pripisovaných Patandžalimu (~ 1. stor. pr. n. l. al. 1. stor. n. l.), kt. systematizoval tieto cvičenia a vyložil ich vo svojej 4-dielnej Jóga-sútre.

Jogín musí nastúpiť dlhú a namáhavú cestu, ak chce dosiahnuť oslobodenie od strasti a znovuzrodenie. Toto dlhoročné trpezlivé sebaopremávanie má 8 stupňov:

1. *Disciplína* – sem patrí ahimsa (neublížovanie, nenásilie; ten istý príkaz ako v budhizme a džinizme), pravdivosť, cudnosť a zbavenie sa všetkého egoizmu a hmotných záujmov.
2. *Sebadisciplína* – dodržiavania 5 príkazov: telesnej i duchovnej čistoty, skromnosti, askézy, štúdia a oddanosti bohu.
3. *Správne sedenie* – podrobné predpisy o spôsobe sedenia ako najlepších predpokladoch pohrúženia sú v Bhagavadgíte: „Na čistom mieste si postav pevné sedadlo, ani príliš vysoké, ani príliš nízke, a rozpresti na ňom posvätnú trávu, antilopiu kožušinu a plátno. Keď usadneš na sedadlo, zameraj svoju myseľ na jediný bod, skrot' činnosť myšlienok i zmyslov a aby si očistil svoje ja, pohrúž sa do sebadisciplíny. Telo, hlavu a krk drž priamo a nehybne, pevne, uprene hľad' na špičku vlastného nosa a nerozhliadaj sa po okolí.“
4. *Regulácia dychu* – obsahuje pravidlá na vydychovanie, vdychovanie a zadržovanie dychu.
5. *Odpútanie zmyslových orgánov* od všetkých vonkajších predmetov.
6. *Sústredenie myšlienok* na jediný predmet medzi všetkými.
7. *Meditácia* – uvažovanie, ešte intenzívnejšie sústredenie, pri kt. je myslenie úplne obsadené zvoleným predmetom; ako pomôcka sa odporúča ustavičné opakovanie posvätnej slabiky „om“.
8. *Pohrúženie a vytrženie* – najvyšší stupeň: Duch stratil vedomie seba samého ako individuálnej bytosti. Jogín dospieva k blaženému a božskému videniu prazákladu sveta. Tomu, kto tento stav, neprežil, ho nemožno opísať slovami.

Ako vedľajší účinok získava vraj jogín na tejto ceste rôzne divotvorné sily a nadprirodzené schopnosti. V starých Jóga-sútrach sa napr. uvádza znalosť minulosti a budúcnosti, schopnosť rozumieť reči všetkých zvierat, poznať predchádzajúce životy, rozprávať sa s mŕtvymi, stať sa nekonečne malým a neviditeľným al. rozrásť sa do nesmiernych rozmerov, preniesť sa podľa želania kamkoľvek, „vidieť“ predmety vzdialené tisíce kilometrov, čítať myšlienky iných, dosiahnuť silu slona, poznať skryté a vzdialené veci, vesmír, usporiadanie tela, tíšiť hlad a smäd, dosiahnuť odolnosť proti vode, bahnu a trňiu, vyslobodiť sa z nich, pohybovať sa vzduchom, telesná dokonalosť a neporušiteľnosť telesných vlastností, ovládať zmyslové orgány, svrchovane vládnuť nad všetkým bytím, ovládať živly a dosiahnuť vševedúcnosť.

Metódy j. možno triediť podľa jednotlivých ľudských funkcií, z kt. vychádzajú: karma-jóga má ovládnuť konanie, aby sa dosiahlo oslobodenie – mókša; džana-jóga vedie k vzdaniu sa vlastnej individuálnej existencie tým, že analytickým myšlienkovým rozborom sa jogín dopracuje poznania jej neskutočnosti; bhakti-jóga obetuje všetky emócie tvorcovi a pánu vesmíru, premietnutému do ľubovoľne zvolenej predstavy osobného boha; radža-jóga vedie k ovládnutiu mysle; hatha-jóga smeruje k ovládnutiu tela.

Nižším stupňom j. je hatha-jóga – spôsoby takého ovládania tela, kt. človeka pripraví na prechod k radža-jóge – systému psychických cvičení, kt. vyvolávajú úplné prerušenie kontaktov s reálnou skutočnosťou. Systém hâtja-jóga sa skladá zo sebaovládania (jâma), ovládania dychu (prânâjâma), telesnej polohy (âsana), uzavretie zmyslov vonkajším javom (pratjâhâra), koncentrácia mysle (dhârana), meditácia (dhjâna) a stav konečného vytrženia (samâdhu) z telesnej osobnosti.

Cvičenia j. sa stali súčasťou väčšiny náboženstiev v Indii; ich vzory sú rôzne v rôznych metafyzických systémoch. V upanišádach ide o spojenie s brahmou al. realizáciu brahmy, v Patandžalího j. o nazeranie pravdy, kým v budhizme o dosiahnutie bódhisattva čiže o realizáciu svetovej prázdnoty vrátane budhizmu ako jedna z ciest k „spáse“. Hatha-jóga sa bez dodatočného odôvodnenia pokladá za univerzálnu liečebnú metódu všetkých chorôb a nezvyčajného ozdravenia organizmu. Niekt. jej procedúry (napr. metodika dýchania) sa do určitej miery ujali v liečebnom telocviku.

V ostatnom čase j. prenikla do USA a Európy. Kurzy j. sa sústreďujú na 3 hlavné aspekty: držanie tela, dýchanie a meditáciu. V európskej med. a psychol. sa využívajú niekt. prvky j., napr. v Schultzovom autogénnom tréningu a od neho odvodenom Kretschmerovom aktívne-hypnotickom tréningu.

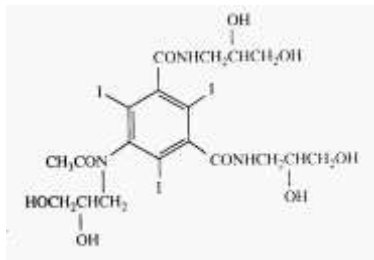
V stave jogínskej extázy sa objektívne dokázala autonómna aktivácia. Autonómnu aktiváciu pozoroval Corby a spol. (1978) aj pri meditácii u skúsených jedincov, kým neskúsení „mediátori“ javili autonómnu relaxáciu. Meditačné cvičenia mali za následok zníženie vedomia a zvýšenú sugestibilitu (Dostálek a spol., 1979).

jogurt – mliečny produkt, kt. vzniká z mlieka činnosťou mliečnych baktérií (*Lactobacillus bulgaricus*). Mlieko sa naočkuje starým j., zahrieva sa na 40 °C asi 10 – 15 h, pričom baktérie skvasujú laktózu na kys. mliečnu, kt. dodáva j. kyslú chuť.

Johannisbrotmehl – svätójánsky chlieb, endospermy stromov *Ceratonía siliqua* L., *Leguminosae*. Pozostáva z proteínov, ako sú albumíny, globulíny, prolamíny, glutelíny, pentozány, ďalej popola, tukov, vlákniny. Používa sa ako adsorbens-demulcens, nahrážka kávy, čokolády a kakaá, stabilizátor, zahusťovač a vehikulum v potravinárstve a kozmetike, v textilnom a pa-piernickom priemysle.

Johanssen, Wilhelm Ludwig – (1857 – 1926) dán. biológ a botanik. Jeden zo zakladateľov weismanovskej genetiky, prof. na univerzite v Kodani. Zaoberal sa fyziológiou rastlín, najmä genetikou. Známym sa stal aplikáciou matematiky v biológii. R. 1911 zaviedol pojem gén.

johexol – 5-[acetyl(2,3-dihydroxypropyl)ami-no]-*N,N*-bis-(2,3-dihydroxypropyl)-2,4,6-tri-jód-1,3-benzéndikarboxamid, C₁₉H₂₆I₃O₈, M_r 821,14; neiónová rtg kontrastná látka, rtg diagnostikum (Omnipaque®, Exypaque®).

Johexol

Johneho bacil – [Johne, Heinrich Albert, 1839 – 1910, nem. patológ pôsobiaci v Dražďanoch] *Mycobacterium paratuberculosis*.

Johneho choroba – [Johne, Heinrich Albert, 1839 – 1910, nem. patológ pôsobiaci v Dražďanoch] →choroby.

johnin – [Johne, Heinrich Albert, 1839 – 1910, nem. patológ pôsobiaci v Dražďanoch] filtrát kultúry Johneovho bacila (*Mycobacterium paratuberculosis*), podobný tuberkulínu, používa sa na vyvolanie kožnej reakcie (johninová reakcia) pri testovaní dobytká na Johneho chorobu.

Johnsonov test – [Johnson, George, sir 1818 – 1896, angl. lekár] →testy.

Johnsonova-Stevensova choroba – [Johnson, Frank Chambliss, 1894 – 1934; Stevens, Albert Mason, 1884 – 1945, amer. pediater] →Stevensov-Johnsonov sy. (→syndrómy).

Joliot-Curie, Frédéric – (1900 – 1958) franc. fyzik a chemik, asistent Marie Curie-Sklodowskej a manžel jej dcéry Iréne. R. 1935 mu bola spolu s manželkou udelená Nobelova cena za práce na príprave nových rádioaktívnych prvkov.

Joliotová-Curieová, Iréne – (1897 – 1956) fyzička a chemička, dcéra Marie C. Sklodowskej, manželka Frédérica J.-C. r. 1935 jej bola udelená Nobelova cena za chémiu spolu s manželom za práce na príprave nových rádioaktívnych prvkov.

Jollesov test – [Jolles, Adolf, 1864 – 1944, nem. chemik] →*testy*.

Jolliffeho syndróm →*syndrómy*.

Jollyho reakcia – [Jolly, Friedrich, 1844 – 1904, nem. neurológ] chýbanie odpovede svalu na jeho dráždenie faradickým prúdom, pri zachovanej sile vôľovej kontrakcie a stimulácii galvanickým prúdom.

Jollyho telieska – [Jolly, Justin Marie Jules, 1870 – 1953, franc. histológ] →*Howellove-Jol-lyho telieska* (→*telieska*).

Jomezol® – inhibítor funkcie štítnej žľazy; →*metimazol*.

Jomybel® (Sarva) – antibiotikum; →*jozAMYCÍN*.

Jonctum® (Merrell) – antiflogistikum; derivát hydroxyprolínu, podporuje hojenie rán; →*oxaceprol*.

Jones, Maxwell – (1907 – 1990) škótsky psychiater. Medicínu študoval v Edinburgu, psychiatriu v USA na Pensylvanskej a Kolumbijskej univerzite. Pôsobil v nemocnici v Maudsley v Londýne, po 2. svetovej vojne viedol sociálnorehabilitačné oddelenie v belmontskej (neskôr Hendersonovej) nemocnici v Suttone (Surrey pri Londýne), neskôr v psychiatrickej liečebni Dingleton v Melrose (Škótsko), a v psychiatrickej nemocnici Fort Logan v Denveri (Colorado, USA). Prednášal aj na Stanfordovej a Oregonskej univerzite v USA. Zaoberal sa th. psychopátov a psychóz, vytvoril koncepciu →*terapeutickéj komunity*. Napísal niekoľko monografií o th. komunita a sociálnej psychiatrii, o. i. „Social psychiatry in practice. The idea of the therapeutic community“ (1968).

Jonnescova krkva – [Jonnesco, Thoma, 1860 – 1926, rum. chirurg] syn. Juwarova krkva, plica parietoperitonealis, peritoneálna krkva v plode vznikajúca na ľavej strane colon ascen-dens, pripojená k parietálnemu peritoneu vpravo od colon ascendens.

Jonnescova jama – [Jonnesco, Thoma, 1860 – 1926, rum. chirurg] recessus duodenalis superior, záliv medzi plica duodenalis inferior et superior.

Jonesov-Cantarowov test →*testy*.

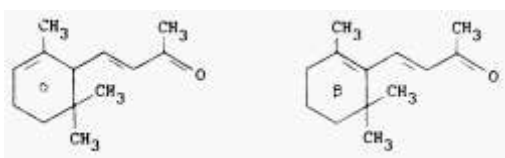
Jonesova ortóza – [Jones, Robert, sir, 1858 – 1933, angl. ortopéd a chirurg] torakolumbosakrálna ortóza. Pozostáva z 2 vertikálnych paralelných líšt, kt. dole spája širšia horizontálna lišta; pásy obmedzujú pohyby ramien, tvoria podporu brušnej stene a ingvínam, pričom hrudník ostáva voľný.

Jonesova poloha – [Jones, Robert, sir, 1858 – 1933, angl. ortopéd a chirurg] náhla flexia predlaktia pri naprávaní zlomeniny vnútorného kondylu humeru.

Jonesova zlomenina – [Jones, Robert, sir, 1858 – 1933, angl. ortopéd a chirurg] zlomenina diafýzy 5. metatarzu.

Jonesova-Moteho reakcia – syn. kožná bazofilová hypersenzitivita, slabá oneskorená hypersenzitivita, kt. vzniká niekoľko d po expozícii bielkovinovému antigénu vo vodnom rozt. (t. j. nie v kompletnom Freundovom adjuvans).

jonón – zmes, kt. hlavnou zložkou je □-ionón, 4-(2,6,6-trimetyl-2-cyklohexen-1-yl) a □-ionón, 4-(2,6,6-trimetyl-1-cyklohexen-1-yl)-3-buten-2-ón (□-jonón je kľúčovým intermediátom syn-tézy vitamínu A);

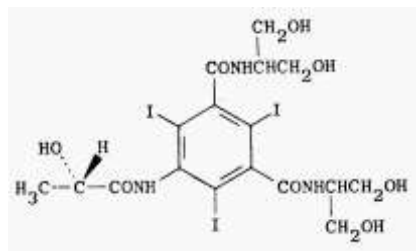
$C_{13}H_{20}O$, M_r 192,29. Izolovala sa z prchavých olejov rastliny *Boronia megastigma* Nees., *Rutaceae*. Je to tekutina, zápachu po cédrovom dreve, vo veľmi zriedenom alkoholickom rozt. má vôňu fialiek. Používa sa vo voňavkárstve. Môže vyvolať alergické reakcie (Irisone®).

Jonón

Jopagnost® tbl. (Léčiva) – Acidum iopanoicum 500 mg (66,7 % elementárneho jódu) v 1 tbl.; rtg diagnostikum; → *kyselina jopanová*.

Jopamido® – rtg kontrastná látka, diagnostikum; → *jopamidol*.

jopamidol – syn. jopamidol; (S)-*N,N*-bis[2-hydroxy-1-(hydroxymetyl)etyl]-5-[(2-hydroxy-1-oxopropyl)amino]-2,4,6-trijód-1,3-benzéndikarboxamid, $C_{17}H_{22}I_3N_3O_8$, M_r 777,09; rtg kontrastná látka, diagnostikum (B 15,000®; SQ 13,396®; Iopamiro®; Iopamiron®; Isovue®; Jopamido®; Niopam®; Solutrast®).

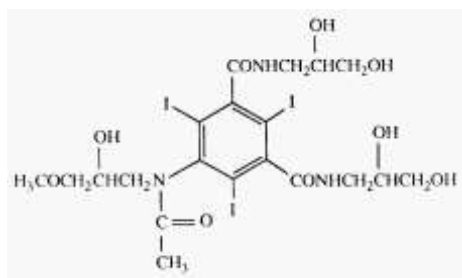

Jopamidol

Jopamiro® (Gerot) – rtg kontrastná látka; → *jopamidol*.

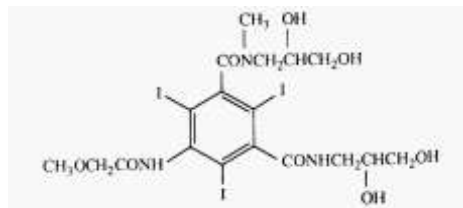
Jopamiron® (Gerot) – rtg kontrastná látka; → *jopamidol*.

jopentol – 5-[acetyl(2-hydroxy-3-metoxypropyl)amino]-*N,N*-bis(2,3-dihydroxypropyl)-2,4,6-trijód-1,3-benzéndikarboxamid, $C_{20}H_{28}I_3N_3O_9$, M_r 835,17; neiónová rtg kontrastná látka, vhodná na diagnostiku cievnych ochorení; osmolalita (300 mg / ml: 0,64 mol/kg H_2O).

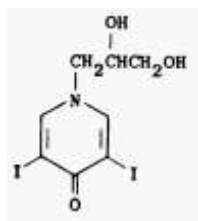
Jopentol

jopromid – *N,N*-bis(2,3-dihydroxypropyl)-2,4,6-trijód-5-[metoxyacetyl]-amino]-*N*-1,3-benzéndikarboxamid, $C_{18}H_{24}N_3O_8$, M_r 791,12; rtg kontrastná látka (Ultravist®).

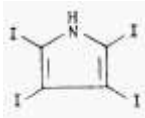
Jopromid

jopydol – 1-(2,3-dihydroxypropyl)-3,5-dijód-4(1*H*)-pyridinón, $C_8H_9I_2NO_3$, M_r 420,99; rtg kontrastná látka používaná na bronchografiu.

Jopydol

jopydón – 3,5-dijód-4(1*H*)-pyridinón, $C_5H_3I_2NO$, M_r 346,91; rtg kontrastná látka používaná na bronchografiu (*N*-metylglukaminát – Conray®, Angio-Contrix „48“®, Conray 400®, Medio-Contrix „38“®, Glofil-131® (značený ¹³¹I).

Jopydón

Jordan z Klausenburgu, Thomas – (1539 – 1586), lekár pôsobiaci na Morave. Popri G. Frascatorovi najvýznamnejší epidemiológ svojich čias. Určil „uhorský mor“ (škvrnitý týfus) a syfilis, prenášaný bankami v kúpeľoch.

Joristen® – zdroj jódu; →*perjodyl*.

Josacina® (Spret-Mauchant) – antibiotikum; →*jozamycín*.

Josamina® (Novag) – antibiotikum; →*jozamycín*.

Josamy® (Yamanouchi) – antibiotikum; →*jozamycín*.

Josaxin® (Yamanouchi) – antibiotikum; →*jozamycín*.

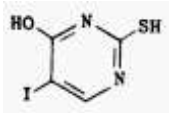
Josephov nôž – [Joseph, Jacques, 1865 – 1934, nem. chirurg] dvojčepelový skalpel na korek-tívnu rinoplastiku.

Josephova choroba – [Joseph, azorská rodina postihnutá chorobou] →*choroby*.

Josephova rinoplastika – [Joseph, Jacques, 1865 – 1934, nem. chirurg] resekcia kostno-chrupkovitej eminencie chrbta nosa pomocou pítky s cieľom modifikovať tvar nosa.

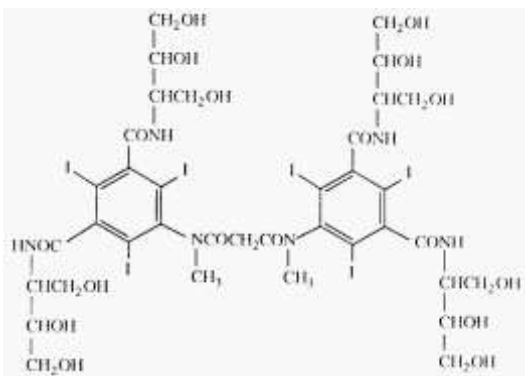
Josephova zvorka – [Joseph, Jacques, 1865 – 1934, nem. chirurg] zvorka používaná pri operácii nosa na lepšie narovnanie mobilizovaných kostných fragmentov.

jotiouracil – 2,3-dihydro-5-jód-2-tioxo-4(1*H*)-pyrimidinón, $C_4H_3IN_2OS$, M_r 254,06; inhibítor štítnej žľazy (Itrumil®).

Jotiuracil

jotrolan –5,5'-[(1,3-dioxo-1,3-propándiyl)-*bis*(metylimino)]-*bis*-[2,3-dihydroxy-1-(hydroxymetyl)-propyl]-2,4,6-trijód-1,3-benzéndikarboxamid, $C_{37}H_{48}I_6N_6O_{18}$, M_r 1626,24; diagnostikum, rtg kontrastná látka (Isovist®, Iotrovist®).

Jotrolan

Joubertov syndróm – [Joubert, Marie, kanad. neurológ 20. stor.] →*syndrómy*.

Joule, James Presscott – (1818 – 1889) angl. fyzik. Žiak J. Daltona. Žil v Salforde pri Manchestri ako majiteľ pivovaru, od r. 1854 sa venoval výlučne vedeckej práci. R. 1838 vynášiel elekt. motor. Použil v ňom otáčavý pohyb vodiča, ktorým prechádza elekt. prúd v magnetickom poli. R. 1840 objavil stav nasýtenia magnetizmom. R. 1843 formuloval zákon, podľa kt. pri prechode elekt. prúdu vodičom vzniká teplo (J. teplo). Experimentálne dokázal, že teplo môže vznikáť z mechanickej práce a stanovil jeho mechanicky ekvivalent. Tak sa stal spolu s J. R. Mayerom a H. Helmholtzom

Indikácie – akút. a chron. infekcie, vyvolané najmä grampozit. a gramnegat. kokmi, hemofilmi, chlamýdiami a *Mycoplasma pneumoniae*; sanácia bacilonosičov citlivých na j. vrátane *Corynebacterium diphtheriae*; alergia na iné antibiotiká (pri streptokokových a pneumokoko-vých infekciách nahrádza penicilín); v pediatrii najmä diftéria a pertusis; v ORL sinusitída, otitída, mastoiditída; pri infekciách horných i dolných dýchacích ciest (faryngitída, tonzilitída, laryngitída, tracheitída, bronchitída, bronchopneumónia, pneumónia najmä mykoplazmové a chlamýdiové, pľúcne abscesy, príp. i empyémy a bronchiektázie, baktériové komplikácie vírusových respiračných infekcií); infekcie kože, podkožia a mäkkých tkanív (furunkulóza, kožné abscesy, impetigo, paronychie a panaríciá, akne, furunkuly v tvári a karbunkuly), chla-mýdiové vnútropanvové zápaly u gravidných žien; zriedka pyelonefritída, ak je infekčné agens citlivé na j.; gonorea a včasný syfilis (pri intolerancii penicilínu).

Kontraindikácie – hypersenzitivita na j. a iné makrolidové antibiotiká; gravidita, laktácia; ťažšie poruchy funkcie pečene.

Nežiaduce účinky – ojedinelé ľahké poruchy funkcie GIT (nauzea, vracanie, hnačky, bolesti brucha), poruchy pečeneových funkcií; alergické kožné prejavy.

Interakcie – účinok j. znižujú penicilíny; j. znižuje koncentráciu teofylínu a digoxínu; zvyšuje toxicosť ergotamínu.

Dávkovanie – 1 – 2 g/d p. o., deťom < 14-r. sa podáva 30 – 50 mg/kg rozdelené v 3 čiastko-vých dávkach

Prípravky – EN-141®, Iosalide®, Jomybel®, Josamina®, Wilprafen® susp. (určený najmä de-ťom < 6.r.), tbl. obd., Wilprafen Forte® susp.

JP 992® – antihyperlipoproteinemikum; →*benfluorex*.

JPB – skr. angl. *junctional premature beats* junčkné extrasystoly.

JRA – skr. angl. *juvenile rheumatoid arthritis* juvenilná reumatoidná artritída.

J-subgén – angl. J sequence, J segment, joining segment, subgén, kt. sa po preskupení L-, V-, D- a C-subgénov stáva súčasťou VJ-exónu al. VDJ-exónu a kóduje asi 13 – 17 aminokyselín variabilnej časti reťazca imunoglobulínu.

jt – skr. angl. *joint* kĺb.

Jubalon® – analgetikum; →*karbifén*.

judaizmus – [z hebr. *Jehúdim* Židia] náboženský systém Židov, jedno z troch veľkých mono-teistických náboženstiev. Vo vývoji j. možno sledovať niekoľko etáp: 1. starozákonné biblic-ké náboženstvo, kt. začiatky spadajú až do nomádskeho obdobia, zahrňujú usídľovanie hebrejských kmeňov v Palestíne a končí sa zánikom samostatného judského kráľovstva r. 587 pred n. l.; 2. rabínsky j., kt. začiatky možno klásť do obdobia babylonského exilu (587 – 538 pred n. l.) a trvá až podnes; 3. rabínsky j. konca 18. stor., keď pod vplyvom židovského osvietenstva (haskaly) začínajú vznikať niekt. moderné smery židovského náboženstva.

Prvé obdobie judaizmu – charakterizuje prevaha prvkov monolatrie a henoteizmu. Kmeňovým božstvom Hebrejcov bol vtedy Jahve, kt. poňatie bolo značne antropomorfné. Sídlil v prenosnom svätostánku, tzv. „arche dohody“. V období osídľovania Palestíny sa hebrejské kmene dostali do kontaktu s vyspelou kananejskou poľnohospodárskou civilizáciou. Kmene, kt. sa usadili na severe krajiny (Izrael), prijali kultu poľnohospodárskych božstiev plodnosti (Baala a Aštaru). Po vzniku kráľovstva r. 1025 pred n. l. sa utvorila zákl. idea Jahveho, kt. nadobudol synkretický charakte a jeho sídlom sa stal chrám (templ) v Jeruzaleme, vybudovaný kráľom Šalamúnom (~ r. 960 pred n. l.). Bohoslužby mali charakter obetného kultu vykonávaného kňazmi, tzv. „kohenmi“ a „levítmi“. Tí

utvorili zbierky predpisov o obe-tiach a rituálnej čistote, kt. sa uchovali v biblických knihách Exodus a Levitikus. Centralizácia jahvistického kultu do jeruzalemského chrámu nastala až za judského kráľa Joziáša (okolo r. 622 pred n. l.). V priebehu kráľovského obdobia vzrastali tendencie smerujúce k etizácii náboženstva a k monoteizmu, kt. nositeľmi boli proroci kritizujúci z týchto pozícií oficiálny kult. V tomto období vznikali rôzne náboženské, etické a právne predpisy, kt. majú formu kmeňových tradícií. Neskôr sa niekt. z nich stali súčasťou právnych súborov obsiahnutých v 5 knihách Mojžišových (Pentateuch, tóra).

Druhé obdobie judaizmu – rozhodujúcim spôsobom ovplyvnil babylonský exil v r. 587 – 538 pred n. l. Židia stratili jeruzalemský chrám a svoju vlasť, kt. predstavovali centrá ich nábožen-skej a národnej existencie. Zákl. význam pre uchovanie identity nadobudli náboženské tra-dície, kt. vznikli v čase pred exilom. Židovskí vzdelanci vyhnaní do Babylónie ich začali zhromažďovať a utvárať z nich určité celky, kt. už mali prevažne monoteistický ráz. Tým sa položili základy biblie, resp. biblických kníh tóry, označovaných ako „písaný zákon“ (tóra še-bi-chtav). Postupne sa začali utvárať aj nové tradície, reagujúce na zmenené životné podmienky. Zásady rituálnej čistoty, prísneho dodržiavania soboty a obriezky, tvoriace základy rabínskeho j., sa tradovali spočiatku ústne („ústny zákon“, tóra še-be-al pe). Novým náboženským centrom sa postupne stali synagógy, v kt. obetný kult nahradili modlitby, čítanie tóry a spevy žalmov. Miesto kňazov a prorokov, kt. boli nositeľmi biblických tradícií, zaujali učenci, znalci zákona a tvorcovia ústnych tradícií. Tí položili základy rabínskeho j., kt. hlavnými zásadami je monoteizmus (pričom Jahve bol vyhlásený za jediného Boha všetkých národov), jednota Boha vyjadrená modlitbou (šema), božia inšpirácia tóry, dogma, že Židia sú národ vyvolený Jahvem, viera v príchod mesiáša, kt. Židov vyslobodí, odmena a trest v pozemskom i posmrtnom živote, sloboda vôle. Z náboženských a sociálnych ideálov sa zdôrazňovala bohabojnosť a vrúcnosť pri výkone náboženských predpisov. Zásady ústnej tradície a tóry boli určujúce princípy j. až do 19. stor., aj keď s niekt. modifikáciami, kt. priniesla náboženská filozofia j., ovplyvnená novoplatonizmom a aristotelizmom, ako aj rôzne mystické hnutia od raného stredoveku. Na princípoch rabínskeho j. je založený ortodoxný j. Stúpenci j. sa riadia zásadami tóry, talmudu a stredovekých rabínskych autorít.

V rámci j. však vznikali aj rôzne sekty, ako boli farizejovia (stavali náboženstvo nad zákony), extrémne konzervatívni saducejovia, radikálni a bojovní zelóti, predchodci kresťanstva esejci (žijúci asketickým životom so spoločným majetkom v sídlisku Kumrán v blízkosti Mŕtveho mora), od 17. stor. vo vých. Európe mystickí chasidisti bojujúci proti osvete a i.

Tretie obdobie judaizmu – trvá od začiatku 19. stor., keď sa rabínsky j. modifikoval reformným hnutím, kt. vzniklo pod vplyvom myšlienok židovského osvietenstva (haskaly) v Nemecku a od 30. r. 19 stor. nadobudlo veľký vplyv v USA, kde sa jeho hlavným predstaviteľom stal Isaac Mayer Wise. Reformný j. je postavený najmä na týchto zásadách: **1.** Židia sú len náboženskou skupinou, nie národnou entitou; **2.** pravým cieľom j. je vštiepiť svetu monoteizmus; **3.** exil nie je pre Židov tragédiou, ale požehnaním, pretože im umožňuje misiu medzi národmi.

Ďalším moderným smerom j. je konzervatívny j., kt. je postavený na zásade, že meniace sa životné podmienky vyžadujú zmeny v náboženskej praxi a observanciu, tieto zmeny sa však musia diať v súlade s historickými tradíciami a príp. s halachickou (nábožensko právnou) interpretáciou. Vedúcimi osobnosťami tohto smeru j. boli Leopold Zunz, Zacharias Frankel a Heinrich Graetz.

Reakciu na prísnu ortodoxiu, nedisciplinovanú reformu a vlašný konzervativizmus predstavuje rekonštrukcionalizmus, ako snaha o užšie prepojenie národnostných a náboženských prvkov v živote Židov. Hlavné zásady formuloval rabín Mordechai Kaplan: **1.** obnova duchovnej jednoty židovského ľudu; **2.** reorganizácia života židovských obcí v Amerike; **3.** pomoc rozvoju Izraela; **4.** obnovenie židovskej kultúrnej kreativity vo výchove, literatúre a umení; **5.** zintenzívnenie podielu Židov na aktivitách podporujúcich ideály demokracie. O rekonštrukcionizmus sa opiera → *sionizmus*.

Zákl. pramene j. sú okrem tóry ďalšie knihy Starého zákona – Proroci a Hagiographa, ďalej Mišna (súbor tzv. ústnej tóry, redigovaný v 1. stor. n. l. rabím Jehudom ha-Nasinom), Babylónsky talmud (ďalší súbor „ústnej tóry“ nadväzujúci na Mišnu, uzavretý redakciou v 6. stor. n. l.), rabínska responzívna literatúra (tzv. Poskim), Šulchan aruch, Kódex náboženského práva, kt. spísal Kosej Koaro (s komentárom Mošeho Isserklesa z Krakova).

Židia, pôvodne príslušníci kmeňa Juda, obyvatelia Judey (v exile sa nazývajú aj Izraeliti), v súčasnosti príslušníci špecifického etnika tvoria židovský národ v štáte Izrael, a súčasne národnostné menšiny, skupiny a jednotlivcov, kt. žijú v diaspore v rôznych krajinách sveta. V štáte Izrael sa j. stal štátnym náboženstvom, pričom sa v zákonodarstve obnovili aj staré náboženské normy tóry, najmä v oblasti rodinného práva; → *židovská medicína*.

Diaspora [g. diasporá rozptýlenie] je termín označujúci v helenistickej a rímskej dobe vystaňovanie Židov a ich potomkov z Palestíny. Základ diaspory je v r. 721 pred n. l. po dobytí Samárie a r. 586 pred n. l. po páde Jeruzalema. Hlavné centrá Židov v diaspore vznikli najmä v Alexandrii a v Ríme. Od r. 135 sa už o diaspore nehovorí, pretože všetci Židia boli už rozptýlení a vstup do Jeruzalema im zakázali. Od utvorenia štátu Izrael (1948) sa opäť začal používať termín diaspora na označenie asi 12 mil. Židov žijúcich mimo izraelský štát.

Zo sociol. hľadiska sú Židia žijúci v diaspore menšinovými etnickými spoločenstvami s pomerne intenzívnym vedomím spolunáležitosti, historickej continuity a väzby na pôvodné etnické územie. Židovská otázka je otázkou národnostnou a súčasne otázkou rasovej menšiny s veľmi špecifickým postavením v spoločnostiach. Antijudaizmus a antisemitizmus vychádzal z predstavy, že snahou Židov je ovládnuť svet, v USA a záp. Európe „židovskými plutokratmi“, v Rusku „židobolševikmi“, u nás napr. z tradičného obrazu Žida úžerníka, „šenkára, kt. alkoholizuje ľud“. Svetská moc tradične riešila židovskú otázku zatváraním Židov do gét, zákazmi pobytu, niekt. profesií, obchodu ap. Vyvrcholením tohto procesu bolo zničenie 268 synagóg v Nemecku r. 1928 a nacistický holokaust. Židia vytláčaní na okraj spoločnosti si vypestovali mimoriadnú schopnosť prežiť.

Na základe dogmy, že Židia „zavraždili Ježiša“ vyhlásila katolícka cirkev od r. 388 n. l. vojnu j. a jeho inštitúciám, najmä synagógam. Vypaľovať synagógy a likvidovať Židov prikázal aj Martin Luther vo svojich 7 bodoch o tom „čo robiť so Židmi“ (Spis o Židoch, 1543). Až II. vatikánsky koncil r. 1964 a dokument Nostra aetate (O vzťahu cirkve k nekresťanským náboženstvám) a Dignitatis humanae (O náboženskej slobode) r. 1975 a 1985 chápu Židov ako bratov kresťanov.

Judd, Charles Hubbard – (1873 – 1944) amer. psychológ. Jeho výskumy týkajúce sa merania výkonu učiacich sa subjektov mali vplyv na rozpracovanie školských osnov v USA. Napísal *Psychology of Secondary Education* (1927).

judikatúra – súhrn súdnych rozhodnutí; súdna prax.

Judolor® (Woelm) – vitamínový kofaktor enzýmov; → *fursoltiam*.

juga, orum – pl. od l. *jugum* (g. *zygon*) jarmo.

Juga alveolaria – ložiskové jarmá, kostné rozhrania medzi lôžkami zubov.

Juga cerebralia – mozgové jarmá, hrebeňovité vyvýšeniny na vnútornom povrchu lamina interna lebky oddelujúce preliačieniny (*impressiones gyrorum*), kt. sú podmienené tesným susedstvom mozgových závitov a ich tlakom na vnútorný relief kalvy. U detí a mladších osôb sú normálnym javom, od 50. r. sú zriedkavé. Ich zvýraznenie na rtg snímke lebky sa nehodnotí ako prejav zvýšeného vnútrolebkového tlaku, ak nie sú prítomné ďalšie jeho príznaky.

jugalis, e – [l. *jugum* jarmo] jugálny, hrdlový, jarmový.

Juglandaceae – orechovité. Čeľad' dvojkľúčolistých rastlín, stromov so striedavými, nepárno perovito zloženými listami. Sú jednodomé. Tyčinkové kvety sú v jahňadách a piestikové v málokvetých klasoch. Plodom je kôstkovica. Rastú v sev. miernom pásme (8 rodov, 58 druhov). V teplejších polohách sa u nás pestuje pre výživné semená a cenné drevo orech vlašský (*Juglans regia*); orech čierny a orech popolavý (*Juglans nigra*, *Juglans cinerea*) pochádzajú zo Sev. Ameriky.

Juglandis cortex – zložka prípravku Original Schwedenbitter Tropfen® sol.; →*Juglans*.

Juglans – rod stromov čeľade Juglandaceae. Niekt. druhy, napr. orech vlašský (*Juglans regia*), produkujú juglón.

Juglans ciberea – sušená vnútorná kôra, predtým sa používala ako laxatívum.

***Juglans nigra* L. (Juglandaceae)** – orech čierny, čes. ořešák černý. Strom s valcovitým štíhlym kmeňom, dorastá až do 30 m (v Sev. Amerike až 45 m). Kôra je tmavohnedá, pozdĺžne rozbrázdnená, skoro prechádzajúca v borku. Konáre sú v mladom veku chlpaté, neskôr viac-menej nahé, pupene hrotito vajcovité, šupiny plstnaté. Lístky sú na líci nahé, na rube krátko-stopkaté. Kvety sú v jahňadách, samčie 12 × 150 mm veľké s 20–30 tyčinkami, samičie kvety vo zväzoch po 3 – 5, blizny červenkasté. Orechy sú vajcovito okrúhle, v zrelosti čierne, nahé, drsné. Vonkajšie oplodie (exocén) nepuká ani v zrelosti. Semeno je olejnaté, nechutné, dozrieva v októbri.

Kvitne v apríli a máji. Druh pochádzajúci zo Sev. Ameriky, pestuje sa v celej juž. a stred. Európe, u nás v teplejších oblastiach juž. a záp. Slovenska, najmä v nížinách, Podunajsku, Záhorí a Dolnom Pohroní. Najväčšie plochy jeho kultúr sú v okolí Želiezoviec, ~ 43 ha. Je svetlomilný. Poskytuje hodnotné drevo. Zo semien sa získava olej.

***Juglans regia* L. (Juglandaceae)** – orech kráľovský. Rozložitý stredne vysoký strom z čeľade orechovitých. Má sivú kôru a hnedastú rozpukanú borku. Listy sú opadavé nepárno-perovité. Ak ich rozotrieme medzi prstami, príjemne voňajú. Kvety sú dvojaké: samčie sú usporiadané do hustých previsnutých jahňad a tvoria sa na kochoch vlnajších konárov; samičie kvety sú usporiadané v riedkych klasoch a tvoria sa na koncoch letorastov. Plody sú guľovité oriešky obalené čiaskou. Na povrchu sú žltkasto-zelené. Vnútri je nepukavý „orech“ s hrubou rozbrázdnenou škrupinou, chrániacou semeno. Orech pochádza z horských lesov od Balkánu až do Stred. Ázie a Barmy. Pestuje sa v teplejších oblastiach mierneho pásma prakticky po celom svete.

Obr.: vľavo *Juglans nigra*, vpravo *Juglans nigra*

Listy sa zbierajú v lete a usušené zelené oplodie z nedozretých orechov. Listy obsahujú asi 3 % trieslovín, málo silice a glykozid prechádzajúci po porušení listového pletiva do juglonu, kt. farbí do hneda. V sušenom oplodí je navyše

pomerne značné množstvo kys. askorbovej. V kozmetike sa využívajú vlastnosti juglónu. Výťažky z orechových drog sa používajú do opaľovacích olejov a krémov al. sa používajú ako farbivo na vlasy na dosiahnutie hnedých odtieňov. Vlasy možno farbiť čerstvou šťavou z oplodia zelených orechov aj doma. Asi 20 g rozdrvených zelených šupiek sa zmieša s 50 cm³ vody, 25 g kamenca a 75 g

stolového oleja. Mierne sa zahrieva až má zmes zodpovedajúci odtieň a potom sa ňou natierajú vlasy.

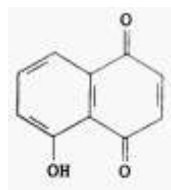
Juglans regia

Zloženie semien orecha čierneho (*Juglans regia*) (g/100 g)

Zložka	Obsah	Zložka	Obsah
Voda (g)	3,5	<i>Minerály</i> (mg)	
Proteíny (g)	14,8	Na	4
Tuky (g)	64	K	450
Polyénové karboxylové kys.	47,5	Ca	99
Sacharidy (g)	15,8	Mg	134
Vláknina (g)	2,1	Mn	1,8
Energia (KJ)	2,72	Fe	3,1
<i>Vitamíny</i> (mg)		Cu	0,31
A + β-karotén(IE)	30	Zn	3
B ₁ (mg)	0,3	P	380
B ₂ (mg)	0,13	S	146
B ₆ (mg)	1,0		
Niacín (mg)	1,0		
Kys. listová (μg)	48		
Biotín (μg)	37		
Kys. pantoténová (mg)	0,7		
Kys. askorbová (mg)	2		
Tokoferol (mg)	1,5		

Štáva nesmie byť stará, pretože rýchlo stráca farbiacu schopnosť. Možno použiť aj liehový výluh (10 g oplodia v 100 cm³ 50 % liehu). Obsah trieslovín sa využíva pri chron. črevných kataroch a zvonka do kúpeľov na svrbivé ekzémy a omrzliny. Orech sa pestuje najmä pre chutné olejnaté semená, kt. obsahujú až 50 % nevysychavého oleja.

juglón – nucin, reginánin; 5-hydroxy-1,4-hydrochinón; 5-hydroxy-1,4-naftalendión, C₁₀H₆O₃, M_r 174,15; antibioticky účinné naftochinónové žlté až hnedočervené farbivo. Nachádza sa v kôre nezrelého orecha vlašského a i. druhoch rodu *Juglans*, ako aj v jeho koreňoch a listoch. Farbí kožu do hneदा. Má aj antihemoragické, fungicídne a antibiotické vlastnosti (C.I. 75500®, C.I. Natural Brown 7®).

Juglón

jugomaxillaris, e – [l. *jugulum* hrdlo + l. *maxilla* čeľusť] jugomaxilárny, týkajúci sa os zygomaticum a maxily.

jugularis, e – [l. *jugulum* hrdlo] jugulárny, hrdlový.

jugulárny príznak → *Queckenstedtov príznak*.

jugulatio, onis, f. – [l. *jugulare* podrezať] jugulácia, náhle vyliečenie, rapídny ústup choroby vplyvom th.

jugulo(di)gastricus, a, um – [l. *jugulum* predná krčná oblasť, hrdlo + *musculus digastricus* dvojbruškový sval] týkajúci sa vv. jugularis a m. digastricus.

jugulogram – [*jugulogramma*] rtg znázornenie vv. jugularis pomocou kontrastnej látky. Je indikované pri podozrení na poruchu odtoku žilovej krvi postihujúcu vv. jugulares. Pri insuficiencii trikuspidálnej chlopne sa napr. zisťuje vysoká vlna „v“ a rýchla vlna „y“.

jugulum, i, n. – [l.] hrdlo, predná časť krku.

jugum, i, n. – [l., g. *zygon*] jarmo.

Jugum alveolaria (mandibulae) – vykľutie na vonkajšej strane sánky v miestach koreňov zubov.

Jugum alveolaria (maxillae) – vykľutie na vonkajšej ploche čeľuste, podmienené polohou koreňov zubov.

Jugum cerebralía – vyvýšeniny, hrany na vnútornej ploche lebky.

Jugum sphenoidale – spojenie malých krídel obidvoch strán klínovej kosti.

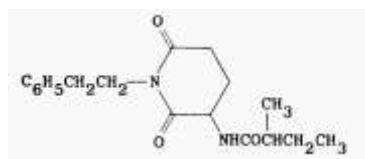
Jukeovci – fiktívne meno newyorskej rodiny, potomkov Anny Jukeovej, nar. r. 1740, z kt. všetci boli tuláci, zloději a prostitútky. Opis tejto rodiny s vysokou incidenciou kriminality, amorality, chorôb a chudoby pochádza od amer. sociológa R. L. Dugdalea; používa sa podobne ako rodina Kallikakovcov na ilustráciu teórie genetického determinizmu.

Julian, Percy – *1899, amer. chemik, prof. na Harvardskej univerzite, riaditeľ laboratória v Méxicu. Zo sóje získal proteín, kt. sa používa pri výrobe farbív v textilnom a papiernickom priemysle. Zo sójového oleja izoloval steroidy dôležité vo výrobe liekov a pohlavných hormónov.

juliánsky kalendár – kalendár, kt. zaviedol Gaius Iulius Caesar r. 46 pred n. l. a platil do r. 1582.

Julodin® (Takeda) – sedatívum, hypnotikum; →*estazolam*.

Julokrotín – syn. yulokrotín, *N*-[2,6-dioxo-1-(2-fenyletyl)-2-piperidiny]-2-metylbutanamid, C₁₈H₂₄N₂O₃, *M_r* 316,39; látka izolovaná z koreňa rastliny *Julocroton montevidensis* Klotzsch (*Euphorbiaceae*).

Julokrotín

Jumex® tbl. (Chinoin) – Selegilini hydrochloridum 5 mg v 1 tbl.; antiparkinsonikum, antide-presívum; →*selegilín*.

jumping disease – [angl. „skáková“ choroba] kultúrovošpecifické poruchy správania charakterizované zvýšenou reaktivitou na malé podnety, svalovými tikmi vrátane poskakovania, automatickým vykonávaním aj nebezpečných pokynov, niekedy kopolaliou a echoláliou. Nie je známe, či ide o neurogénnu al. psychogénnu poruchu. Patrí sem →*latah* a →*myriachit*; →*Gilles de la Touretteov sy.* (→*syndrómy*).

Juncaceae – sitinovitité. Čelad' jednoklíčnolistových rastlín, trvácich bylín, podobných trávam a ostriciam. Trojpočetné a obojpohlavné kvety sú pravidelné a vplyvom vetroopelivosti značne zjednodušené. Kvety tvoria vrcholikové súkvetia (najmä krážel'). Plodom je tobolka. Rastú spravidla v miernych a studených pásmach, v trópoch len na vysokých vrchoch (8 rodov, 300 druhov). Na vlhkých stanovištiach rastú druhy rodu sitina (*Juncus*), v lesoch, na lúkach a holiach rod chlpaňa (*Luzula*).

junctio, onis, f. – [l. jungere spájať] junkcia, spojenie, zlúčenie.

Junctio adhaerens – typ medzibunkového spojenia, kt. spája bunkové membrány a cytoskeletové elementy vnútri buniek a medzi bunkami, spájajú mechanicky susediace bunky. Patrí sem zonula adhaerens epitelových buniek, fascia adhaerens srdcových kardiomyocytov a dez-mozómy.

Junctio neurocentralis – neurocentrálne spojenie: synchondróza medzi stredom stavca a jednou z polovic stavcového oblúka; obliteruje fúziou oblúka a stredú stavca medzi 3. – 6. r. života.

junctura, ae, f. – [l.] spojenie, syn. articulatio, articulus, kĺb.

Junctura amelodontinalis – spojenie dentínu a skloviny v korunke zuba.

Junctura anorectalis – linea anorectalis.

Junctura atrioventricularis – AV spojenie, časť al. celá oblasť zahŕňajúca atrioventrikulárny uzol a Hisov zväzok, príp. aj jeho ramienka.

Junctura cardiooesophagealis – spojenie pažeráka so žalúdkom.

Junctura cartilaginea – articulationes cartilagineae.

Junctura cementodontinalis – j. dentinocementalis.

Junctura cinguli membri inferioris – articulationes cinguli membri inferioris.

Junctura columnae vertebralis, thoracis et cranii – syn. articulationes columnae vertebralis, thoracis et cranii, spojenie na chrbtici, na hrudníku a na lebke.

Junctura communicans – gap junction.

Junctura dentinocementalis – spojenie dentínu a cementu v koreni zuba.

Junctura dentogingivalis – spojenie cementu a ďasna pozostávajúce z epitelu a vláken ďasna.

Junctura dermoepidermalis – spojenie kože s podkožím.

Junctura fibromuscularis – spojenie medzi svalovými elementmi steny maternice a väzivovým tkanivom jej krčka.

Junctura fibrosa – syn. articulationes fibrosae, spojenie dvoch kostí väzivom.

Junctura gastrooesophagealis – j. oesophagogastrica.

Junctura ileocaecalis – spojenie lačníka a slepého čreva, kt. leží v pravom hypochondriu a je upevnené na zadnú brušnú stenu.

Junctura intercellularis – medzibunkové spojenie, špecializované oblasti hraničných oblastí buniek, kt. sprostredkujú spojenie medzi priľahlými bunkami; delia sa často na adherentné spojenia, voľné spojenia („gap“ junctions) a tesné spojenia („tight“ junctions), kt. sa delia ďalej podľa tvaru a rozsahu kontaktných plôch (macula, zonula, fascia).

„**Gap junctions**“ (syn. nexus) sú asi 3 nm zúženia medzibunkového priestoru obsahujúce asi 2 nm kanály al. póry pozostávajúce zo šesťuholníkových transmembránových proteínov vystielajúcich centrálny priesvit (connexon). Cez tieto kanály prestupujú ióny a malé molekuly, ako je väčšina sacharidov, aminokyselín, nukleotidov, vitamínov, hormónov a cAMP. V elektricky excitabilných tkanivách slúžia na vedenie elekt. impulzov cestou iónových prúdov (tzv. elektronické synapsie). Vyskytujú sa v tkanivách, ako je myokard a CNS.

„**Tight junction**“ sú medzibunkové spojenia, pomocou kt. sa spájajú priľahlé bunkové membrány, oddelené len 1 – 2 nm. Tieto spojenia variabilne okludujú intercelulárny priestor a obmedzujú al. vylučujú pasáž molekúl medzi bunkami. Niekedy sa označujú ako zonula occludens.

Junctura intermedialis – typ adherentnej juncie týkajúci sa interakcie aktínových filamentov. Termín sa niekedy používa na označenie zonula adherens, príp. fascia adherens.

Junctura intertendineum – syn. connexus intertendineus, medzišlachové spojenie.

Junctura lumbosacralis – syn. articulatio lumbosacralis, spojenie medzi piatym stavcom a krížovou kosťou.

Junctura manubrioglandiolaris – synchondrosis sternalis.

Junctura membri inferioris liberi – articulationes membri inferioris liberi.

Junctura membri superioris liberi – articulationes membri superioris liberi.

Junctura mucocutanea – miesto prechodu kože do sliznice.

Junctura mucogingivalis – syn. linea mucogingivalis; ostro vrúbkovaná, nevýrazná čiara prebiehajúca paralelne s voľným okrajom oddelujúcim tkanivo ďasna od sliznice ústnej dutiny; je viditeľná pomocou mikroskopu.

Junctura myoneuralis – j. neuromuscularis.

Junctura myotendinea – oblasť, kde sa spájajú a navzájom prestupujú svalové a kolagénové vlákna príslušnej šľachy.

Junctura neuromuscularis – syn. myoneurálna junkcia, nervosvalové spojenie, miesto spojenia motorickej koncovej platničky a subneurálnej štrbinu kostrového svalového vlákna, kt. ho inervuje. Po podráždení nervu sa z koncového axónu uvoľňuje excitačný neurotransmitter, acetylcholín, kt. difunduje synaptickou štrbinou a reverzibilne sa viaže na receptorové molekuly na povrchu svalového vlákna, čím iniciuje vznik akčného potenciálu, propagujúceho sa pozdĺž svalového vlákna s jeho následnou kontrakciou.

Junctura occludens – tight junctions; → *junctiones intercellularis*.

Junctura oesophogogastrica – j. gastrooesophagealis, miesto prechodu viacvrstvého dlaždicového epitelu pažeráka do jednovrstvého cylindrického epitelu žalúdovej kardia.

Junctura ossiculorum auditus – syn. articulationes ossiculorum auditus, spojenie sluchových kostičiek.

Junctura ossium – syn. articulatio, spojenie kostí, articulatio, kĺb.

Junctura sacrococcygea – syn. articulatio sacrococcygea, spojenie medzi krížovou kosťou a kostrčom.

Junctura sclerocornealis – limbus.

Junctura sternocostalis – mostíkovo-rebrové spojenie, spojenie rebra s hrudnou kosťou.

Junctura synovialis – syn. articulationes synoviales, kĺbové spojenie kostí.

Junctura tendineum – connexus intertendineus, spojenie šliach.

Junctura ureterovesicalis – syn. complexus ureterotrigoalis, spojenie mechúra a močovodu.

Junctura zygoapophyseales – articulationes zygoapophyseales.

junctus, a, um – [l. *jungere* spájať] spojený.

Jung, Carl Gustav – (1875 – 1961) švajč. psychológ, zakladateľ analytickej psychológie. Bol synom evanjelického farára. Manželstvo jeho rodičov bolo konfliktné. Otec trpel pochybnosťami vo viere, syn ho pokladal za slabého a bezmocného, vzájomne sa odcudzili. Matka bola neatraktívna, obézna, neurotická a rozpoltená, takže vlastné skúsenosti z detstva uľahčili Jungovi neskôr odmietnuť Freudov oidipovský komplex. Jung vyštudoval medicínu a špecializoval sa na psychiatriu. Pôsobil na psychiatrickej klinike v Zürichu, vedenej E. Bleulerom. Zoznámil sa s Freudom a z jeho podnetu sa stal r. 1919 prezidentom Medzinárodnej psychoanalytickej spoločnosti, neskôr sa však s

ním rozišiel. Cestoval za odlišnými kultúrami do Afriky, Ázie a Ameriky, aby našiel podklady pre svoje názory.

Jung sa staval najmä proti Freudovmu jednostrannému poňatiu libida, v kt. videl skôr duševnú ako sexuálnu energiu. Prehíbil aj svoj záujem o vzťah psychiky a kultúry a nakoniec dospel k vlastnému poňatiu ľudskej psychiky, tzv. *analytickej* (komplexovej) *psychológii*.

V začiatkoch svojej odbornej dráhy publikoval významnú prácu o asociačnom experimente. Vypracoval metódu asociačných komplexov ako nevedomých, a do značnej miery osamostatnených citovo zdôraznených súborov predstáv a tendencií, kt. ako dôsledok afektívneho náboja ovládajú duševnú aktivitu neurotika. Komplex môže blokovať prirodzený beh duševného života a prejavovať sa ako druhé ja, kt. stojí v protiklade s vedomým ja. Ak je silne afektívne nabitý, môže dokonca prevládnúť v usmerňovaní psychickej činnosti. Z hľadiska ja sú štyri možné vzťahy ku komplexu: úplná neznalosť jeho existencie, identifikácia, projekcia a konfrontácia. Len konfrontácia môže viesť k plodnému vyrovnaniu sa s komplexom a jeho rozriešeniu.

Aj keď Jung prijal mnohé princípy psychoanalýzy, nepokladal sexuálne pudy za hlavné, určujúce činitele ľudskeho správania. Nesúhlasil s Freudom najmä v otázke povahy *libida* a bol prvý, kt. kritizoval Freudovo chápanie detskej sexuality. Libido chápal ako všeobecné úsilie, všeobecný popud, *všetku* psychickú energiu, nielen sexuálnu energiu. Je *všeobecne dynamickou silou*. Ponímal osobnosť, kt. nazýval *psyché*, ako samostatnú sústavu. Každý človek je schopný vyjadriť svoju individualitu a jedinečnosť vo vzťahu voči okoliu. Jung pokladal ego skôr za aktívne ako reaktívne.

Podľa Junga osobnosť (psyché) pozostáva zo 4 hlavných subsystémov: **1. kolektívne nevedomie**; **2. osobné nevedomie**; **3. ego**, vedomé ja; bytostné ja (das Selbst), kt. spája vedomie s nevedomím.

Jung kládol dôraz na minulosť jedinca. Avšak na rozdiel od psychoanalýzy, kt. sa zaujímala o minulé skúsenosti človeka len od jeho fyzického narodenia ďalej (ontogenetická dimenzia), Jung rozšíril svoju perspektívu minulosti ďaleko za tento bod. Zahrňoval do nej živočíšnych a ľudských historických predkov (fylogenetická dimenzia).

Jung chápal nevedomie omnoho pozitívnejšie ako klasická psychoanalýza. Pojem osobného (získaného) nevedomia rozšíril o kolektívne (zdedené) nevedomie, v osobnosti jedinca prítomná druhová skúsenosť, analogická druhej inštinktívnej výbave, kt. zahrňuje primitívne, autistické a magické myslenie. Kolektívne nevedomie podľa neho obsahuje skúsenosti celého ľudstva a jeho kultúry, odovzdané každému jedincovi.

Dynamickými prvkami koncepcie nevedomia sú *archetypy*, charakteristické obrazy, resp. vzorce, v kt. sa vyjadrujú skúsenosti ľudstva s kľúčovými životnými objektmi a udalosťami (materstvo, ženstvo, božstvo, hľadanie a blúdenie a i.). Sú to pravzory pocitov a poznania, praobrazy intuitívneho chápania sveta (napr. tzv. imago, ako imago otca, muža, ženy) a pra-vzory ľudskej existencie vôbec. Reprezentujú večné témy a motívy ľudskej existencie prejavujúce sa v symbolických obrazoch rozprávok a mýtov, ale aj snoch ako praobrazy a determinujúce tak ako inštinky emócie a imagináciu človeka.

K významným archetypom patrí persona (maska, rola, kt. jedinec hrá na verejnosti), tieň (súbor primitívnych impulzov, ale aj spontaneity a tvorivosti), anima (ženské prvky v mužskej psychike), animus (mužské prvky v ženskej psychike), „self“ (celosť a integrácia osobnosti) a i.

Tieň sú tienisté stránky našej osoby, neprijemné a nemorálne aspekty nášho Ja, ku kt. sa nechceme hlásiť. Sú v ňom opačné tendencie, ako je nami zvolená forma života, je to naša odvrátaná strana. Nemusí byť vždy hodné zavrhnutia, patria k nim aj normálne inštinky a tvorivé impulzy. Živá postava tieň potrebuje, bez nej by bol život neúplný a plochý.

Anima a *animus* vychádzajú z predstavy, že v každom jedincovi sú okrem jeho prirodzenej maskulinity al. femininity prítomné aj črty zodpovedajúce opačnému pohlaviu. Personifikáciou ženskej povahy v nevedomí muža je *anima* a personifikáciou mužskej povahy v nevedomí ženy *animus*. Sú to vštiepené obrazy skúseností predkov s bytosťami opačného pohlavia a prispievajú k porozumeniu druhému pohlaviu. Môžu sa premietat' aj na osoby opačného pohlavia v našom okolí a môžu byť jednou z príčin mimoriadnej príťažlivosti. *Animus* nesie črty racionality, moci, bezcitnosti a zá- novitosti, predstavuje spontánne utváranie názoru, kt. ovláda city. *Anima* je jemnejšia, vrelšia a citovejšia, predstavuje spontánne utváranie citu.

Múdry stavec, resp. starý mudrc je personifikáciou duchovného princípu, je univerzálnou postavou vo svetových náboženstvách a v mytológii. Jeho protikladom je veľká matka zem, kt. predstavuje chladnú a hmotnú prírodnú podstatu. Tieto archetypy podľa Junga odrážajú vlastnú podstatu muža a ženy: muž je svojou podstatou duchovný, žena materiálna.

Archetyp otca vystupuje symbolicky v podobe otca tvorcu, otca trestajúceho a otca milujúceho. K týmto fantazijným a snovým zážitkom sa hľadajú okrem iného analógie v biblii, kde možno nájsť cholierického trestajúceho otca Starého zákona a dobrého otca Nového zákona. Aj v ontogenetickom vývoji si dieťa utvára obraz otca nebezpečného a ohrozujúceho i otca láskavého a vlúdneho.

Archetyp matky sa vyskytuje v podobách matky zeme, starostlivej a ochraňujúcej nebeskej matky, bohyně plodnosti al. temnej materskej bohyně, kt. pohlcuje, zvierá a obmedzuje.

Jung pokladal za zrelú, dobre prispôbenú osobu takého jedinca, kt. dosiahol vysoký stupeň sebauskutočnenia. Tento princíp ho radí k fenomenológom a teoretikom „ja“ (self theorists). S osobným prispôbením súvisí zásadná jednota osobnosti (celistvosť).

Self ako archetyp znamená niečo iného u Junga ako self u súčasných psychoanalytikov, kde predstavuje pohľad na seba, sebapoňatie (→*selfpsychológia*). U Junga self je „pravé ja“, „úplne bytosťné ja“, ktorým sa završuje proces osobnostného zrenia. Je to celosť, kt. je nadradená vedomému ja a zahrňuje vlastnú vedomú bytosť (ja – ego), ako aj nevedomú.

Symbolizmus pokladá Jung tiež za prejav primitívnych hnutí. Symbol je podľa neho transformátorom libidinózne energie do podujatia, výkonu, ale môže sa stať aj „symptómom potlačenej antitéz“.

Konflikty vznikajú na úrovni individuálneho aj kolektívneho nevedomia, resp. na rozhraní ich vzájomného vplyvu. Konflikty a komplexy oslabujú vedomú psychickú aktivitu (vedomie) a jej abnormálne oslabenie a disociácia tvoria podstatu duševných porúch, vyvolávajú vznik neurotických porúch.

Porozumenie tomuto svetu temných symbolov je jedným z predpokladov tzv. individuácie, cesty k svojmu autentickému ja zjednocujúcemu protiklady. Tým sa jedinec vyrovnáva s protikladnými stránkami svojej osobnosti a dospieva k vnútornej jednote (napr. muž so svojím nevedomým ženstvom, s archetypom animy ap.). Jungovi patrí aj zásluha o objav psychodiagnostického princípu asociácie, analyticky presná typológia extravertzie a introvertzie (→*typológia*) a jeho teória komplexov. Tieto komplexy vznikajú následkom neasimilovateľných zážitkov (najmä zlyhaní), kt. ako „cudzí telesá“ spočívajú v osobnom nevedomí a odtiaľ vyvíjajú vplyv na správanie jedinca, pôsobia teda ako nevedomé motívy iracionálnych spôsobov konania. V ľudskej psychike Jung rozoznáva dve základné funkcie: **1.** racionálne myslenie a cítenie; **2.** iracionálne vnímanie a intuícia. Myslenie je proces hodnotenia prostredníctvom poznatkov; cítenie je hodnotenie prostredníctvom emócií (príjemné – nepríjemné); vnímanie a intuícia pracujú s dojmami bez hodnotenia. Racionálne a iracionálne funkcie sa vzájomne dopĺňujú: keď je jedinec vedome racionálny, je súčasne

iracionálny. U introvertov je psychická energia (libido) zameraná dovnútra (naňho samého), u extrovertov navonok (na jeho okolie), a to utvára postojovú dominantu.

V *psychoterapii* videl Jung prvú úlohu v objasňovaní nevedemých súvislostí. Na rozdiel od psychoanalýzy sedí pacient v pohodlnom kresle proti terapeutovi ako pri priateľskej debata a čaká na vynáranie duševných obsahov, kt. súvisia s komplexom obsahujúcim pacientov hlavný problém. Psychoterapia postupuje v 7 krokoch: **1.** zníženie prahu vedomia, aby sa mohli vynárať obsahy nevedomého; **2.** vynáranie obsahov vo vedomí; **3.** zachytenie a uchovanie týchto obsahov vo vedomí; **4.** preskúmanie a pochopenie zmyslu jednotlivých obsahov; **5.** začlenenie tohto zmyslu do celkovej situácie jedinca; **6.** privlastnenie a spracovanie nájdeného zmyslu; **7.** organické vyčlenenie problému do celkovej psychiky pacienta (Jacobiová, 1992).

Podstatnou súčasťou je *analýza snov*. Sen „hovorí“ v obrazoch, myšlienky sa zjavujú v archaickej reči. Pre porozumenie snom je preto dôležité študovať prejavy detí a primitívnych národov. Na rozdiel od Freuda chápal Jung sny ako prirodzené spontánne nezahaľované vyjadrenie nevedemých procesov. Ťažkosti pri ich výklade nezapríčiňuje Freudov cenzor, vyvolávajúci „prestrojenie“, ale to, že sny nehovoria jazykom bdelého života. Svoj výraz nachádzajú v symbolickom jazyku. Aby človek sen pochopil, musí sa naučiť tomuto jazyku rozumieť. Väčšina snov má podľa Junga „kompenzačnú funkciu“: pomáhajú dostať z nevedomia do vedomia to, čo vo vedomí chýbalo.

Okrem výkladu snov je súčasťou psychoterapie aj využívanie imaginácie, keď si má pacient vyvolať dajaký dojem, snovú predstavu al. fantáziu, sústrediť sa na ňu a nechať ju rozvíjať.

Pozornosť psychológov vzbudilo jeho upozornenie na oslabenie uvedomenej duševnej aktivity a najmä jeho koncepcia typov, známa extravertia a introvertia. Jungov pojem „*individuácia*“ je predchodcom pojmu sebarealizácie a sebaaktualizácie, známych zo súčasnej humanistickej psychológie.

Jung predložil optimistickejšie poňatie ľudskej prirodzenosti ako Freud: „Sme motivovaní zrieť, zlepšovať sa a rozvíjať. Vývoj nie je rozhodnutý v detstve, ale pokračuje celý život, pričom závažné sú najmä zmeny v strednom veku medzi 35. a 40. r. života, keď môžu vzniknúť krízy“. Pre mnohých ľudí je to podľa Junga obdobie, keď vyriešili svoje základné pracovné a rodinné vzťahy, ale strácajú nadšenie a môžu pociťovať prázdnotu. Kým prvá polovica života je zameraná navonok a jej úlohou je socializácia, stať sa spoločenským človekom, splniť svoje úlohy v spoločnosti a rodine, druhá polovica by mala byť zameraná skôr dovnútra a mala by smerovať k integrácii všetkých vedomých a nevedomých zložiek osobnosti, kt. Jung nazýva *individuáciou*. Človek sa má stať sám sebou. V procese individuácie nastáva postupný posun v archetypoch, kt. má 4 štádiá: **1.** priznanie si deštruktívnych síl v našom tieni a uznanie temnej stránky našej prirodzenosti; **2.** prijatie aj čít opačného pohlavia, t. j. animy u mužov a anima u ženy; **3.** vyrovnanie sa s múdrou starcom a matkou zemou; **4.** dosiahnutie svojho integrovaného, pravého „plného Ja“.

Pomoc pri tomto procese individuácie Jung chápe ako podstatnú súčasť terapeutického práce. Jung sa snaží nájsť osobám, kt. stratili životný cieľ a trpeli strachom zo smrti vlastnú filozo-fickú orientáciu. Využíval metódy odreagovania, interpretácie, podpory i výchovného pôsobenia, analýzu snov a aktívnu imagináciu, kreslenie i pohybové techniky. Kládol dôraz na prežívanie, pretože len intelektuálne porozumenie nestačí. Rozlišoval medzi cieľom psychoterapie u ľudí v 1. polovici života, kt. len budujú vonkajší život, a v 2. polovici života, kedy je úlohou psychológa cesta do vnútra k individuálnemu naplneniu.

Od terapeuta Jung požaduje, aby sa vcíťoval do tajomstva pacienta. Domnieva sa, že aj zdanlivo nepochopiteľné správanie a bludy schizofrenikov sú reakciami na ľudské citové problémy daného typu osobnosti a ako reakcie bledej snovej produkcie, kt. majú zmysel. Jungova psychológia nachádza v psychózach a neurózach množstvo motívov, kt. spontánne a univerzálne vystupujú v

mýtoch, rozprávkach a fantáziách. Podkladom schizofrenie je takisto nevedomý konflikt, jeho riešenie však prebieha na úrovni prejavov kolektívneho nevedomia. Autistické a primitívno-symbolické myslenie schizofrenikov má teda korene v *archetypoch*. Za hlavnú príčinu duševných porúch pokladá primitívny postup a neintegrovanosť minulého s prítomným. Preto pochopenie pacienta si vyžaduje preskúmať komplex a diagnostikovať archetyp. Regresiou sa však aktivizujú aj potláčané funkcie.

Jungovej teórii sa vytýka nevedeckosť a jej aplikácii na psychoterapiu exkluzívnosť, v ostatnom čase má však značný vplyv. Hlavným predmetom kritiky Jungovho chápania psychológie sa stala koncepcia archetypov a *kolektívneho nevedomia*, kt. sú záležitosťou skôr viery ako empirickej overiteľnosti. Pavlov mu vyčítal najmä *animizmus*. Jungova psychológia sa väčšinou pokladá za špekulatívnu, animistickú a iracionálnu. Jeho orientácia na subjektívne zážitky, fantáziu, mytológiu, parapsychológiu, rozprávky a sny vyvolali ignorovanie jeho učenia pragmaticky zameranými zástancami kognitívnej, behaviorálnej a komunikačnej psychoterapie, svojich priaznivcov si však získala v transpersonálnej psychológii (Grof, 1992), Asaglioliho psychosyntéze (1976) a Mindellovej procesorientovanej psychoterapii (1993). Jeho zástancovia sú najmä osobnostne vyladení al. disponovaní sklonom k introverzii, meditácii, duchovnému a filozofickému mysleniu, al. tí, čo sa k nemu prepracovali životnou cestou s hľadaním, utrpením, sklamaním a pochybnosťami (Kratochvíl, 1977). Jungov prístup uplatňuje ústav C. G. Junga v Zürichu.

Jungbluthove vasa propria – [Jungbluth, Hermann, nem. lekár 20. stor.] vasa propria Jungbluth; →vas.

Jungov sval – [Jung, Karl Gustav, 1794–1864, švajč. anatóm] m. pyramidalis auricularae.

junipén – syn. longifolén.

Juniperus communis L. (*Cupressaceae*) – borievka obyčajná (čes. jalovec obecný). Vždyzelený ihlancovitý ker až 2 m vysoký. Listy ihlicovité, usporiadané do zväzočkov. Kvietky žlté, dvojdomé IV–V, plody dozrievajú v čiernomodrú dužinatú bobuľu (galbulus – súbor semien so zdužnatými plodolistami). Rastie na suchých stráňach sev. pologule.

Drogu tvorí usušený plod – Fructus juniperi (communis, syn. Baccae juniperi, ČsL 4) a bo-rievkové drevo – Lignum juniperi (communis). Plod je guľovitý, s priemerom približne 8 mm, fialovočierny, lysý, lesklý al. sivo oinovatený, niekedy so zvyškom stopky naspodku. Z plodov sa destiláciou a vodnou parou získava silica – Oleum juniperi baccarum, používaná ako derivans a rubefaciens v mazadlách. Zákl. zložkou plodu je silica (až 2 %), obsahujúca 1-terpinén-4-ol, α - a β -pinén, borneol, α -terpineol, geraniol a i. alkoholy. Ďalej sú prítomné katechínové triesloviny, flavonoidy, invertný cukor a horčičina. Droga musí obsahovať najmenej 1,0 % silice (V/m). Používa sa ako diuretikum a dezinficiens močových ciest. Široké uplatnenie má v líkérnictve a potravinárstve.

Z kmeňov, konárov a koreňov sa získava borievkové drevo – Lignum juniperi, kt. má analogické obsahové látky i použitie ako plod. Suchou destiláciou sa z borievkového dreva pripravuje borievkový decht – Pix juniperi, používaný ako dermatologikum.

Juniperi etheroleum – Menthosan® liq.

Juniperi fructus – ČSL 4, skr. Fruct. junip., plod (bobuľa) borievky obyčajnej (čes. plod jalovca obecného); →*Juniperus communis*. Diuretikum. Droga charakteristického aromatického zápachu, chuti korenitej, najprv sladkej, neskôr nahorklej. Musí obsahovať aspoň 1,0 % (V/m) silice.

Droga v celku – guľovitý plod v priemere 7 – 9 mm, fialovohnedý až čiernohnedý, lysý, lesklý. Na temene má trojlúčový šev a medzi jeho jednotlivými lúčmi vyniká vždy 1 nezreteľný cípovitý hrboľček plodovej šupiny. Na spodine bobulí býva ešte zvyšok krátkej plodovej stopky, niekedy aj s niekoľkými trojpočetnými praslenmi čiarkovito kopinatých, tuhých lístkov. Pri pozorovaní lupou je

priečny rez bobuľou nepravidelne kruhovitý až viac-menej nepravidelne hranatý, vyplnený hnedozelenou až svetlohnedou, hubovitou až zrnitou dužinou. Tesne pod pokožkou prebieha rad tmavšie sfarbených bodkovitých buniek, z kt. niekt. sú naplnené lesklým hnedým materiálom (silicové kanáliky). Uprostred sú uložené 3 tupo trojhranné semená so sivobielym endospermom. Nad nimi sú viditeľné väčšie silicové kanáliky v tvare malých kruhovitých dutiniek vyplnených lesklým materiálom, kt. z nich vyteká a utvára okolo semien nepravidelnú, hnedo sfarbenú difúziu zónu.

Prášková droga – hnedý prášok. Mikroskopicky: úlomky hrubo-blanitých pokožkových buniek oplodia s hnedým obsahom, kt. sú niekde papilovité al. zubovité, ďalej zhluky skleroidov s kryštálom šťavelanu vápenatého, pozdĺžne vajcovitými bunkami so zdrevnatenou blanou (súdkovité bunky) a ich úlomky a úlomky plodového parenchýmu.

Uschováva sa v uzavretých obaloch a chráni pred svetlom a vlhkom.

Dávkovanie – th. jednotlivá dávka p. o. vo forme nálevu: 0,5 g.

Prípravok – Abfuhrtee ES® spec., Species urologicae®, Stoffwechseltee N® spec.; Juniperi pix – Polytar Liquid® liq.

junkcia – [junctio] miesto stretnutia al. styku, napr. dvoch rôznych orgánov, druhov tkaniva al. buniek; →*gap junctions*, thigh junctions.

Adherentná junkcia – junctio adherens, typ medzibunkového spojenia, ktorými sa membrány buniek a cytoskeletové elementy v bunkách al. medzi nimi navzájom dotýkajú a susediace bunky prichádzajú mechanicky do kontaktu.

Amelodentinová junkcia – junctio amelodontinalis, dentínosklovinová j.

Anorektálna junkcia – junctio anorectalis, linea anorectalis.

Atrioventrikulárna junkcia – junctio atrioventricularis, časť al. celá oblasť AV uzla a Hisovho zväzku s ramienkami.

Cementosklovinová junkcia – junctio cementoamelaris, čiara vyznačená anatomickou krčkovou čiarou (linea cervicalis) na rozhraní koreňa pokrytého cementom a korunky pokrytej sklovinou.

Ezofágovo-žalúdočná junkcia – junctio oesophogogastrica.

Kardioezofágová junkcia – junctio cardiooesophagealis, ezofágovo-gastrická j.

Cementodentinálna junkcia – junctio cementodontinalis.

Dentocementová junkcia – junctio dentinocementalis.

Dermoepidermová junkcia – junctio dermoepidermalis.

Fibromuskulárna junkcia – junctio fibromuscularis.

Gastroezofágová junkcia – junctio gastrooesophagealis.

Ileocekálna junkcia – junctio ileocaecalis.

Intercelulárna junkcia – junctio intercellularis.

Intermediárna junkcia – junctio intermediata.

Lumbosakrálna junkcia – junctio lumbosacralis.

Manubriogladiolárna junkcia – junctio manubriogladiolaris.

Mukokutánná junkcia – junctio mucocutanea.

Mukogingiválna juncia – junctio mucogingivalis.

Myoneurálna juncia – junctio myoneuralis.

Myotendinózna juncia – junctio myotendinalis.

Neuromuskulárna juncia – junctio neuromuscularis.

Oklúzna juncia – junctio occludens.

Oseálna juncia – junctio ossealis.

Sklérokorneálna juncia – junctio sclerocornealis.

Tendinózna juncia – junctio tendinalis, connexus intertendineus.

Uteropelvická juncia – junctio uteropelvica

Uterovezikálna juncia – junctio uterovesicalis.

jura – [podľa pohoria v Stred. Európe] geol. druhý útvar druhohôr, kt. sa začal asi pred 180 miliónmi r. a trval asi 45 miliónov rokov; perióda mezozoika.

jurisdikcia – 1. súdnictvo; 2. súdna právomoc.

jurisprudencia – znalosť práva, vedecké štúdium al. aplikácia právnych princípov a zákonov.

Lekárska jurisprudencia → forenzná medicína.

jus – [l.] zastar. právo

jusc., juscul. – skr. l. jusculum polievka, vývar, bujón.

Jussieu, Antoine Laurent de – (1748 – 1836) franc. botanik. Rozdelil všetky vtedy známe rastliny podľa hlavných znakov do skupín, zodpovedajúcich čeľadiam.

justácia – *tech.* justovanie, uvedenie prístroja do správneho stavu; konečné nastavenie prístroja; usmerňovanie, regulovanie jemného stroja na bezpečný a správny chod; funkčná úprava váh zisťujúca správne váženie.

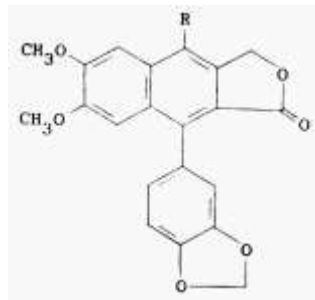
Jusamil® – sulfónamid; → *sulfamoxol*.

Justelmin® – anthelmintikum, účinné proti nematódam; → *piperazínedatát vápenatý*.

Justerov reflex – [Juster, Émile, paríž. neurológ] pyramídový iritačný reflex: addukcia a opozícia palca sa vybaví ťahom ostrým predmetom po ulnárnej strane dlane; → *reflexy*.

justícia – vykonávanie súdnej moci; súdnictvo; pravosúdie.

justicidíny – lignány z rozličných druhov *Justicia* (*Acanthaceae*). Izolovali sa j. A, B, C, D, E a F; piscicídum.

Justicidín A – $C_{22}H_{18}O_7$, difylínmetyléter 9-(1,3-benzodioxol-5-yl)-4,6,7-trimetoxy-naftol-[2,3-*c*]furan-1(3*H*)-ónu, R = OCH_3 .

Justicidín B – $C_{21}H_{16}O_6$, dehydrokolinuzín, R = H.

justičný – súdny, pravosúdny, súdnický.

justifikácia – práv. 1. ospravedlnenie; 2. dokázanie; 3. overovanie, overenie; 4. poprava.

Produkujú ich malé žľazy, corpora allata, mole *Hyalophora cecropia* L. Izolát pozostáva zo zmesi metyl 1,14-dihomojuvenátu (C-18 JH) a metyl 12-juvenátu (C-17 JH) v pomere 9:1.

C-17 JH – metylester kys. $C_{17}H_{28}O_3$, *cis*-10,11-epoxy-3,7,11-trimetyl-*trans,trans*-2,6-tridekadiénovej, R = CH₃.

C-18 JH – $C_{18}H_{30}O_3$, metylester kys. 7-etyl-9-(3-etyl-3-metyloxiranyl)-3-metyl-2,6-dimetyl-*trans,trans*-2,6-tridekadiénovej, R = C₂H₅.

Juvenilný diabetes – angl. juvenile-onset diabetes mellitus (JODM) cukrovka postihujúca mladé osoby najmä diabetes mellitus 1. typu); → *diabetes mellitus*.

Juvenilný melanóm – névus Spitzovej rýchlo rastúci pigmentový névus u detí a mladistvých, kt. v niekt. prípadoch môže vzbudzovať podozrenie na malígný melanóm. Je však úplne nezhubný. Vyskytuje sa napr. v tvári al. na akrálnych častiach končatín.

juvenimicín A – syn. → *rozaramicín*.

Juvocaine® – lokálne anestetikum; → *prokain*.

Juvoxin® – sulfónamid; → *sulfameter*.

juxta- – prvá časť zložených slov z g. juxta blízko, pri, vedľa.

juxtaarticularis, e – [*juxta-* + l. *articulus* kĺb] juxtaartikulárny, uložený blízko kĺbu, v jeho okolí.

juxtaauricularis, e – [*juxta-* + l. *auricula* ušnica] juxtaaurikulárny, ležiaci v blízkosti ušnice.

juxtaepiphysealis, e – [*juxta-* + *epiphysis*] juxtaepifýzový, nachádzajúci sa blízko epifýzy.

juxtaglomerularis, e – [*juxta-* + l. *glomerulus* kĺbko] juxtaglomerulový, nachádzajúci sa blízko obličkového glomerulu, naliehajúci naň, napr. juxtaglomerulárne bunky

juxtaglomerulárny aparát – [*apparatus juxtaglomerularis*] skupina buniek prinobličkovom glomerule, tz kt. sa do krvi vylučujúce hormón renín..

juxtallocortex, iticis, m. – [*juxta-* + *allocortex*] mezokortex.

juxtamedullaris, e – [*juxta-* + l. *medulla* dreň] juxtamedulárny, v blízkosti drene (obličiek), napr. juxtamedulárne nefróny.

juxtangina, ae, f. – [*juxta-* + *angina*] zápal postihujúci svaly hltana.

juxtapapilárny – [*juxtapapillaris*] naliehajúci tesne na papilu (napr. Vaterovu), príp. ležiaci blízko nej.

juxtapontínny – [*juxtapontinus*] nachádzajúci sa v tesnom susedstve Varoliovho mosta.

juxtapositio, onis, f. – [*juxta-* + l. *positio* poloha] → *juxtapozícia*.

juxtapozícia – [*juxtapositio*] 1. apozícia (napr. pri tvorbe konkrementov); 2. polozenie vedľa seba na porovnanie.

juxtapulparis, e – [*juxta-* + l. *pulpa* dreň] juxtapulpový, situovaný blízko drene (zuba).

juxtapyloricus, a, um – [*juxta-* + *pylorus* vrátnik] juxtapylorický, uložený blízko vrátnika.

juxtaspinalis, e – [*juxta-* + l. *spina* chrbtica] nachádzajúci sa blízko chrbtice.

juxtavascularis, e – [*juxta-* + l. *vas* cieva] juxtavaskulárny, nachádzajúci sa blízko cievy.

juxtavesicalis, e – [*juxta-* + l. *vesica* mechúr] juxtavezikálny, uložený blízko močového mechúra al. naliehajúci naň. Napr. juxtavezikálne zúženie ureteru.

Jürgensenov príznak – [Jürgensen, Theodor von, 1840 – 1907, rak. lekár] → *príznaky*.

Jürgensov syndróm – [Jürgens, Rudolf, 1898 – 1961, nem. hematológ] →*syndrómy*.

JVD – skr. angl. *jugular venous distension* distenzia jugulárnych žíl.

JVP – skr. angl. *jugular venous pulse (pressure)* jugulárne žilový pulz (tlak).

JXG – skr. juvenilný xantogranmulóm.